

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**KUR’AN’DA GEÇEN “HUDÛD” KELİMESİNİN VE EŞ ANLAMLI
KELİMELERİN LÜGAT YÖNÜNÜNDEN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Yasin YAVUZ

Enstitü Anabilim Dalı: TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
Enstitü Bilim Dalı: TEMEL İSLAM BİLİMLERİ

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet FEDAİOĞLU

ARALIK 2020

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**KUR’AN’DA GEÇEN “HUDÛD” KELİMESİNİN VE EŞ ANLAMLI
KELİMELERİN LÜGAT YÖNÜNÜNDEN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Yasin YAVUZ (187213009)

Enstitü Anabilim Dalı: TEMEL İSLAM BİLİMLERİ

Enstitü Bilim Dalı: TEMEL İSLAM BİLİMLERİ

Bu tez 27/12/2020 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile kabul edilmiştir.

	Adı SOYADI	Kanaati			İmza
Juri Başkanı (Danışman)	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet FEDAİOĞLU	☒ Kabul	☐ Düzeltme	☐ Ret	
Juri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi Suat KOCA	☒ Kabul	☐ Düzeltme	☐ Ret	
Juri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet MEYDAN	☒ Kabul	☐ Düzeltme	☐ Ret	

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS / DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BEYAN BELGESİ

Tez Başlığı: “Kur’an’da Geçen “Hudûd” Kelimesinin ve Eş Anlamlı Kelimelerin Lügat Yönünden İncelenmesi”

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın toplam 115 sayfalık kısmına ilişkin aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve 23/12/2020 tarihinde aşağıda ismi yazılı araştırma görevlisi tarafından şahsıma iletilen Turnitin intihal tespit programı raporuna göre tezimin benzerlik oranı %21’dir.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç,
2. Alıntılar dâhil,
3. 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç.

Bu bilgiler doğrultusunda tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukûki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyân ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

İmza

Taramayı Yapan
Araş. Gör. Dr. Mehmet BAĞÇIVAN

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet FEDAİOĞLU
23.12.2020

ÖNSÖZ

Kur'an'da geçen “Hudûd” kelimeleri helâllerin bittiği, haramların başladığı sınır anlamındadır. Bu sınırlar, Allah (c.c.) tarafından insanların dünya ve âhiret mutluluğuna vesîle olması için belirlenmiştir. Sınırların ihlâli ise hüküm koyma yetkisi yegâne elinde bulunan Allah'a meydan okuma, savaş açma, karşı gelme gibi anlamlar taşıdığından, haddi aşanlar zâlimler olarak tanımlanmakla birlikte azâba sürüklenecekleri belirtilmiştir.

Kur'an-ı Kerîm'deki ifâde ettiği anlamı itibariyle çokça bilinmeyen, yüzeysel olarak geçilen “hudûdullah” terimi, aslında İslâm literatüründe çok büyük önemi hâizdir. Bu kelimenin mânâ muhteviyatı ile tedrîsat, ilmihâl ve ahlâk kitaplarında çokça zikredilmeyip gözardı edilmesi, “hudûd” kelimesinin tezimizin konusu olmasına sebebiyet vermiştir. Hem müfredat dediğimiz kelimelerin tahlîlinin önemi vurgulanırken hem de böylesine önemli bir Kur'ânî terimin mânâ derinliklerine ulaşarak, başta âile hukûku olmak üzere birçok konuda aşırılıkların (radikalleşme) önüne geçilmesine katkı sağlayacaktır. Türkçemizde “haddi bilmek” olarak çokça kullandığımız bu deyimın temelinin Kur'an'da olduğunu, ancak konunun bu yönü ile bilinmediğini, noksan kaldığını söyleyebiliriz. Araştırmamızın; bundan sonra diğer araştırmacıların konu ile ilgili yapacakları çalışmalar ile noksanlıkların giderilmesi yönünde önemli adımların atılmasına vesile olacağını ümit ediyorum.

Bu tezin her aşamasında beni destekleyen, engin bilgi ve tecrübelerinden istifâde ettiğim danışman hocam sayın Dr. Öğr. Üyesi Ahmet FEDAİOĞLU'na teşekkür etmekten büyük mutluluk duymaktayım. Bu zorlu süreçte desteklerini esirgemeyen âileme de teşekkürü borç bilirim.

Yasin YAVUZ

30.11.2020

İÇİNDEKİLER

BEYAN BELGESİ	i
ÖNSÖZ	ii
İÇİNDEKİLER	iii
TABLolar	vi
KISALTMALAR LİSTESİ	vii
Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti	viii
Yalova University Insitute of Social Sciences Master Thesis Summary	ix
GİRİŞ	1
Çalışmanın Konusu	1
Çalışmanın Önemi.....	2
Çalışmanın Amacı	2
Araştırmanın Hipotezleri	3
Araştırmanın Yöntem ve Teknikleri	4
Literatür İncelemesi.....	4
BİRİNCİ BÖLÜM	7
1. HUDÛD'UN ANLAMI, TÜREVLERİ, EŞ ANLAMLI VE ZİT ANLAMLI LAR.....	7
1.1. Hudûd Kelimesinin Mâhiyeti	7
1.1.1. Hudûd Lafzının Lügat Anlamı.....	7
1.1.2 Hudûdun Zâid Bâblardan Türevlerinin (Müşakkât) Sözlük Anlamları	10
1.2. İstılâhî Anlamları	11
1.2.1. Şer'î İstılâh Olarak Hudûdullah	11
1.2.2. Şer'î İstılâh Olarak Had	11
1.2.2.2. Had Suçları.....	12
1.2.3. Mantık İlminde Had Kavramı	14
1.3. Hudûd ile Eş / Yakın Anlamli Kelimeler.....	15
1.3.1. Eş / Yakın Anlam	15
1.3.2. Hudûd Kelimesi ile Eş / Yakın Anlamli Olan Kelimeler.....	18
1.3.2.1. مُنْتَهَى كُلِّ شَيْءٍ وَآخِرُهُ : الْأَمْدُ	18
1.3.2.2. الْحَدُّ : الْحَاجِزُ بَيْنَ الشَّيْئَيْنِ : حَاجِزٌ	19
1.3.2.3. حَافَةُ الشَّيْءِ : حَافَتُهُ ، طَرَفُهُ وَجَانِبُهُ ، حَافَتَا الْوَادِي / النَّهْرِ : حَافَةٌ	19
1.3.2.4. شَفَا كُلِّ شَيْءٍ : حَدُّهُ وَحَرْفُهُ : شَفَا	20
1.3.2.5. طَرَفٌ وَجَانِبٌ وَحَدٌّ : حَرْفٌ	20
1.3.2.6. وَالطَّرْفُ : مُنْتَهَى كُلِّ شَيْءٍ وَيَدُلُّ عَلَى حَدِّ الشَّيْءِ وَحَرْفِهِ : طَرَفٌ	20

1.3.2.7. حَدُّ، يقال "جاوز طوره في الكلام"، عَدَا طَوْرُهُ أَي جَاَزَ الْحَدُّ : طَوْر .	21
1.3.2.8. سُمِّيَتْ نِهَآيَةُ الشَّيْءِ غَايَةً غَايَةً .	21
1.3.2.9. حَدُّ فَاصِلٌ، قَاطِعٌ، نِهَآئِيٌّ، حَاجِزٌ، مَا يَفْصِلُ بَيْنَ شَيْئَيْنِ : فَاصِل .	22
1.3.2.10. أَلْغَايَةُ: مَدَى كُلِّ شَيْءٍ، إِلَى أْبْعَدِ حَدِّ أَيِّ إِلَى أْبْعَدِ مَدَى ، إِلَى حَدِّ مَا أَيِّ مَدَى مَحْدُودٍ : مَدَى .	22
1.3.2.11. وَالْحَدُّ النَّهَآيَةُ الَّتِي إِذَا بَلَغَهَا الْمَحْدُودُ لَهُ امْتَنَعَ : النَّهَآيَةُ ، مُنْتَهَى .	23
1.3.2.12. فَصْلٌ، عَزَلَ الشَّيْءَ عَنْ غَيْرِهِ: فَصَلَهُ عَنْ اتِّحَادِهِ مَعَ آخَرَ : عَزَلَ .	23
1.3.2.13. الْفَرْقُ: تَفْرِيقٌ بَيْنَ شَيْئَيْنِ فَرْقًا وَفَصْلٌ وَفَاصِلٌ بَيْنَ صَفَتَيْنِ: فَرْق .	24
1.3.2.14. كُلُّ حَاجِزٍ بَيْنَ الشَّيْئَيْنِ سَدٌّ : سَدٌّ .	24
1.3.2.15. خَطَّ الشَّيْءَ بِيَدِهِ يَخْطُهُ خَطًا إِذَا خَطَّهُ بِقَلَمٍ أَوْ غَيْرِهِ : خَطٌّ .	25
1.3.2.16. هُوَ الْمَنْعُ : حَاجِب .	25
1.3.2.17. شَفِيرٌ كُلِّ شَيْءٍ: حَرْفُهُ مِثْلُ شَفِيرِ النَّهْرِ، شَفْرَةُ السَّيْفِ: حَدُّ : شَفِير .	26
1.3.2.18. التُّخُومُ: أَعْلَامُ الْأَرْضِ وَخُدُودُهُ : تُخُوم .	26
1.3.2.19. النَّهَآيَةُ أَوْ الْجَتَامُ، لَيْسَ بَعْدَهُ شَيْءٌ : تَأْخِيرًا، أَخِيرًا، آخِر .	27
1.3.2.20. مانع، رادع : رَاجِع .	27
1.3.2.21. أطراف وحدود : نِطَاق .	27
1.3.2.22. الْحِزْرُ النَّاحِيَةُ، فَحَمَى حُوزَةَ الْإِسْلَامِ أَي حُدُودَهُ وَتَوَاجِيَهُ : حِزْر .	28
1.3.2.23. حَمَى أَي مَوْضِعٌ يُمْنَعُ وَلَا يُقْرَبُ: حَمَى .	28
1.3.2.24. الْمَنْعُ وَالْإِحَاطَةُ عَلَى الشَّيْءِ هُوَ الْحَرَامُ : حِجْر .	28
1.3.2.25. ناحية وطرف : جَانِب .	29
1.3.2.26. مقدار، عَدْلٌ: مِيزَان .	29
1.3.2.27. مَا يُكَالُ بِهِ ، كَالِ أَي حَدَدٌ: مِكْيَال .	30
1.3.2.28. الْقِسْطُ: مِكْيَالٌ وَ عَدْلٌ : قِسْطٌ .	30
1.3.2.29. الْمَرْضِيُّ مِنَ النَّاسِ وَ نَقِيضُ الْجَوْرِ : عَدْل .	30
1.3.2.30. عَدْلٌ وَسَطًا بَيْنَ الطَّرْفَيْنِ : قَوَام .	31
1.3.2.31. مَا بَيْنَ كُلِّ شَيْئَيْنِ : بَرَزَخ .	31
1.3.3. Hudûdu Aşma Durumunu İfade Eden Kur'ânî Kavramlar	31
1.4.1. Zıt / UzakAnlam	33
1.4.2. Hudûd Kelimesi ile Zıt / Uzak Anlamlı Kelimeler	33
İKİNCİ BÖLÜM	39
2. HUDÛD KELİMESİNİN SARF VE İŞTİKÂK CİHETİYLE TAHLİLİ	39
2.1. Hudûd Kelimesinin Sarf ve İştikâkı	39
2.1.1. Hudûd Kelimesinin Aksâm-ı Seb'a Yönüyle Tahlili	40
2.1.2. Mudâ'af Fiil	42

2.1.3. Cemî Vezinleri.....	44
2.1.4. Hudûd (حُدُود) Lafzının Vezni	45
2.1.4.4. حُدُ Kelimesinin Muttarid Sîgâlara Çekimleri.....	47
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	55
3.1. KUR'AN'DA HUDÛD LAFZI	55
3.1.1. Kur'an'da Hudûd Lafzının Geçtiği Âyetler.....	55
3.1.2. Hudûd Lafzı Yerinde Başka Kelimelerin Bulunduğu Âyetler	57
3.2. Kur'an'da Konularına Göre Hudûdullah	58
3.2.1. Oruç, İtikâf ve Yasakları	58
3.2.2. Mü'minlerin Özelliği	60
3.2.3. İmân Zaafı (cehâlet).....	63
3.2.4. Boşanma (Talâk) Ahkâm ve Âdâbı	64
3.2.5. İddet Ahkâmı	67
3.2.6. Zihâr ve Sonucu	68
3.2.7. Mîras Hukuku	69
3.3. Kur'an'da Hadd (ح د د) Kökünden Türeyen Kelimeler.....	71
3.4. Kur'an'da Hudûd ile Eş / Yakın Anımlı Kelimeler	78
3.5. Kur'an'da Hudûd Lafzı ile Zıt / Uzak Anımlı Bazı Kelimeler.....	96
3.6.1. Kur'an'da Yasaklama İfâdeleri	97
3.7.1. Hudûdullah Riâyet Edenlerin Mükâfatları	100
3.7.2. Hudûdullah Riâyet Etmeyenlerin Cezâları	101
3.8. Hadîs-i Şerîf'lerde Hudûd	103
3.8.1. Hadîs-i Şerîf'lerde Konularına Göre Hudûd	103
3.9. Şiirlerde Hudûd.....	105
3.10. Hikmetli Sözlerde Hudûd.....	107
3.11. Belâgat Yönü.....	108
SONUÇ	111
ÖNERİLER	112
KAYNAKÇA	113
ÖZGEÇMİŞ	121

TABLULAR

Tablo 1: Mâzî Ma'lûm	47
Tablo 2: Mâzî Meçhûl	47
Tablo 3: Mudâri' Ma'lûm	47
Tablo 4: Mudâri' Meçhûl	47
Tablo 5: Masdar (mimsiz)	48
Tablo 6: İsm-i Fâil	48
Tablo 7: İsm-i Me'ûl	48
Tablo 8: Mudâri' Cahd-ı Mutlak Ma'lûm	48
Tablo 9: Mudâri' Cahd-ı Mutlak Meçhûl	48
Tablo 10: Mudâri' Cahd-ı Müstağrak Ma'lûm	49
Tablo 11: Mudâri' Cahd-ı Müstağrak Meçhûl	49
Tablo 12: Mudâri' Nefî Hâl Ma'lûm	49
Tablo 13: Mudâri' Nefî Hâl Meçhûl	49
Tablo 14: Mudâri' Nefî İstikbâl Ma'lûm	49
Tablo 15: Mudâri' Nefî İstikbâl Meçhûl	50
Tablo 16: Mudâri' Te'kîd-i Nefî İstikbâl Ma'lûm	50
Tablo 17: Mudâri' Te'kîd-i Nefî İstikbâl Meçhûl	50
Tablo 18: Emr-i Gâib Ma'lûm ve Meçhûl	50
Tablo 19: Nehy-i Gâib Ma'lûm ve Meçhûl	50
Tablo 20: Emr-i Hâzır Ma'lûm ve Meçhûl	51
Tablo 21: Nehy-i Hâzır Ma'lûm ve Meçhûl	51
Tablo 22: Masdar-ı Mîmi, İsm-i Âlet, Masdar-ı Merra, Masdar-ı Nev'î	51
Tablo 23: İsm-i Mensûb	51
Tablo 24: Mubâlağa-i İsm-i Fâil	51
Tablo 25: İsm-i Tafdîl	52
Tablo 26: Fi'l-i Teaccüb-i Evvel	52
Tablo 27: Fi'l-i Teaccüb-i Sâni	52
Tablo 28 : İf'âl اِفْعَال Bâbı	52
Tablo 29: Tef'îl تَفْعِيل Bâbı	53
Tablo 30: Mufâale مُفَاعَلَة Bâbı	53
Tablo 31: İnfiâl اِنْفِعَال Bâbı	53
Tablo 32: İftiâl اِفْتِعَال Bâbı	53
Tablo 33: Tefe'ul تَفْعُل Bâbı	53
Tablo 34: Tefâul تَفَاعُل Bâbı	53
Tablo 35: İstif'al اِسْتِفْعَال Bâbı	54

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.s.	: Aleyhi's-selâm
b.	: Bin / İbn
bkz.	: Bakınız
bs.	: Baskı
c.c.	: Celle Celâlühû
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
D.İ.B.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
edt.	: Editör
h.	: Hicrî
hz.	: Hazreti
Mad.	: Maddesi
no.	: Numara
ö.	: Ölüm Tarihi
ra.	: Radıyallâhu anh/ anhâ/ anhumâ/ anhum
s.a.v	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	: Tahkik eden
t.y.	: Tarih yok
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
y.	: Yıl
y.y.	: Basım yeri yok

Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı: “Kur’an’da Geçen “Hudûd” Kelimesinin ve Eş Anlamlı Kelimelerin Lügat Yönünden İncelenmesi”	
Tezin Yazarı: Yasin YAVUZ	Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet FEDAİOĞLU
Kabul Tarihi:	Sayfa Sayısı: Vİİİ (ön kısım) + 121 (tez)
Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri	Bilim Dalı: Arap Dili ve Belâgatı
“Kur’an’da Geçen “Hudûd” Kelimesinin ve Eş Anlamlı Kelimelerin Lügat Yönünden İncelenmesi” isimli bu tezimiz “Hudûd” lafzını merkeze alarak, müfredatı (kelimeleri) ayrıntılı olarak incelemenin önemini ortaya koymayı, bu sâyede bir belâgat mûcizesi olan Kur’an-ı Kerîm’in doğru anlaşılmasını amaç edinmiştir. Bu amacı gerçekleştirebilmek için Kur’an-ı Kerîm’de 14 yerde Lafza-i Celâl’e izâfetle bulunan “Hudûd” lafzını, etimolojik ve semantik tahlîl yöntemleri ile ele aldık. Üç bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde “hudûd” lafzı, türevleri, yakın ve uzak anlamı olan kelimelerin tahlîli; ikinci bölümde hudûd kelimesinin sarf ve isticâk; üçüncü bölümde ise Kur’an’da geçen âyetler incelenerek araştırmanın kapsamı sınırlı tutulmuştur. Çalışmanın sonucunda arapça bir lafız; lügat, sarf, isticâk, nahiv ve belâgat yönleri ile tahlîl ve tetkîk edilip, mânâ derinliklerine nüfûz edilmiş, Kur’an’ın en doğru şekilde anlaşılmasına katkı sağlanmıştır. Binaenaleyh bu lugavî incelemenin netîcesi ile “hudûd” kelimesi anlaşıldığında; âile, toplum, çevre ve hukuk ihlâlleri, islamofobi, radikalleşme, sapkınlık, bölünme gibi durumlar ortadan kalkmış, İslâmın fıtrata uygun bir din, Kur’an’ın İlâhî bir Kelâm, İslâm Hukûkunun sağlam bir hukuk sistemi olduğu daha iyi kavranmış olacaktır.	
AnahtarKelimeler: Hudûd, Hudûdullah, Kur’an, Had, Sınır	

Yalova University Institute of Social Sciences Master Thesis Summary

Thesis Title: Examination of the word “Limit” and its Synonyms as Mentioned in the Koran with Respect to Dictionary	
Thesis Author: Yasin YAVUZ	Advisor: Dr. Ahmet FEDAIÖĞLU
Date of Acceptance:	Total Number of Pages: VIII (pre text) + 121 (main body)
Department: Basic Islamic Sciences Field of Study: Arabic Language and Rhetoric	
Our thesis with title “Examination of the word “Limit” and its Synonyms as Mentioned in the Koran with Respect to Dictionary” aims at presenting how important it is to examine the curriculum (words) in detail focusing on the word “Limit” and thus making the Koran which is a miracle in its rhetoric well understood. For this purpose we have discussed the word “Limit” found in 14 places in the Koran in relation to Tersanctus with etymological and semantic analysis methods. In the first part of this study made up of three parts, analysis is made of the word “limit”, its derivatives, the words with close and far meaning, in the second part grammar and etymology of the word limit, and in the third part the verses of Koran in which this word is present have been examined keeping the scope of the research narrow. In the conclusion of the study the Arabic word has been analyzed and examined with its dictionary, grammar, etymology, syntax and rhetoric aspects, penetrating into its deep meanings and this contributes to understanding of the Koran in the truest way. Consequently as a result of this dictionary examination when the word “limit” is understood, violations in the family, society, the environment and law, Islamophobia, radicalization, perversion and divisions are eliminated. It is better comprehended that Islam is a religion coherent with our nature, that Koran is a Holy Kalam, and that the Islamic Law is a sound legal system.	
Keywords: Limit, Limits as set by God, Koran, Limitation, Boundary	

GİRİŞ

Hamd kendisine mahsus olan Cenâb-ı Allah mahlûkatın içerisinde en şerefli olarak insanı yarattı. Dil, konuşma ve benzeri sayısız nîmetler ihsan etti ve Kur'an-ı Kerim'in; *أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى* ﴿﴾ “*İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır?*”¹ âyetinde onu başıboş, sorumsuz bırakmadığını bildirdi. Peygamberimiz Muhammed Mustafa'ya (s.a.v.) göndermiş olduğu ahkâm-ı ilâhî ile insanlara *تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ* ﴿﴾ “*Bunlar Allah'ın sınırlarıdır*”² âyetinde beyân ettiği üzere sınırlarını bildirdi. Böylece Allah (c.c.), en güzel yaratılış ile yaratılan insanın aşağıların en aşağısına düşmemesi için O'nun koymuş olduğu sınırları aşmayıp, haddini bilerek, dünyevî-uhrevî, maddî-mânevi nice kayıplara uğramadan yaşamasını istedi.

Âlemlerin mâlikinin buyruklarını, rızâsı doğrultusunda en iyi şekilde anlayabilmek ancak Arap diline hâkim olmakla mümkündür. Nitekim Kur'an-ı Kerîm'de Allah Teâla şöyle buyurmuştur; *إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ* ﴿﴾ “*Biz, onu anlayasınız diye, Arapça bir Kur'an olarak indirdik*”.³ Kur'an ve sünnetin dili Arapçadır. O halde bu iki kaynağı anlayıp idrâk edebilmek Arap dili gramerine, fesâhat ve belâgatine vâkıf olmayı lüzumlu kılar. Ayrıca dil; diğer canlılarda bulunmayan sadece insana has bir özellik olması itibârî ile, insanı sosyal bir varlık kılmış ve bu özellik sayesinde duygu ve düşüncelerini yani kendisini ifâde edebilmiştir.

Dil; belli kurallar çerçevesinde insanların birbirleriyle sağlıklı iletişimini sağlayan, gelişen, toplumu birleştirip bilim, teknoloji, sanat, hukuk, tarih, edebiyat gibi alanlarda ilerlemelerini sağlayan tabîî bir vâsıta. Dil; insan tabiatında var olan dolayısı ile milletleri millet yapan, toplumları birbirine bağlayan bir unsurdur. Dilin sosyal hayat içerisinde önemi ve etkisi çok büyüktür. Bu gerçeği; *إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا* ﴿﴾ “*Muhakkak ki beyânda sihir vardır*”⁴, hadîs-i şerîfi ile Yûnus Emre'nin (ö. 720/1320 [?]);

"Söz ola kese savaşı söz ola bitüre başı

Söz ola agulu aşı balıla yağ ide bir söz."

beyti destekler. Zîra insan; ancak dil sayesinde sevincini, üzüntüsünü, merâmını, istek ve duâlarını ifâde edebilir.

Çalışmanın Konusu

“Kur'an'da Geçen 'Hudûd' Kelimesinin ve Eş Anımlı Kelimelerin Lügat Yönünden İncelenmesi” isimli tezimizde, hudûd kelimesinin ihtivâ ettiği anlamlar örneğinde, Arap dili ve gramerindeki müfredat bilgisinin önemi incelenmiştir.

¹ Kıyâme Sûresi:75/ 36

² Bakara Sûresi: 2/187, 229, 230

³ Yûsuf Sûresi: 12/2

⁴ Ebû Dâvud Süleyman b. el-Eşhas b. İshak b. el-Beşîr b. Şeddâd b. Amr el-Ezdî es-Sicistânî (h.275), Sünen-i Ebî Dâvud, Thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd, 1. Bs (Beyrut: el-Mektebetü'l- Asriyye, t.y.), (cilt: 4, 302)

Arapça dil bilgisi, sarf (morfoloji) ve nahiv (sentaks) ilminden oluşur. Nahiv ilmi, kelimelerin cümle içerisindeki mu'rab ve mebnîlik durumlarını ele alması sebebiyle sarf ilminden daha öne çıkmıştır. Bu yüzden öncelikle tezimizde müfredât dediğimiz kelimelerin kelâmdaki önemini ve siyak-sibak ilişkisi içerisinde cümleye kazandırmış olduğu anlamları vurguladık. Hudûdun, lügavî ve ıstılâhî anlamlarını inceledik. Sonra Kur'an'da geçen hudûd kelimesini; sarf, nahiv, fesâhat ve belâgat yönleri ile ele aldık. Hudûd ile eş / yakın anlamlı ve zıt / uzak anlamlı olan kelimeleri tahlîl ettik. İçerisinde bu kelimenin bulunduğu bazı Hadîs-i Şerîf, şiir ve hikmetli sözleri de çalışmamız içerisine dâhil ederek konumuzu güçlendirdik.

Çalışmanın Önemi

Duygu, düşünce ve fikirlerin ifâde edilebilmesi; anlamlı cümlelerin kurulması ile mümkündür. Ne var ki cümle ne kadar anlamlı olursa olsun, içindeki bir kelimenin anlamının bilinmemesi ya da eksik anlaşılması hâlinde cümlelerin hatta konunun dahi yanlış değerlendirilmesine sebebiyet verebilir. Böyle hatâlara düşmemek adına müfredat bilgisinin sağlam temeller üzerine konulması önem arz etmektedir. Müfredat dediğimiz kelimeler, lügavî açıdan tüm yönleri ile ele alınırken yeni ufuklara da yelken açar. Allah'ın kelâmı olan Kur'an'ın, tüm çağlara hitâp eden cihanşümûl bir kitap olması hasebiyle, her bir kelimesinin, dolayısı ile her bir cümlesinin de doğru bir şekilde anlaşılması îcap eder. Zîra Kur'an; doğru anlayıp, doğru inanmak ve doğru amel etmek için gönderilmiştir. Nitekim yapılan araştırmanın önemi ile ilgili olarak;

- 1- Hudûd kelimesini tahlîl ettiğimizde; lügat, sarf, ıstikâk, nahiv, belâgat ve tefsirden birçok konu kavranır, konu ile ilgili âyetlere vâkıf olunur.
- 2- Kişilerin kendi hadlerini bilmesi çok önemlidir. Zîra kişi kendi haddini idrâk eder, dînin koymuş olduğu hudûdu da bilir ve samimiyyetle uygularsa dünya ve âhiret saadetine nâil olur.
- 3- İnsan, hudûdu yani Allah'ın koyduğu sınırları bildiğinde, Allah'ın emir ve yasaklarını da öğrenmiş olur,
- 4- Bu çalışma; bir taraftan lügavî anlamda müfredâtın önemini ortaya koyarken diğer taraftan da hudûdullahın, evrensel değerler olduğu gerçeğini hatırlatır.
- 5- Âile mefhûmunun son derece zarar gördüğü böylesine dönemlerde, toplumun temel yapı taşı olan âilenin Yaratıcı tarafından belirlenen iç hukukunun idrâki netîcesinde, başta âile olmak üzere toplumun güçlenmesine katkı sağlar.
- 6- Allah'ın, âile içi yöneticiliği ve sorumluluğu erkeğe tahsis etmesi, erkeğin başına buyruk keyfî uygulamalar yapabileceği anlamını taşımadığı gibi, âile hukûkunun tüm alanlarında sınırlar tâyin edip, bu sınırlara da riâyet edilmesini emrettiğini, böylece kadınların haklarının da son derece önemli olduğunu vurgular.

Çalışmanın Amacı

Bu araştırmanın birtakım amaçları vardır. Bunlar;

- 1- Kur'an-ı Kerîm'in lafızlarının mânâlara delâletinde, İslâm âlimlerinin çalışmalarına işâret etmek,

- 2- Kelimelerin eş anlamlı ve zıt anlamlılarını îzah ederken müçtehit, müfessir ve lûgat âlimlerinin görüşlerini beyân etmek,
- 3- Kur'an-ı Kerim, naslar, yazı, şiir ve başka metinlerin anlaşılmasının; ancak müfredât ve kelimelerin öncelikle bilinmesiyle mümkün olabileceğine işâret etmek,
- 4- حُدُود lafzının binâsını tahlîl ederek, hem sözlüklerde hem de filolojik tefsirlerde tespit ettiğimiz anlamlar ışığında, âyetlerin belâgat yönlerini beyân etmek,
- 5- Kur'an'daki bazı kelimeler üzerinde araştırma yaparken, Allah'ın kelâmına hizmet edebilmek ve sevâba nâil olmak,
- 6- Bu tez çalışması ile İslâmî İlimler alanına küçük bir katkı sunmak, Allah Teâlâ'nın, önce kendimi sonra bütün Müslüman ve araştırmacıları bu çalışmadan faydalandırmasını ümid etmek,
- 7- Hudûd lafzı örneği üzerinden, müfredâtın morfolojik yapısı ile lûgavî incelemelerin sonucunda lafzın mânâ derinlikleri tespit edilip anlaşılmasıyla birlikte kelime bilgisinin önemini ortaya koymak,
- 8- Kur'an'da hudûd lafzı daha çok âile hukûku ile ilgili konularda geçmektedir. Güçlü bir toplumun oluşturulması; toplumun temel taşı olan âile yapısının sağlam temeller üzere inşâ edilerek, hakkâniyet üzere sürdürülmesini gerekli kılar. Araştırmamız özellikle âile yapısının güçlendirilmesine her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyduğumuz şu zamanlara da katkı sunmayı hedefler.

Araştırmanın Hipotezleri

Bu çalışmanın hipotezlerini özetleyecek olursak;

- 1- حُدُود lafzının lûgavî ve ıstilahî mânâlarının tüm ayrıntılarına ulaşılır.
- 2- Eş anlamlı, yakın anlamlı ve zıt anlamlı olduğu kelimelerin tahlîl edilmesi ile berâber mânâ derinliklerine nüfûz edilir.
- 3- Sarf ve ıstikâk cihetiyle tahlîl ve tetkîkinden sonra özellikle mudâ'af kelimelerin tasrîfindeki ayrıntılara ulaşılır.
- 4- Sülâsi ve gayr-i sülâsi masdar vezinleri ilm-i ıstikâk çerçevesinde gösterilir.
- 5- Arap dilinin insan vücudu gibi bir bütün olduğu, dilde ortaya çıkan noksanlıkların da ciddi sorunlar çıkarabileceği savunulur.
- 6- Allah her şeyi bir ölçü ve dengede yaratmıştır.
﴿وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ﴾ “*Göğü O yükseltti, denge ve ölçüyü O koydu.*”⁵,
﴿أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ﴾ “*ki dengeden sapmayasınız.*”⁶ Bu âyetlerde Allah (c.c) denge ve ölçüyü bozmamamızı bizden istemektedir. Hudûd kelimesi de bir nevî denge ve ölçüyü ifâde eder. Âyetleri dikkatlice incelediğimizde Allah'tan başka her şeyde bir hudûdun olduğunu görerek, Makâsıd-ı Şâri'-i Teâlâ'yı idrâkimiz nispetinde anlarız. Dolayısı ile hudûd anlaşıldığı zaman Kur'an-ı Kerîm'de daha iyi anlaşılacaktır. Nitekim derin ilim ve irfânı ile İmam-ı Şâfiî (ö. 204/820) Asr Sûresi hakkında, “Şayet

⁵ Rahmân Sûresi:55/ 7

⁶ Rahmân Sûresi:55/ 8

Kur'an'da başka bir şey nâzil olmasaydı şu pek kısa sûre bile insanlara yeterdi. Bu sûre Kur'an'ın bütün ilimlerini kucaklıyor” dediği nakledilir.⁷

- 7- Kur'an'da geçen حُدُود lafzının ifâde ettiği anlamlar çerçevesinde hudûdun tüm emir ve yasakları kapsadığı savunulur.
- 8- İlâhi Kelâm olan Kur'an-ı Kerîm'de geçen bir kelimenin derinlemesine analizinin sonucunda; bu kelimenin hem aynı kökten türevleri hem de anlam yakınlığı olan diğer kelimeler arasındaki o muazzam bağın mevcudiyetinin ayne'l-yakîn idrâk edilerek müşâhede edileceği savunulur. Bu müşâhede ile berâber, tezimizde savunmuş olduğumuz müfredât bilgisinin ne kadar önemli olduğu tezâhür etmiş olur.

Araştırmanın Yöntem ve Teknikleri

Bu çalışma lügavî bir araştırma olmasına rağmen kavram çalışmalarına da temâs edilmesi münâsebetiyle, etimolojik ve semantik tahlîl yöntemlerini içerir. Lügate dâir temel kaynaklardan hudûd ile eş / yakın ve zıt anlamlı kelimelerin lügavî yapılarını araştırdık. Aynı kelimenin farklı kaynaklarda geçen müellif mülâhazalarını çok uzatmadan, kifâyet edecek kadar araştırmamıza aldık. Hudûd lafzını sarf ve isticâk kaynaklarından araştırarak, mümkün olduğunca tüm yönleri ile tahlîl ettik. Hudûd kelimesi ve türevlerinin geçmiş olduğu ayetleri tespit ederek, anlam ekseninde tasnîf ettik.

Araştırmayı üç bölüme ayırdık.

I. Bölüm: Hudûdun anlamı, türevleri, eş / yakın anlamlı ve zıt / uzak anlamlıları

II. Bölüm: Hudûdun sarf ve isticâk cihetiyle tahlîli

III. Bölüm: Kur'an'da hudûd lafızları

Takip ettiğimiz yöntem ile çalışmamızın diğer çalışmalardan farklı olduğunu ifâde edebiliriz.

Literatür İncelemesi

Yaptığımız araştırmalar neticesinde “hudûdullah” ile ilgili şu çalışmaları tesbit ettik.

1-Yakup Yüksel, *Kur'an'da Hudûdullah Kavramı*, Jasss (International Journal of Social Science), Number: 51, p. 335-345, Autumn III 2016. Bu makale de “hudûdullah” kavramı; etimolojik ve semantik tahlilden öte Kur'an'î kavramsal tarafı incelenmiştir.

2-Harun Savut, *Aile Hukukunun Gözetilmesini Mücbir Bir Etken Olarak Hudûdullah Kavramı*, Journal of History School, Year 8, Issue XXIV, pp. 51-83, December 2015. Bu makale de “hudûdullah” kavramı; aile ile sınırlandırılmıştır.

3-Şevket Kotan, *Kur'ân ve tarihselcilik*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2001. Doktora tezi olarak hazırlanmış olan bu kitap içerisinde “hududullah” kavramı, etimolojik ve semantik tahlil dışında yer almıştır.

Bir fikhî terim olan hadler ile ilgili muhtelif çalışmalar yapıldığını da gördük. Bu tesbitler neticesinde Kur'an'da geçen hudûd kelimesinin lügavî yönden çalışılmadığı anlaşıldı.

⁷ Eroğlu, M. (1991). Asr Sûresi. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (cilt: 3, 502). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

Araştırmalarını yapmış olduğumuz sınır, mâni, engel, gibi anlamları taşıyan hudûd lafzı, lügavî tahlillerden sonra, Kur'an'da Allah'ın şeâiri, Allah'ın yaklaşılmamasını dahi haram kıldığı hükümler kategorisinde incelenmiştir. Bu kapsamlı inceleme neticesinde hudûd lafzının ya vâsıtalı ya da vâsitasız olarak Allah'ın koymuş olduğu tüm yasakları içine aldığı gibi aynı zamanda İslâm ahlâk ve âdâbını da ihtivâ ettiği anlaşılmıştır.

Oryantalist faaliyetler çerçevesinde, Almanya'nın Potsdam şehrinde bulunan Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften bünyesinde "Corpus Coranicum" projesi yürütülmektedir. Bu proje, Kur'an metninin ve nazil olduğu ortamın tarihine ilişkin araştırmaları kapsamaktadır. Araştırmalarında Kur'an'da geçen kelimelerle Kur'an öncesi eski metinlerde bulunan aynı yada benzer kelimeler karşılaştırılarak tarihsel yaklaşım sergilemişlerdir. Araştırmamızda "hudûd" kelimesini, tarihsel yaklaşımın dışında nüzul ve sonraki dönemdeki anlamları ile değerlendirdik.

Yapmış olduğumuz literatür taraması neticesinde eski, yeni, bilinen, bilinmeyen kitap, risâle, makâle gibi birçok kaynaktan istifâde ettik. Burada bunlardan bazılarını zikretmek istiyorum.

Mu'cem (lûgat) kitaplarından; Halîl b. Ahmed (ö. 175/791) "*Kitâbü'l-Ayn*", İbn Düreyd (ö. 321/933) *Cemheretü'l-Luga*, Ezherî (ö. 370/980) *Tehzîbü'l-Luga*, İbn Fâris (ö. 395/1004) *Mücmelü'l-Luga*, Cevherî (ö. 400/1009'dan önce) "*es-Sıhah*", Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 400/1009'dan sonra) *Kitâbü't-Telhîş fî Ma'rifeti Esmâ'i'l-Eşyâ*, Neşvân el-Himyerî (ö. 573/1178) *Şemsü'l-Ülûm*, Râzî (ö. 666/1268'den sonra) *Muhtârü's-Sihâh*, İbn Manzûr (ö. 711/1311) "*Lisânü'l-Arab*", , Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415) *el-Kâmûsü'l-Muhît*, Süyûtî (ö. 911/1505) *el-Müzhir fî 'Ulûmi'l-Luga*, Münâvî (ö. 1031/1622) *et-Tevkîf 'alâ Mühimmâtü't-Te'ârîf*, Zebîdî (ö. 1205/1791) *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Mesud Cübran *er-Râid*, Mustafa İbrahim *el-Mu'cemü'l-Vasîl*, Abdulhamit Ömer, Ahmet Muhtar "*Mu'cemu Lugati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*",

Tefsir külliyyâtından; İbn Abbas (ö. 68/687-88) *Tefsîru İbn 'Abbâs*, Mücâhid (ö. 103/721) *Tefsîru Mücâhid*, Ferrâ' (ö. 207/822) *Me'âni'l-Kur'ân*, Ma'mer b. Müsennâ (ö. 209/824 [?]) *Mecâzü'l-Kur'ân*, Câhiz Kinânî (ö. 255/869) *el-Beyân ve't-Tebyîn*, İbn Kuteybe (ö. 276/889) *Ğarîbü'l-Kur'ân*, Taberî (ö. 310/923) *Câmi'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Zeccâc (ö. 311/923) *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbüh*, İbn Ebû Hâtim (ö. 327/938) *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, Mâtürîdî (ö. 333/944) *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, , Ebû'l-Leys es-Semerkindî (ö. 373/983) *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Kerîm (Bahrü'l-ülûm)*, Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 400/1009'dan sonra) *el-Vücûh ve'n-Nezâ'ir*, Râgıb el-İsfahânî (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) *Tefsîru er-Râgıb el-İsfahânî*, Sa'lebî en-Nîsâbûrî (ö. 427/1035) *el-Keşf ve'l-Beyân 'an Tefsîri'l-Kur'ân*, Mâverdî (ö. 450/1058) *Tefsîrü'l-Kur'ân (en-Nüket ve'l-Uyûn)*, Kuşeyrî (ö. 465/1072) *Le'tâ'ifü'l-İşârât*, Vâhidî (ö. 468/1076) *el-Vasîl fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd ile el-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, Zemahşerî (ö. 538/1144) *el-Keşşâf 'an Haķā'iki Ğavâmizi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Eķāvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*, İbn Atıyye (ö. 541/1147) *el-Muħarrerü'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) *Mefâtîhu'l-Gayb (et-Tefsîrü'l-Kebîr)*, Kurtubî (ö. 671/1273) *el-Câmi' li-Aħkâmi'l-Kur'ân*, Beyzâvî (ö. 685/1286) "*Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*", Nesefî (ö.

710/1310) *Medârikü't-Tenzîl ve Haḳâ'ıku't-Te'vîl*, Nîsâbü'rî (ö. 730/1329 [?]) *Ġarâ'ibü'l-Kur'an ve Regâ'ibü'l-Furḳân*, Hâzin (ö. 741/1341) *Lübâbü't-Te'vîl fî me'ani't-Tenzîl*, Ebû Hayyân (ö. 745/1344) *el-Baḥrû'l-Muḥîṭ*, İbn Kesîr (ö. 774/1373) *Tefsîru İbn Keşîr (Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'Azîm)*, İbn Âdil (VIII./XIV. yüzyıl) *el-Lübâb fî 'Ulûmi'l-Kitâb*, Seâlibî (ö. 875/1471) *el-Cevâhirü'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'an*, Bikâî (ö. 885/1480) *Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyât ve's-Süver*, Süyûtî (ö. 911/1505) *Tefsîru'l-Celaleyn*, Ebüssuûd (ö. 982/1574) *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, İsmâil Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725) *Rûḥu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'an*, Mahmud Sâfî (ö.1376 h.) *El-Cedvel fî İ'rabi'l-Kur'an*, Kannevcî (ö. 1307/1890) *Fethu'l-Beyân fî Maḳâşidi'l-Kur'an*, Elmalılı (1878-1942) *Hak Dini Kur'an Dili*, İbn Âşûr'un (ö. 1973) *et-Taḥrîr ve't-Tenvîr*, İbrahim Kâfi vd. *Kur'an Yolu*, Sâbü'nî *Safvetü't-Tefâsîr*,

Hadis Külliyyatından; Buhârî (ö. 256/870) *el-Câmi'u's-Sahîḥ (Şahîḥ-i Buhârî)*, es-Sicistânî (ö. 275/889) *Sünen-i Ebî Dâvud*, Tirmizî (ö. 279/892) *Sünen-i Tirmizî (el-Câmi'u's-Sahîḥ / el-Câmi'u'l-Kebîr)*, İbn Ebû Âsım Şeybânî (ö. 287/900) *Kitâbü's-Sünne*, Nesâî (ö. 303/915) *Sünen-i Nesâî*, İbn Hibbân (ö. 354/965) *Şahîḥu İbn Hibbân*, Taberânî (ö. 360/971) *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, Hâkim en-Nîsâbü'rî (ö. 405/1014) *el-Müstedrek 'ale's-Şahîḥayn*, İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457) *Fethu'l-Kadîr ve et-Taḥrîr*, Ali el-Kârî (1913-1998) *el-İ'câzü'l-Beyânî li'l-Kur'an ve Mesâ'ilü*,

Sarf, Nahiv ve Belâgat Kitaplarından; İmam-ı Âzam (ö. 150/767) *Maḳşûd*, Zemahşerî (ö. 538/1144) *Esâsü'l-Belâga*, Zencânî (ö. 660/1262 [?]) *el-'İzzî fî't-Taşrîf*, Kazvînî (ö. 739/1338) *et-Telḥîş (Telḥîşü'l-Miftâḥ)*, Dînkôz (öl. 860/1455) *Şerhu Merâḥu'l-Ervâḥ*, Ahmed b. Ali b. Mes'ûd (ö. VIII. [XIV.] yüzyılın başları) *"Merâḥu'l-Ervâḥ"*, Abdurrahman-ı Câmî (ö. 898/1492) *"el-Fevâ'idü'z-Ziyâ'iyye"*, Anonim *"Binâ"*, Kefevî (ö. 1168/1755) *Şerhu'l-Binâ*, Anter Abdulhamit *"Tasrîfu'l-Ef'âl"*, Udayme, Muhammed Abdülhâlik *el-Lübâb min Tasrîfi'l-Ef'âl*, Râcî, Abduh *et-Tatbîku's-Sarfî*,

Muhtelif külliyyât (Fıkıh, ansiklopedi, Mantık vd.) ; Kudûrî (ö. 428/1037) *Kudûrî*, Serahsî (ö. 483/1090) *el-Mebsûṭ*, Kâsânî (ö. 587/1191) *Bedâ'i'u's-Sanâ'i*, Ebherî (ö. 663/1265 [?]) *İsâgücî*, Mevsilî (ö. 683/1284) *el-İḥtiyâr li-Ta'lîli'l-Muḥtâr*, Cürcânî (ö. 816/1413) *et-Ta'rîfât*, el-Hâzîmî *Şerhu'l-Matla' alâ Metn-i İsâgücî*, İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457) *Fethu'l-Kadîr ve et-Taḥrîr*, Molla Hüsrev (ö. 885/1480) *Dürerü'l-Hükkâm fî Şerḥi Ġureri'l-Aḥkâm*, İbn Nuceym (ö. 970/1563) *el-Baḥrû'r-Râ'ik*, Meydânî (ö. 1298/1881) *el-Lübâb fî Şerḥi'l-Kitâb*, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*,

İstifâde ettiğimiz kaynakların mümkün mertebe orijinal arapça metinlerini seçtik. Ulaşamadığımız orijinal metinlerin ise tercümelerinden faydalandık. Âyetlerin meâllerinde, Türkçe meâllerinin tamamını incelemekle birlikte, genellikle DİB, TDV, Süleymaniye Vakfı ile Hak Dini Kur'an Dili Meâllerini ön plana aldık.

Araştırmamızın başından sonuna kadar istifâde ettiğimiz kaynakların tamamını, ayrıntılı künyeleri ile hem dipnotta hem de kaynakça bölümünde gösterdik.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HUDÛD'UN ANLAMI, TÜREVLERİ, EŞ ANLAMLI VE ZİT ANLAMLI LAR

1.1. Hudûd Kelimesinin Mâhiyeti

1.1.1. Hudûd Lafzının Lügat Anlamı

حُدُود, حَدٌّ kelimesinin çoğuludur. حَدَّ يَحُدُّ dan masdardır. (ح د د) maddesinden alınmıştır. حَدٌّ ; Birinin diğerine karışmaması ya da birinden diğerine geçmemesi için iki şeyin arasını fasletmek, ayırmaktır.⁸ İki şey arasında bulunan engel, iki şey arasını ayıran,⁹ her şeyin sonu, sınırı anlamlarını da ifâde eder.¹⁰ حُدُودُ الْحَرَمِ, Toprak sınırları, Harem'in sınırları gibi. Kur'ân-ı Kerîm'in özelliklerini beyân ederken Peygamberimizin (s.a.v.) {لِكُلِّ حَرْفٍ حَدٌّ، وَلِكُلِّ حَدٍّ مَطْلَعٌ} “her harfin bir haddi vardır, her haddin bir matla'ı vardır”¹¹ hadîs-i şeriflerinde had, bir şeyin sonu ve sınırı anlamını taşımaktadır. Binaenaleyh bir şeyin sonu o şeyin haddidir.¹²

Özgürlüğü kısıtlanmış, menedilmiş kimse için فُلَانٌ مَحْدُودٌ “Falan kişi sınırlıdır” denmiş. İnsanların girişlerine engel olduklarından kapı nöbetçisine, mahkûmların hapis hâneneden çıkmalarına mâni olduklarından gardiyana, حَدَّادٌ denmiştir. Nitekim Kays b. Hatîm (ö. 620) şu beytinde حَدَّادٌ lafzını gardiyan anlamında kullanmıştır.

يَقُولُ لِي الْحَدَّادُ وَهُوَ يَقُودُنِي إِلَى السِّجْنِ لَا تَجْزَعْ فَمَا بِكَ مِنْ بَأْسٍ

“Gardiyan beni zindana götürürken bana, panik yapma, sana ne oluyor da endişeleniyorsun! diyor.”¹³

Nişan alıp atanlara اَللّٰهُمَّ احْدُدْهُ söylenildiğinde, “Allah’ım isâbet ettirme” anlamını ifâde eder.¹⁴ Bir kişiye engel olup onu hapsedtiğinde, حَدَّ الرَّجُلِ عَنِ الْأَمْرِ “adamı işinden alıkoydu” denir. حَدَدْتُ فُلَانًا عَنِ الشَّرِّ “Falanın kötülük yapmasını engelledim” cümlesinde حَدَدْتُ , حَدَدْتُ anlamındadır.¹⁵

Arapların câhiliye dönemi büyük şâirlerinden Nâbîga ez-Zübyânî (ö. 604 [?]) şöyle diyor;

⁸ İbn Manzur Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el- Ensârî er-Rüveyfî (ö. 711/1311), *Lisânü'l-Arab*, 3. Bs (Beyrut: Dar Sader, 1414), (cilt: 3, 140).

⁹ Halîl b. Ahmed, Ebû Abdîrrahmân b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî (el-Fürhûdî) (ö. 175/791), *Kitab'ül-Ayn*, . Thk. Mehdî Mahzûmî- ve İbrahim Sâmerîrâî, 1. Bs (Beyrut: Mektebet'ü-l Hilal, 2002), (cilt: 3, 19).

¹⁰ Halîl b. Ahmed, *Kitab'ül-Ayn*, (cilt: 3, 19); İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, (cilt: 3, 140).

¹¹ Taberânî Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleymân b Ahmed b Eyyûb Taberani, *el-Mu'cemü'l-Kebir*, Thk. Ahmed Muhammed Şakir, 2. Bs (Kâhire: Mektebet'ü İbn-i Teymiye, 1994), (cilt: 9, 136).

¹² İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, (cilt: 3, 140).

¹³ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, cilt: (cilt: 3, 142).

¹⁴ Ebû'l-Hüseyn Ahmed b Faris b Zekerîyyâ İbn İbn Fâris, *Mu'cemu mekayisi'l-luga.*, thk. Abdusselâm Muhammed Harun, 1. Bs (Beyrut: Dârü'l-Fikir, 1979), (cilt: 2, 3).

¹⁵ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, (cilt: 3, 142).

إِلَّا سُلَيْمَانُ إِذْ قَالَ الْمَلِكُ لَهُ قُمْ فِي الْبَرِّيَّةِ فَاحْدُدْهَا عَنِ الْفَنَدِ

“Süleyman hariç, hani ona kral, yeryüzünde kalk ve kötülüklere engel ol! Demişti.”¹⁶

Bu beyitteki أَحْدَدُهَا sözü, “ona engel ol” anlamındadır.

Câhiliye dönemi meşhur muvahhidlerinden olan şâir Zeyd b. Amr b. Nüfeyl (ö. 606)’de bir beytinde şöyle diyor;

لَا تَعْبُدَنَّ إِلَهًا غَيْرَ خَالِقِكُمْ وَ إِنْ دُعِيتُمْ فَقُلُوا دُونَهُ حَدُّ

“Sizi yaratan ilâhtan başkasına aslâ ibâdet etmeyin. Şâyet dâvet ediliyorsanız onlara deyin ki; O’ndan başkası bâtıldır.”¹⁷

Burada حَدُّ lafzı; yasak, haram, bâtıldır anlamları ile “işte bu yasak olan bir iş”, “maâzallâh”, “yapılması helâl olmayan bir haramdır”, demektir¹⁸.

Arapların câhiliye dönemi büyük şâirlerinden el-A’şa (ö. 628) şöyle der;

فَقُمْنَا وَ لَمَّا يَصِحُّ دِيْكُنَا إِلَى جَوْنَةٍ عِنْدَ حَدَائِهَا

“Henüz horozumuz ötmeden kalkıp şarapçının yanındaki şarap küpüne gittik”¹⁹

A’şa şarapçıya حَدَّاد isimini verdi. Zîra şarapçı râzı olacağı para kendine verilene kadar şarap küplerini kitler ve muhafaza eder.²⁰

الْحِدَّةُ : Acelecilik ve öfkeden insana ârız olan durum. “Adama öfkelenim, bilendim” anlamında أَحَدُّ حَدَّةً وَحَدًّا söylenir.²¹ “Öfkede zirveye ulaşma” anlamına da gelir.

الْحَدُّ : Had cezâsı. Fıkıhta suçlulara uygulanan had cezâlarına had isminin verilmesinin nedeni, suçlunun aynı suçu bir daha işlemesine mâni olmasından dolayıdır.²²

الْحَدُّ : Sertlik, keskinlik. الْحَدُّ مِنَ الْخَمْرِ Şarabın keskinlik ve sertliği. “Keskinlikte son nokta” mânâsını da ifâde eder.

الْحَدُّ : Bir şeyi bir şeyden temyiz etmek, ayırmak. فَدَّ حَدَدْتُ الدَّارَ “Evin sınırlarını belirledim”. التَّحْدِيدُ lafzı da aynıdır.²³ Yani bir şeyi başkasından ayırma ve kısıtlama anlamındadır.

¹⁶Nâbiğa ez-Zübyani, *Divan-ı Nâbiğa ez-Zübyani*, Thk. Muhammed Ebu’l-Fazl İbrahim, 1. Bs (Beyrut: Dâr’ul-Kitap el-Arabî, 1991), 52.

¹⁷İşhak b. İbrâhim Ebû İbrâhim Farabi (ö. 350), *Divanü’l-Edeb*. (Kâhire: Mecmaü’l-Lugati’l-Arabiyye, 1974), 1, c. (cilt: 3, 40).

¹⁸İbn Manzur, *Lisânü’l-Arab*, (cilt: 3,143).

¹⁹İbn Manzur, *Lisânü’l-Arab*, (cilt: 3, 142).

²⁰İbn Manzur, *Lisânü’l-Arab*, (cilt:3, 142).

²¹İbn Fâris, *Mu’cemu Mekayisi’l-Luga*, (cilt: 2, 5).; İbn Manzur, *Lisânü’l-Arab*, (cilt: 3, 141).

²²İbn Fâris, *Mu’cemu Mekayisi’l-Luga*, (cilt: 2, 4).

²³Ebü’l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî (ö. 1205/1791), *Tâcü’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, Thk. Tahkik Heyeti, 1. Bs (Kuveyt: Matbaatu’l Hükûme el-Kuveyt, 2001), (cilt: 8, 8).

وَأَحَدَهَا ، 24. Bir şeyin en uç kısmı, ucunun sonu. Bıçak, kılıç, mızrak ve okun ucu gibi. وَحَدَّهَا Onu bile, keskinleştirdi, sivriltilti. Keskin kılıçlar, سَيُوفٌ حَدَّادٌ Keskin, sivri diller 25 anlamlarını taşır. Câhiliye dönemi kadın şâirlerden Umm Nudbe'nin;

فَخَذْتُ نَارًا بِأَطْرَافِ الْعَوَالِي ... وَبِالْبَيْضِ الْحِدَادِ الْمُرْهَفَاتِ

“O halde mızrakların uçlarıyla ve ince keskin kılıçlarla intikam al.” 26 beytinde الْحِدَادِ keskin anlamında kullanılmıştır.

وَحِدَادُ الْمَرْأَةِ : كَوْنُ الْمَرْأَةِ : Kocasını ölen kadının kocasının ölümünden sonra iddet süresi içerisinde, üzüntüsünden yas elbiselerini giyip, süslenmeyi ve koku sürmeyi kendine yasak etmesi. Kadınlara izâfe edildiğinde الْحَادُّ ile الْمُحَدُّ lafızları aynı anlamı ifâde eder. 27 { لَا يَجِلُّ لِمَرْأَةٍ تُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ تَحِدُّ عَلَى مَيِّتٍ أَكْثَرَ مِنْ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ إِلَّا عَلَى زَوْجٍ فَإِنَّهَا تَحِدُّ } “Allâh’a ve âhiret gününe îmân eden bir hanımın kocası dışında ölen hiçbir kimse için üç günden fazla yas tutması helâl olmaz. Zîra o hanım dört ay on gün (iddet süresi) kocasına yas tutar.” 28 Hadisinde تَحِدُّ lafzı yas tutmak anlamındadır. İslâm öncesi câhiliye döneminde kocası ölen bir kadının, üzüntü ve kederini göstermek amacıyla bir yıl yas tutması âdeti. İslâm bu sürenin dört ay on gün olduğunu bildirmiştir. Kadın, yas tutmayı genellikle iddet süresi içinde yapar.

حَدِيدُ النَّظَرِ : Keskin bakış, رَجُلٌ حَدِيدُ النَّظَرِ : keskin bakışlı adam, 29 anlamındadır. Nitekim حَدِيدُ (فَبَصْرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ) “Artık bugün gözün keskindir” 30 âyetinde geçtiği üzere keskinlik anlamını ifade etmiştir..

الْحَدِيدُ : Demir, yani mâlum cevher, maden. Mıknatısın çektiği metal element. 31 Demire sertliğinden ve geçişlere engel olduğundan dolayı حَدِيدِ ismi vazedilmiştir. 32

الْحَدَّادُ : Demirci, demiri işleyen, bu işle uğraşan, demir sanatında uzman kimse. 33

حُدُودُ : Sonlar, büyük günahların işlenmesini durduran, engelleyen cezâlar 34 demektir. İslâm hukûkunda, Allah hakkı yani toplum hakkı olarak yerine getirilmesi gerekli olan, miktar ve keyfiyeti şâri' (nas) tarafından belirlenmiş cezâî müeyyideler anlaşılır. 35

24 Zebîdî, *Tâcû'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, (cilt: 8, 6).

25 Zebîdî, *Tâcû'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, (cilt: 8, 9).

26 Kehhâle Ömer Rızâ (1905-1987), *A'lâmü'n-nisâ fî âlemeyi'l-'Arab ve'l-İslâ* (Müessesetü'r-Risale, t.y.).(cilt: 5, 165).

27 Zebîdî, *Tâcû'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, (cilt: 8, 11); İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, (cilt: 3, 143).

28 Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî (ö. 303/915), *Sünen Nesâî*, Thk. Abdulfettâh Ebû Gudde, 1. Bs (Halep: Mektebû'l Matbûât el-İslâmiyye, 1986), (cilt: 6, 189).

29 İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, cilt:3,142; Zebîdî, *Tâcû'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, (cilt: 8, 14).

30 Kâf Sûresi: 50/22

31 İbrahim Mustafa v.d., *el-Mu'cemü'l-Vasîf* (Dâru'd-Da've, 1960), 161.

32 İbn Faris, *Mu'cemu Mekayisi'l-Luga*, 24.

33 Zebîdî, *Tâcû'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, (cilt: 8, 8).

34 Muhammed Hasen Hasen Cebel, *el-Mu'cemu'l-İştikâk el-Muassıl li Elfâzi'l-Kur'ân*, 1. Bs (Kâhire: Mektebetü'l-Âdâb, 2010), (cilt: 1, 385).

istiyorlardı. Hubeyb öldürülürken kasık tüyleri görülmemesi için “*onlardan bir ustura ödünç aldı ve onunla traş oldu*”.⁴⁵ Hadîsde geçen اسْتَحْدَّ lafzı ustura ile traş olmak anlamında kullanılmıştır.

1.2. Istilâhî Anlamları

1.2.1. Şer’î Istilâh Olarak Hudûdullah

حُدُودُ اللَّهِ : Hudûdullah, Allah’ın emir ve nehiyleri ile sınırladığı şeyler⁴⁶ ya da hukûkullah olmalarından dolayı tatbîk edilen, belirli her bir cezâdır.⁴⁷ Mâtürîdî (ö. 333/944), hudûdullahı; Allah’ın hükümleri, farzları, sünnetleri, emirleri, nehiyleri, O’na itaat etmek ve O’nun âdâbı olduğunu söyler.⁴⁸ Allah’ın kendine muhâlefeti yasaklamış olduğu, dînin ana kural⁴⁹ ve farzlarından saydığı şeyler de bu kavramın içindedir.

1.2.2. Şer’î Istilâh Olarak Had

Hadler, İslâm’ın muhâfazasını esas aldığı akıl, din, can, ırz ve mal olan beş temel değer ilkesinin önemli bir parçasını teşkil eder.

1.2.2.1. Had

الْحَدُّ : Had, suçlu üzerine vâcip olan belirli cezâ⁵⁰ ya da Allah hakkı olarak belirlenmiş cezâî müeyyidelerdir. Kul hakkı olmasından dolayı kısasa had denilmez.⁵¹ Burada hukûkullah yani Allah’ın hakkı ile kamu hukûku kastedilir. Başka bir tarifte had, Allah haklarını gerektiren konularda belirli cezâlara verilen isimdir.⁵² Hadlerde, vâcibin terki talep olacağından şefaât yani af, sulh ve cezâ indirimi gibi bir durum söz konusu değildir. Hadler, fiilden önce yasak, sonrasında zorunluluktur. Şer’an haddin hükmünü bilmek, haddi îcap eden fiili işlemeye mâni olurken, işledikten sonra haddin tatbîk edilmesi ise bir daha o fiile dönmeye engeldir.⁵³ Hadler, ölmediği müddetçe işleyenine, izlemekle de

⁴⁵ İbn Manzur, *Lisânü’l-Arab*, (cilt: 3, 141-142).

⁴⁶ Mustafa v.d., *el-Mu’cemü’l-Vasît*, (cilt: 1, 161-162).

⁴⁷ Râdiyüddîn Ebû Bekr b. Alî b. Muhammed el-Haddâd. 1322h. (ö. 800/1398). *el-Cevheretü’n-Neyyire*. Kâhire. el-Matbatu’l Hayriyye, (cilt: 2, 147).

⁴⁸ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkandî Mâtürîdî (ö. 333/944). *Te’vilatü’l-Kur’an*, Thk. Mecdî Basellûm, 1. Bs Beyrut. Müessesetü’r-Risale, 2004, (cilt: 2, 168).

⁴⁹ Ebû’l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbü’rî (ö. 468/1076) Vâhidî, *el-Vasît fî Tefsîri’l-Kur’âni’l-Mecîd*. Thk. eş-Şeyh Âdil Ahmed Abdulmevcud - eş-Şeyh Ali Muhammed Muavviz - Ahmed Muhammed Sîra - Ahmed Abdulgîna el-Cemel - ve Abdurrahman Uveys, 1. Bs Beyrut: Daru’l Kütübü’l İlmiyye, 1994 (Cilt: 1, 288).

⁵⁰ Mustafa v.d., *el-Mu’cemü’l-Vasît*, (cilt: 1, 161).

⁵¹ Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde el-Meydânî el-Guneymî ed-Dımaşkî (ö. 1298/1881), *el-Lübâb fî Şerhi’l-Kitâb*, Thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, 1. Bs (Beyrut: el-Mektebetü’l-İlmiyye, t.y.), (cilt: 3, 181).

⁵² Ebû Bekr Şemsü’l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî (ö. 483/1090), *el-Mebsû’ât* (Beyrut: Daru’l Mârifet, 1993), (cilt: 9: 36).

⁵³ Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî (ö. 970/1563) İbn Nüceym, *el-Baḥrû’r-Râ’ik*, 2. Bs (Kâhire: Daru’l Kütübü’l İslami, 1311h.), (cilt: 3, 2,5).

başkalarına engel olduğundan had ismini almıştır. Zîra haddin tatbîkini izleyenler bu cezânın acısını kendilerinde tasavvur edip bu suçları işlemekten içtinap ederler.⁵⁴

1.2.2.2. Had Suçları

Miktar ve keyfiyeti şâri' tarafından belirlenen had suçlarını dört ana başlıkta şöyle sıralayabiliriz. Hırsızlık cezâsı, zinâ cezâsı, zinâ iftirâsının cezâsı, içki içme cezâsı. Bu cezâların uygulanması ile İslâm yurdu korunmuş, kamu düzeni ve âsâyiş sağlanmış olur. Zinâ suçuna uygulanacak cezâ, nesebleri; hırsızlık suçuna uygulanacak cezâ, malı; içki içme suçuna uygulanacak cezâ, aklı; zinâ iftirâsına uygulanacak cezâ da ırz ve nâmusları koruma altına alır.⁵⁵

1.2.2.3.1. حَدُّ السَّرْقَةِ Hırsızlık Haddi

Hırsızlığın lügat anlamı, başkasına ait olan bir malı gizlice almaktır.⁵⁶ Fıkıh ıstılâhında ise hırsızlık; mükellef bir kişinin başkasına âit on dirhem kadar bir malı, mülk edinme kastı ile muhafaza edildiği yerden gizlice almasıdır.⁵⁷ Âkil, bâliğ olan bir kimse, basılı ya da basılmamış on dirhemi veya on dirheme eşit bir malı muhafazalı bir yerden çalsa ve çaldığı mal şüpheli olmasa kendisinin bir kere ikrârı ya da iki kişinin şahitliği ile elinin kesilmesi îcap eder.⁵⁸

1.2.2.3.2. حَدُّ الزَّنا Zinâ Haddi

Zinâ, lügatte meşrû olmayan cinsel ilişki, açık hayâsızlık anlamındadır. Fıkıh ıstılâhında Hanefiler; bir erkeğin, aralarında nikâh bağı veya şüphesi bulunmayan bir kadınla önden cinsel birleşmesi şeklinde târif ederler.⁵⁹ Bu fiil, ferdî ve içtimâî birçok zararların müsebbibi, Allah Teâla'nın haram kıldığı hayâsızlıkların en kötüsüdür. Bu yüzden zinâ cezâsı, eğer evli iseler kadın ve erkek boş bir arâzîye götürülerek ölünceye kadar taşlanmak suretiyle uygulanır. Deliller ile tesbit edilmiş ise sırasıyla önce şahitler, ardından kâdî efendi daha sonra da insanlar taşlamaya başlar. Şâhitlerin bir kısmı ya da hepsi şâhitlikten dönerlerse recm olmaz. Zinâ edenler muhsan değillerse yani bekâr iseler o zaman yüz celde sopa vurulur.⁶⁰

⁵⁴ Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî (ö. 587/1191), *Bedâ'i'u's-Sanâ'i' fî Tertîbi's-Şerâ'i'*, 2. Bs (Beyrut: Daru'l Kütübü'l İlmiyye, 1986), (cilt: 7, 33).

⁵⁵ İbn Nüceym, *el-Baḥrû'r-Râ'ik*, (cilt:5, 3).

⁵⁶ Haddâd, *el-Cevheretü'n-Neyyire*, (cilt: 2, 163).

⁵⁷ Molla Hüsrev, Mehmed b. Ferâmurz b. Ali Muhyiddin (ö. 885/1480), *Dürrü'l-Hükkâm fî Şerhi Gureri'l-Ahkâm* İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2017, (cilt: 2, 77).

⁵⁸ Kudûrî, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî (ö. 428/1037). İstanbul: Fazilet Neşriyat, h. 1397, 157.

⁵⁹ Ebû'l-Fazl Mevdûddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî (ö. 683/1284) *el-İhtiyâr li-Ta'lîli'l-Muhtâr*, 1. Bs (Kâhire: Matbaatu'l-Halebî, 1937. s. 479.

⁶⁰ Mevsilî, *el-İhtiyâr li-Ta'lîli'l-Muhtâr*, 484-485.

1.2.2.3.3. حَدُّ الْقَذْفِ Zinâ İftirâsının Haddi

“Kazf” lügatte bir şeyi atmak anlamındadır. Fıkıh ıstılâhında ise, muhsan olan bir kimseye zinâ ithâmında bulunmak veya nesebini reddetmektir. “Kâzif”, zinâ ithâmında bulunan kişi, “makzûf”, ithâm edilen, “makzûfun bih” ise ithâm esnasında sarf edilen kelime ve cümlelerdir.⁶¹ Bir adam, evlenmemiş bir erkek ya da kadına, “sen zinâ yaptın” ya da “ey zânî” diyerek sarîh lafızlar ile zinâ iftirâsında bulunur, makzûf da had talebinde bulunursa, hâkim iftirâ eden hür adama seksen, köleye ise kırk sopa vurdurur.⁶²

1.2.2.3.4. حَدُّ الشُّرْبِ İçki İçme Haddi

İçkilerden haram olanlar dördtür. Birincisi kaynatıldıktan sonra ekşiyerek gaz çıkaran, keskinleşen ve köpüren üzüm suyu ki buna şarap denir. İkincisi pişirildikten sonra üçte ikisinden azı gitmiş olan üzüm suyudur. Üçüncüsü, keskinleşen kuru hurma suyudur. Dördüncüsü ise keskinleşen kuru üzüm suyudur.⁶³ İçki içmek Mâide Sûresinin doksanıncı âyetiyle kesin olarak haram kılınmıştır. Bir kimse içki içen de kokusu ağzında hissedildiği hâlde yakalanırsa, şahitler de şarap içtiğine şahitlik etseler ya da içki içen, suçunu ikrâr ederse had yani cezâ îcap eder.⁶⁴

Az ya da çok şarap içen kimsenin cezâsı, kazf cezâsı üzerine kıyâs ederek sahâbenin (Allah hepsinden râzı olsun) icmâi ile seksen sopadır. Bu kıyas muvatta' ve başka kitaplarda geçtiği üzere Hz. Ali'ye (ö. 40/661) nispet edilir. Şöyle ki, Hz. Ömer (ö. 23/644) içki içen bir adam hakkında istişârede bulunur. Hz. Ali b. Ebî Tâlip; seksen sopa vurulması gerekir, zîra kişi içki içince sarhoş olur, sarhoş olunca saçmalar, saçmaların iftirâ eder, iftirâ edene seksen sopa vurulur, şeklinde görüş beyân eder. Binaenaleyh kazf cezâsı ile içki cezâsı arasındaki cihet-i câmia iftirâdır.⁶⁵ Zâten müfterîlerin cezâsı Kitâbullah'ta seksen sopa olarak bildirilmiştir.

İslâm hukukçularının çoğunluğu, had cezâları arasında belli kayıt ve şartlarla da olsa irtidâd eden kimseyi de göz önüne alarak, mürtedlere ölüm cezâsının uygulanması gerektiğini söylerler. Ayrıca meşrû devlet başkanına karşı isyân ve ihtilâl (bağy) suçu da cezâyı mücip suçlardan görülmüştür. İçerisinde birkaç suçu barındırabilen karma bir eylem olduğundan bunun hangi aşamasına ne tür cezânın uygulanacağı ve verilecek cezânın had mi yoksa ta'zîr mi olduğu tartışmalıdır.⁶⁶ Bazı kaynaklarda yol kesiciliği yaparak, yolcuların mallarını almayı, onlara zarar vermeyi de ayrı bir başlık altında mütâlâa edilerek had cezâları uygulandığı görülmüştür.

⁶¹ Aktan. H. (2002). Kazf. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (cilt: 25, 148-149). Ankara: TDV.

⁶² Kudûrî, *Kudûrî*, 156.

⁶³ Kudûrî, *Kudûrî*, 160.

⁶⁴ Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî (ö. 861/1457) İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr ve et-Tahrîr* (Daru'l Fikir, t.y.), (cilt: 5, 301).; Kudûrî, *Kudûrî*, 156.

⁶⁵ Muhammed Emîn b. Mahmûd el-Hüseynî el-Buhârî el-Mekkî (ö. 987/1579) Emîr Pâdişah, *Teysîrü't-Tahrîr* (Kâhire: Daru'l Fikir, 1350, (cilt:3, 256).

⁶⁶ Bardakoğlu, A. (1996). Had. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (cilt: 14, 547-551). Ankara: TDV.

1.2.3. Mantık İlminde Had Kavramı

هُوَ الْقَوْلُ الدَّالُّ عَلَى مَا هِيَ الشَّيْءُ : الْحَدُّ Had: Bir şeyin mâhiyeti üzerine delâlet-i mutâbaka ile delâlet eden mürekkeptir.⁶⁷ Bir şeyin mâhiyeti demek, hakikat-ı zâtiyesi yani târif edilen şeyin bütün cüzleri demektir. Mâhiyet ve hakikat aynı anlamı taşırlar. Ancak mâhiyet, olmayan şeyler için kullanılırken, hakikat var olan şeylerde kullanılır. Had, muarraf ve kavlu'-ş-şârih eş anlamlı kelimelerdir. Had lafzına had denmesinin nedeni haddin, fertlerin giriş ve çıkışa mâni olmasından yani başkasına âit olan şeylerin kendinden sayılmasına, kendi fertlerinden bazısının da dışarda kalmasına engel olduğundan dolayıdır.⁶⁸ Kavlu'-ş-şârihe de kavli denmesi, mürekkep olduğundan; şârih denmesi ise mâhiyeti açıklamasından dolayıdır. Had dört kısma ayrılır. Hadd-i Tam, hadd-i nâkıs, resm-i tam ve resm-i nâkıs.⁶⁹ Bu dört kısmı aşağıda kısaca açıklayacağız.

هُوَ الَّذِي يَتَرَكَّبُ مِنْ جِنْسِ الشَّيْءِ وَفَصْلِهِ الْقَرِيبَيْنِ : الْحَدُّ التَّامُّ Hadd-i Tam: Bir şeyin yakın cins ve yakın faslından oluşan mürekkeptir.⁷⁰ Nesneler madde ve sûretten oluşur. Madde, nesnelerin ortak yönünü; sûret ise ayrıştığı tarafını ifâde eder. Târifi meydana getiren bu unsurlar nesnenin âit olduğu cins ve cinsin altındaki fasla o nesnenin özellik (hâssa) ve niteliklerinden (araz) ibarettir.⁷¹ Kısaca cins ve fasıl, nesnenin mâhiyet ve özünü oluşturur. İnsanın tarifinde, الْحَيَّوانُ النَّاطِقُ konuşan canlı sözü gibi ki canlı; zât-ı küllî yani küllî bir öz ve mâhiyettir. İnsanın yakın cinsidir. Konuşan da zât-ı küllîdir ancak insanın yakın faslıdır. Bu ikisinden mâhiyet olarak yakın cins ile yakın fasıl bir araya gelerek “insan kimdir” sorusuna “konuşan canlıdır” cevabı verildiğinde, doğru bir cevap olduğu anlaşılır.⁷²

هُوَ الَّذِي يَتَرَكَّبُ مِنْ جِنْسِ الشَّيْءِ الْبَعِيدِ وَفَصْلِهِ الْقَرِيبِ : الْحَدُّ النَّاقِصُ Hadd-i Nakıs: Bir şeyin uzak cinsi ve yakın faslından oluşan mürekkeptir.⁷³ Hadd-i nâkısın had olma yönü yukarıda geçti. Nâkıs olmasının nedeni, öz ve mâhiyetlerin tamamının zikredilmemesindendir.⁷⁴ İnsanı târif ederken الْجِسْمُ النَّاطِقُ “konuşan cisim” sözü gibi. Cisim insanın uzak cinsidir. Zîra cismin altında birçok cins vardır. Bunlardan biri de canlıdır. O halde cisim insanın uzak cinsidir. Konuşan ise yukarıda da geçtiği gibi insanın yakın faslıdır. Binaenaleyh insanın târifinde, “konuşan canlı” sözü, insanın uzak cinsi ile yakın faslından mürekkep oluşmuştur.⁷⁵

⁶⁷ Esîrüddîn el-Mufaddal b. Ömer es-Semerkandî el-Ebherî (ö. 663/1265 [?]) Ebherî, *Îsâgûcî* (İstanbul: Fazilet Neşriyat, t.y.), 5.

⁶⁸ Ahmet b. Amr b. Müsâid el- Hâzimî Ebû Abdullah, *Şerhu'l-Matla' alâ Metn-i Îsâgûcî* (<http://alhazme.net>, t.y.), (bölüm: 9, 14).

⁶⁹ Ebherî, *Îsâgûcî*, 5.

⁷⁰ Ebherî, *Îsâgûcî*, 5.

⁷¹ Türker, Ö. (2011). Tarif. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (cilt: 40, 28). İstanbul: TDV.

⁷² Ebû Abdullah, *Şerhu'l-Matla' alâ Metn-i Îsâgûcî*, (bölüm: 9, 14).

⁷³ Ebherî, *Îsâgûcî*, 5.

⁷⁴ Ebû Abdullah, *Şerhu'l-Matla' alâ Metn-i Îsâgûcî*, (bölüm: 9, 21).; Esîrüddîn el-Mufaddal b. Ömer es-Semerkandî el-Ebherî (ö. 663/1265 [?]). *Muğni't-Tullab*, 1. Bs (Dimaşk: Daru'l Fikir, 2003), 40.

⁷⁵ Ebû Abdullah, *Şerhu'l-Matla' alâ Metn-i Îsâgûcî*, (bölüm: 9, 21).

Resm-i Tam: Bir هُوَ الْقَوْلُ الَّذِي يَتَرَكَّبُ مِنْ جِنْسِ الشَّيْءِ الْقَرِيبِ وَخَوَاصِّهِ الْأَلَزَمَةِ : الرَّسْمُ التَّامُّ şeyin yakın cins ve lâzım hâssasından oluşan mürekkeptir.⁷⁶ Lâzım hâssa, nesnenin özellik ve nitelikleri anlamındadır. Özellikler, mâhiyet ve özün eserlerinden olunca bu târife resim denir. Resmin tam olması ise hadd-i tam'a benzemesinden kaynaklanmaktadır.⁷⁷ İnsanı الْحَيَوَانُ الضَّاحِكُ “gülen canlı” diye târif ettiğimizde, “canlı” insanın yakın cinsi, “gülen” ise insana lâzım, onda bulunan bir özelliktir. İnsanın bu târifi, yakın cinsi ve lâzım özelliklerinden oluşmuş bir mürekkeptir.⁷⁸

Resm-i Nakıs: Hepsi Resm-i Nakıs: Hepsi birlikte olarak tek bir hakîkatte bulunan niteliklerden oluşan mürekkeptir.⁷⁹ Resim olmasının nedeni, o mâhiyetin eseri olmasından, nâkıs olması ise, resm-i tam'ın bütün cüzlerinin zikredilmemesinden dolayıdır.⁸⁰ İnsanın tarifinde عَرِيضٌ إِنْهُ مَا شِ عَلَى قَدَمَيْهِ، عَرِيضٌ الْأَطْفَارِ، بَادِي الْبَشَرَةِ، ضَحَّاكٌ بِالطَّبْعِ، مُسْتَقِيمُ الْقَامَةِ، birlikte sâdece insanda bulunur. Zîra bu özellikler ayrı ayrı düşünüldüğünde birincisi tavukta, ikincisi sığır ve deve, üçüncüsü yılan ve türlerinde, dördüncüsü ağaç benzerlerinde bulunur.⁸¹

الْمُكَرَّرُ بَيْنَ مُقَدَّمَتَيْ الْقِيَاسِ مَحْمُولًا، أَمْ مَوْضُوعًا، أَمْ مُقَدَّمًا، أَمْ تَالِيًا : الْحَدُّ الْأَوْسَطُ Hadd-i Evsat; Kıyâsın mukaddemelerinden (öncüller) birinde mevzû veya mahmûl, mukaddem ya da tâlî olarak zikredilen lafızdır. Bu adın kendisine verilmesinin nedeni kazıyyenin (önerme) taraflarında olmasından yani suğrâ ve kübrâdan bir cüz ya da neticenin taraflarında bulunmasından dolayıdır.⁸² Hadd-i Evsat, bu kazıyye içerisinde bulunduğu konum itibariyle dört şekiden biri ile isim alır.

الْحَدُّ الْأَصْغَرُ : Kazıyyenin neticesinin mevzû ve mukaddemine denir.

الْحَدُّ الْأَكْبَرُ : Kazıyyenin neticesinin mahmûl ve tâlîsine denir. Hadd-i Asğarın içinde bulunduğu öncüle “suğrâ”, hadd-i ekberin içinde bulunduğu öncüle ise “kübrâ” denir. Suğrâ ve kübrâdan oluşan heyet ise “şekil” ismini alır.⁸³

1.3. Hudûd ile Eş / Yakın Anlamlı Kelimeler

1.3.1. Eş / Yakın Anlam

Arap ve arap olmayan eski ve yeni birçok âlim, ifâde ettikleri anlamlara vaz edilen lafızların mânâlarını ortaya koymak için lafız ile mânâ ilişkisini inceledi. Rağıp el-İsfahânî (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) bu ilişkiden şöyle söz eder: "Lafzın mânâ

⁷⁶ Ebherî, *Îsâgûcî*, 5.

⁷⁷ Ebû Abdullah, *Şerhu'l-Matla' alâ Metn-i Îsâgûcî*, (bölüm: 9, 14).

⁷⁸ Ebû Abdullah, *Şerhu'l-Matla' alâ Metn-i Îsâgûcî*, (bölüm: 9, 23).

⁷⁹ Ebherî, *Îsâgûcî*, 5.

⁸⁰ Ebû Abdullah, *Şerhu'l-Matla' alâ Metn-i Îsâgûcî*, (bölüm: 9, 24).

⁸¹ Ebherî, *Muğni't-Tullab*, 41.; Ebû Abdullah, *Şerhu'l-Matla' alâ Metn-i Îsâgûcî*, (bölüm: 9, 24).

⁸² Ebherî, *Îsâgûcî*, 10.; Ebherî, *Muğni't-Tullab*, 70.; Ebû Abdullah, *Şerhu'l-Matla' alâ Metn-i Îsâgûcî*, (bölüm: 4. 14).

⁸³ Ebherî, *Muğni't-Tullab*, 71.; Ebherî, *Îsâgûcî*, 10.

ilişkisinde beş durum vardır. Birincisi lafız ile mânânın müttefik yani bir olması. Zeyd ve Amr'da kullanıldığında الإنسان lafzı gibi. İkincisi, lafız ve mânânın ihtilâf etmesi yani farklı olması. رَجُلٌ و فَرَسٌ lafızları gibi. Üçüncüsü lafızda değil sâdece mânâda ittifâk etmesi. Kılıç anlamında الصَّمصَام ile الحُصَام lafızları gibi. Dördüncüsü, lafızlarda ittifâkın olup mânâların farklı olması. Cârîye ve pınar anlamında الْعَيْن lafzı gibi. Beşincisi, müştak lafızlar arasında olan ilişkidir ki bazı lafızlar ile bazı mânâlarda ittifâkın olması. ضَارِبٌ lafızları gibi.⁸⁴

رَادَفَ يُرَادِفُ، مُرَادَفَةً، فَهُوَ مُرَادِفٌ، وَالْمَفْعُولُ مُرَادَفٌ : الْمُرَادِفُ ismi fâildir. Mürâdif; peşinden gitmek, izlemek anlamındadır. رَادَفَ أُسْتَاذَهُ hocasını tâkip etti, benzedi demektir.⁸⁵ Alıştırma ve ders kitaplarında; هَاتِ مُرَادِفَ الْكَلِمَاتِ الْآتِيَةِ مِثَالًا “aşağıdaki kelimelere eş anlamlı bir misâl ver”, ibâresine sıkça rastlarız.

التَّرَادُفُ : Tâkip etmek, bir şeyi izlemek.⁸⁶ Bir şey bir şeye tâbi olur, onu tâkip ederse bu terâdüftür. At ve deve gibi hayvanlarla yolculuk yapan iki kişiden birinin diğerinin arkasına binmesine de tarâdüf denir. Şöyle ki; mânâ binilen, iki lafızda üzerine binen, yani bir mânâ üzerine iki lafız binmiş şeklinde açıklayabiliriz.

ظَنَنْتُ وَحَسِبْتُ گitti, ذَهَبَ وَانْطَلَقَ : Mânâsı tek, isimleri çok olan şeydir. الْمَتَرَادِفُ : oturduğum gibi, lafızlar farklı ama mânâlar aynıdır.⁸⁷ Böylece mânâda birlik meydana gelmiş, bir müsemâyı yani tek mânâyı birçok lafız delâletleriyle sahiplenmiştir.

رَدَفَ يَرْدِفُ، رَدْفًا، فَهُوَ رَدِفٌ : Tasrîfi; الرَّدْفُ Masdarı رَدِفٌ fiilinden müştaktır. رَدَفَ الطِّفْلُ أَبَاهُ : رَدَفَ أَسْتَاذَهُ hocasını takip etti, izinden gitti demektir.⁸⁸

Âlimler, terâdüf olgusu etrafında ihtilâf ettiler. Kimisi kelimeler arasında terâdüf kabul etti. Kimisi kelimeler arasındaki bu terâdüf inkâr etti.⁸⁹ Böylece terâdüf konusunda âlimlerin görüşleri farklılık arz ederek iki gruba ayrıldılar. Bir grup terâdüfün varlığını desteklerken, diğer grupsa terâdüfün varlığına îtiraz edip reddetti.

⁸⁴ Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) *Tefsîru er-Râgıb el-İsfahânî*, Thk. Muhammed Abdulaziz Besyûnî, (Külliyetü'l- Âdâb Câmiatü Tanta, t.y.), (cilt: 1, 2).

⁸⁵ Ahmed Muhtar Abdülhamid Ömer, *Mu'cemu Lugati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*, 1. Bs (Kâhire: Âlemü'l-Kütüb, 2008), (cilt: 2, 880).

⁸⁶ Abdülhamid Ömer, *Mu'cemu Lugati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*, (cilt: 2, 880).

⁸⁷ Cür'ânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Hanefî (ö. 816/1413), , *et-Ta'rîfât*, Thk. Heyet, 1. Bs (Beyrut: Daru'l Kütübü'l İlmiyye, 1983), 199.

⁸⁸ Abdülhamid Ömer, *Mu'cemu Lugati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*, (cilt: 2, 880).

⁸⁹ Osman Mohamed Gharib, *et-Terâdüf fi'l-Kur'ani'l-Kerim - Synonymy in the Qur'an*, *Al-Nur Academic Studies on Thought and Civilization*, 12 (25 Temmuz 2015): 16.

diye tekrar sorarlar. O da “onlar sıfatlardır yani kılıcın sıfatlarıdır” cevâbını verir. Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 400/1009’dan sonra) terâdüfün var olduğu iddia edilen lafızlar arasında, terâdüfün olmayıp sâdece bazı farklılıklar bulunduğunu ispât etmek için **الْفُرُقُ اللُّغَوِيَّةُ** “*Lügavî Farklar*” isimli bir eser te’lif etmiştir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, her ne kadar bazı âlimler kelimeler arasındaki terâdüf, eş anlamlılığı kabul etmeseler de genel eğilim; lafızlar arasında terâdüfün varlığı yönündedir. Binaenaleyh bu araştırmamızda **حُدُود** lafzına eş ve yakın anlamlı olan kelimeleri lügavî açıdan inceleyeceğiz.

1.3.2. Hudûd Kelimesi ile Eş / Yakın Anlamlı Olan Kelimeler

Hudûdun eş ya da yakın anlamlı olduğu kelimeleri, litaratür incelemesinde göstermiş olduğumuz lügat ve tefsir kitaplarında “hudûd” kelimesinin anlamları verilirken yapılan açıklamalar içerisinden tesbit ettik. Sonra tesbit ettiğimiz bu kelimeleri tüm lügat kitaplarında incelemek suretiyle hudûd ile anlam cihetinden mutabakatlarını sağladık. Eş / yakın anlamlı olan bu kelimelerin karşısına, kaynaklarda geçtiği şeklinin orijinal ibâresinin bir bölümünü dipnotları ile birlikte gösterdik. Ayrıca metnin içerisinde hudûd lafzı ile olan anlam yakınlıklarının verildiği açıklamalarda; kelimelerin ifade ettikleri anlamlar belirtilirken, alındığı kaynaklar dipnotlarda gösterilmiştir. Bu kelimeler şunlardır;

1.3.2.1. مُنْتَهَى كُلِّ شَيْءٍ وَآخِرُهُ⁹⁴ : الْأَمَدُ

أَمَدٌ : Harfleri, hemze, mim ve dal’dır. Gayr-ı mutasarrıf olup sâdece bu şekilde kullanılır.⁹⁵ **الْأَمَدُ** ; gâye, mesâfe,⁹⁶ nihâyet, son bulmak, müntehâ, sınır, son, süre,⁹⁷ anlamlarını taşır. Nâbiga ez-Zübeynî (ö. 604 [?]) şu beytinde **الْأَمَدُ** lafzını son, nihayet, müntehâ anlamında kullanmıştır.

إِلَّا لِمِثْلِكَ، أَوْ مَنْ أَنْتَ سَابِقُهُ ... سَبَقَ الْجَوَادُ، إِذَا اسْتَوَى عَلَى الْأَمَدِ

“Benzerin hariç ya da nihayete (sınırı) ulaştığında (gâlip geldiğinde) yarış atları gibi geçtiğin kimse”⁹⁸

Kur’an’da süre ve müddet anlamında şöyle geçmektedir;

(قُلْ إِنْ أَدْرِي أَقْرَبُ مَا تُوْعَدُونَ أَمْ يَجْعَلُ لَهُ رَبِّي أَمَدًا) “De ki (Habîbim): «Tehdîd edilegeldiğiniz (azâb)ın yakın mı, yoksa Rabbimin ona uzun bir müddet mi ta’yîn etmiş olduğunu ben bilmem.”⁹⁹ Süre, bir olayın başıyla sonu arasındaki belirli zaman parçası, başı ve sonu belli bir zaman aralığı anlamında olmakla, başında ve sonunda bir sınır söz konusudur. Nitekim وَلِلْإِنْسَانِ أَمَدَانِ: أَحَدُهُمَا مَوْلَدُهُ وَالْأَمَدُ الثَّانِي مَوْتُهُ

⁹⁴ Halîl b. Ahmed, *Kitab’ül-Ayn*, (cilt: 8, 89).

⁹⁵ İbn Faris, *Mu’cemu Mekayisi’l-Luga*, (cilt: 1, 137).

⁹⁶ Abdülhamid Ömer, *Mu’cemu Lugati’l-Arabiyyeti’l-Muâsıra*, (cilt: 1, 116).

⁹⁷ İbn Manzur, *Lisânü’l-Arab*, (cilt: 14, 414).; Zebîdî, *Tâcü’l-‘arûs min cevâhiri’l-Kâmûs*, (cilt: 7, 392-393).

⁹⁸ İbn Manzur, *Lisânü’l-Arab*, (cilt: 14, 414).

⁹⁹ Cin Sûresi: 72/25

(belirli süre, son, sınır) vardır. Birincisi doğumu, ikincisi ölümüdür”¹⁰⁰ denmiştir. Sınır anlamında olan hudûd lafzı; helâllerin son bulduğu yeri ifade etmesi sebebiyle, nihayet, son gibi manaları da ifade eden الأمد lafzı ile aralarında anlam yakınlığı olmuştur.

1.3.2.2. الْحَدُّ: الْحَاجُزُ بَيْنَ الشَّيْئَيْنِ¹⁰¹ : حَاجِزٌ

: فَأَنْحَزَ : Engeli oldu, önledi, barikat kurdu. حَجَزَ يَحْجُزُ حَجْرًا وَحِجْرًا وَحِجْرًا : engel, barikat, önleyici, set anlamındadır. أَلْحَازَ : Her ikisi de isimdir. Antere b. Şeddâd b. Amr el-Absî (ö. 614 [?]) şu beytinde حَاجِز kelimesini ayıran, engel, mâni, set, sınır anlamında kullanmıştır.

فَرَأَيْتَنَا مَا بَيْنَنَا مِنْ حَاجِزٍ ... إِلَّا الْمَجَنَّ وَنَصْلُ أَبْيَضَ مَفْصَلٍ

“Gördüm ki keskin kılıç ve beyaz kalkan dışında aramızı ayıran bir şey yok”¹⁰³

{ وَجَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ حَاجِزًا } “iki deniz arasına engel koyan mı?”¹⁰⁴ âyet-i kerîme’inde mâni, set anlamındadır ki, Allah’ın birbirine karışmayan tatlı ve tuzlu su arasında olan bir işidir.¹⁰⁵ İki şey arasını ayıran her şey حَجَاز وَحِطَار set ve engel anlamındadır. Hicaz’a Hicaz denmesinin nedeni de Necd ile Serât arasını ayırmasıdır.¹⁰⁶ Dolayısıyla حَاجِز lafzı engel, mâni gibi anlamları taşıdığından hudûd ile anlam yakınlığı olmuştur.

1.3.2.3. حَافَةُ الشَّيْءِ: حَافَتُهُ، طَرَفُهُ وَجَانِبُهُ، حَافَتَا الْوَادِي/ النَّهْرِ¹⁰⁷ : حَافَةٌ

: حَافَاتٌ وَحَوَافٍ حَافَةٍ . Bir şeyin tarafı, ucu, kenarı anlamındadır.¹⁰⁸ حَافَتَا الْوَادِي: vâdînin iki yanı,¹⁰⁹ iki kıyısı, iki tarafı. حَافَةٌ lafzının aslı حَوْفَةٌ gibi dir. Vav harekeli, önceki harf meftûh olduğundan vav elife kalbedildi. Yol ortasında, kadınların erkeklerle karışık durmaları üzerine Allah Rasûlü (s.a.v.)

¹⁰⁰ Ezherî, *Tehzîbü’l- Lüğa*, (cilt: 14, 155).; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, (cilt: 3, 74).; Zebîdî, *Tâcü’l-Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, (cilt: 7, 392).

¹⁰¹ Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî (ö. 400/1009’dan önce) Cevherî, *es-Sihâh Tacü’l-Lüğa ve Sihahu’l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulgafur Attâr, 1. Bs (Beyrut: Dâru’l-İlmi li’l-Melâyîn, 1990), (cilt: 2, 462); Ebû’l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerîyyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî (ö. 395/1004) İbn Fâris, *Mücmelü’l-luğa*, thk. Züheyr Abdu’l-Muhsin Sultan, 2. Bs (Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 1986), (cilt: 1, 210); Ebû Saîd Neşvân b. Saîd (b. Neşvân) b. Sa’d b. Ebî Himyer b. Ubeydillâh el-Himyerî el-Yemenî (ö. 573/1178) Neşvân el-Himyerî, *Şemsü’l-’ulûm*, thk. Hüseyin b. Ahmed el-Umrî v.dğr., 1. Bs (Beyrut: Daru’l Fikir el-Muâsır, 1999), (cilt: 3, 1245); Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-Muhît*, (cilt: 1, 276).

¹⁰² Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-Muhît*, (cilt: 1, 507).

¹⁰³ Yûsuf b. Süleyman (ö.476h.) Ebu’l-Haccâc el-Endülüsî, *Eş’ârü’ş-şuarâu’s-sittî’l-câhilîn*, t.y.(cilt: 1, 82).

¹⁰⁴ Neml Sûresi: 61

¹⁰⁵ Ferâhîdî, *Kitab’ül-Ayn*, (cilt:3, 70).

¹⁰⁶ Ebû’l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerîyyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî (ö. 395/1004) *Mücmelü’l-Luğa*, Thk. Züheyr Abdu’l-Muhsin Sultan, 2. Bs (Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 1986), (cilt: 1, 265).

¹⁰⁷ Abdülhamid Ömer, *Mu’cemu lugatî’l-Arabiyyetî’l-Muâsıra*, (cilt: 1, 585).

¹⁰⁸ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, (cilt: 9, 59).

¹⁰⁹ Abdülhamid Ömer, *Mu’cemu Lugatî’l-Arabiyyetî’l-Muâsıra*, (cilt: 1, 526).

¹¹⁰ Ebû Saîd Neşvân b. Saîd (b. Neşvân) b. Sa’d b. Ebî Himyer b. Ubeydillâh el-Himyerî el-Yemenî (ö. 573/1178) *Şemsü’l-’Ulûm*, Thk. Hüseyin b. Ahmed el-Umrî - Mutahhir b. Ali el-İryânî ve Yûsuf Muhammed Abdullah, 1. Bs (Beyrut: Daru’l Fikir el-Muâsır, 1999), (cilt: 3, 1643).

kadınlara; {اِسْتَأْجِرْنَ فَإِنَّهُ لَيْسَ لَكِنَّ أَنْ تُحَقِّقْنَ الطَّرِيقَ، عَلَيَكِنَّ بِحَافَاتِ الطَّرِيقِ} “geri durun, zîra yolu işgâl etmemelisiniz. Sizlerin yolun kenarlarında olmanız gerekir”,¹¹¹ buyurdu. Burada بِحَافَاتِ الطَّرِيقِ lafzı, “yolun kenarları” anlamındadır. Hudûd; bir tarafta helâllerin diğer tarafta haramların bulunduğu iki taraf arasında bir çizgi olduğundan, tarafların kenar ve kıyısı anlamını ifade etmekle حَافَة lafzı ile anlam yakınlığı olmuştur.

1.3.2.4. شَفَا كُلِّ شَيْءٍ : حَدُّهُ وَحَرْفُهُ¹¹² : شَفَا

شَفَا : Aslı شَفَوَ dir. شَفَا كُلِّ شَيْءٍ Her şeyin sınırı, kıyısı anlamındadır. Cemîsidir. Kuyunun kıyısı anlamında, شَفَا الْبَيْرُ söylendiği gibi, شَفَا الْبَيْرُ de kullanılır. Güneş batarken güneşin bir kısmının kaybolup bir kısmının kaldığı esnâda, gece ve gündüz arasındaki sınıra, çizgiye de شَفَا denir.¹¹³ Ölümün kıyısındaki kimse için شَفَا عَلَى الْهَلَاكِ denir. Kur’an-ı Kerim’in,

{وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا} “Yine siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi O kurtarmıştı.”¹¹⁴ âyetinde شَفَا, “kenar, sınır” anlamını ifâde etmiştir.

1.3.2.5. طَرَفٌ وَجَانِبٌ وَحَدٌّ¹¹⁵ : حَرْفٌ

حَرْفُ الْجَبَلِ Dağın Uç, taraf, yan. حَرْفٌ كُلِّ شَيْءٍ her şeyin tarafı, sınırı, kıyısı. حَرْفٌ : Yirmi sekiz hicâ harflerinden biri.¹¹⁶ Harfler, kelimelerin teşekkülünde yapı taşı vazifesi görmeleri bakımından “hurûfu’l-mebânî”; kelimeleri hecelere böldükleri ve onların hecelerini oluşturdıkları için “hurûfu’l-hicâ” (hurûfu’t-teheccî, hurûfu’t-tehkiye) diye de anılır.¹¹⁷ Nitekim Kur’an’da,

{وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللَّهَ عَلَى حَرْفٍ} “İnsanlardan kimi de Allah'a bir yar kenarındaymış gibi ibadet eder”¹¹⁸ âyetinde حَرْفٌ lafzı “yar kenarı” anlamındadır.

1.3.2.6. وَالطَّرْفُ : مُنْتَهَى كُلِّ شَيْءٍ¹²⁰ وَيَدُلُّ عَلَى حَدِّ الشَّيْءِ وَحَرْفِهِ¹¹⁹ : طَرَفٌ

طَرَفٌ يَطْرَفُ, طَرَفًا, فَهُوَ طَارِفٌ, وَالْمَفْعُولُ مَطْرُوفٌ : طَرَفٌ Cemîsi طَرَفُ الرُّمَحِ mızrağın ucu; طَرَفُ الْكَنْزِ kanalın kıyısı demektir. الطَّرَفُ lafzının esas anlamı, nihâyet, sondur. Züheyr b. Ebî Sülmâ (Rebîa) b. Riyâh el-Müzenî (ö. 609 [?])’nin;

¹¹¹ Ebü’l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî (ö. 1014/1605), *Mirkâtü’l-Mefâtih*, 1. Bs (Beyrut: Daru’l Fikir, 2002), (cilt: 7, 2983).

¹¹² Halîl b. Ahmed, *Kitab’ül-Ayn*, (cilt: 6, 288).

¹¹³ Abdülhamid Ömer, *Mu’cemu Lugati’l-Arabiyyeti’l-Muâsıra*, (cilt: 2, 1220).

¹¹⁴ Âl-i İmran Sûresi: 3/103

¹¹⁵ Abdülhamid Ömer, *Mu’cemu lugati’l-Arabiyyeti’l-Muâsıra*, (cilt: 11, 680).

¹¹⁶ Zebîdî, *Tâcü’l-Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, (cilt:23, 128).

¹¹⁷ Durmuş, İ. (1997). Harf. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (cilt:16. 158-163). İstanbul: TDV.

¹¹⁸ Hac Sûresi : 22/11

¹¹⁹ İbn Fâris, *Mu’cemu mekayisi’l-luga*.(cilt: 3, 447).

¹²⁰ Zebîdî, *Tâcü’l-arûs min cevâhiri’l-Kâmûs*, (cilt: 24, 70).

¹²¹ Abdülhamid Ömer, *Mu’cemuLlugati’l-Arabiyyeti’l-Muâsıra*, (cilt: 2, 1395).

وَمَنْ يَعْصِ اطْرَافَ الرَّجَاجِ فَإِنَّهُ ... يُطِيعُ الْعَوَالِي رُكْبَتَ كُلِّ لَهْدَمٍ

“Kim İsyan ederse mızrakların alt uçlarındaki demirlere; boyun eğer temrenlerin takıldığı üst uçlarına.”¹²² beytinde; طَرَفْ lafzının çoğulu olan اطْرَافْ kelimesi uç anlamını ifade etmektedir.

جَعَلَ الشَّيْءَ فِي طَرَفِ الطَّرْفِ bir şeyin sonuna geldi, ipin sonu anlamındadır. طَرَفُ الطَّرْفِ bir şeyi sonunda, sınırdan bırakma, اطْرَافُ الْمَدِينَةِ şehrin kenarları, kenar mahalleleri, اطْرَافُ الْمَعْمُورَةِ dünyanın ma'mur dört bir yanı anlamlarını taşır.¹²³

﴿ أَفَلَا يَرَوْنَ أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا ﴾ “Görmüyorlar mı ki, Biz yurtlarına varıp onu etrafından eksiltiyoruz.”¹²⁴ âyetinde اطْرَافْ lafzından “tarafklar” anlaşılmaktadır. Binaenaleyh طَرَفْ lafzı ile hudûd arasında manada yakınlık mevcuttur.

حَدٌّ، يُقَالُ "جَاوَزَ طَوْرَهُ فِي الْكَلَامِ"¹²⁶، عَدَا طَوْرَهُ أَي جَاوَزَ الْحَدَّ¹²⁵ : طَوْرٌ

طَوْرٌ: Kere, bâzen, sınır, peyderpey, bir şeyin sınırında ya da çizgisinde olan anlamlarını taşır. عَدَا أَوْ تَعَدَّى طَوْرَهُ 'Haddini, sınırını, gücünü aştı' denir. Sınıf, kısım, durum ve heyeti de ifâde eder. طَوْرٌ lafzının cemîsi أطْوَارٌ dır. كَأَنَّهُ تَوَحَّشَ فَعَدَا الطَّوْرَ insanlık sınırından uzaklaştı demektir.¹²⁷ طَوْرٌ sınır anlamındadır. عَدَا طَوْرَهُ أَي حَدَّهُ sözünü “falan sınırını yani haddini aştı” demektir.¹²⁸ Bu kullanımlardan طَوْرٌ lafzı ile hudûd arasında anlam yakınlığı olduğu anlaşılmıştır.

سُمِّيَتْ نِهَآيَةُ الشَّيْءِ غَايَةً¹²⁹: غَايَةٌ

غَايَةٌ: Müfred, cemîsi غَايَاتٌ; nihâyet ve son anlamındadır. Zühayr b. Ebî Sülme el-Müzenî'nin;

إِذَا ابْتَدَرْتُ قَيْسُ بْنُ عَيٍّ لَانَ غَايَةً ... مِنَ الْمَجْدِ مَنْ يَسْبِقُ إِلَيْهَا يُسَوِّدُ

“Kays b. Aylân (kabilesi) izzet ve şerefîni nihâyetine (zirvesinde) hızla ulaşıp parladığında, geçtikleri kimseler onları karalar”¹³⁰ beytinde; غَايَةً lafzı sonlar, nihâyet anlamını ifade etmektedir.

بَدَلَ غَايَةً İşte bu son tavâftır, بَلَغَ الْغَايَةَ فِي الدِّقَّةِ son derece dikkatli oldu, هَذِهِ غَايَةُ الْمَطَافِ çok neşeli çabası sonuna kadar gösterdi, ortaya koydu, غَايَةُ الْفَرَحِ son gücünle bunu yaparsın, مُهْمٌ görünüyordu, غَايَةُ الْأَنَاقَةِ çok zarif, غَايَتُكَ أَنْ تَفْعَلَ كَذَا son gücünle bunu yaparsın, مُهْمٌ

¹²² Ezherî, *Tehzîbü'l- Lüga*, (cilt: 10, 244); İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, (cilt: 2, 286).

¹²³ Abdülhamid Ömer, *Mu'cemu Lugati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*, (cilt: 2, 1396).

¹²⁴ Enbiyâ Sûresi: 21/44

¹²⁵ İbn Fâris, *Mu'cemu mekayisi'l-luga*, (cilt: 3, 430).

¹²⁶ Abdülhamid Ömer, *Mu'cemu lugati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*, (cilt: 2, 1420).

¹²⁷ İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga*, (cilt: 3, 431).

¹²⁸ Ezherî, *Tehzîbü'l- Lüga*, (cilt: 14, 10).

¹²⁹ İbn Fâris, *Mu'cemu mekayisi'l-luga*, (cilt: 4, 400).

¹³⁰ Ebu'l-Haccâc el-Endülüsî, *Eş'ârü's-şuarâu's-sitti'l-câhilîn*, (cilt: 1, 56).

لِّلْغَايَةِ gerçekten çok önemli,¹³¹ غَايَةُ كُلِّ شَيْءٍ her şeyin nihâyeti, âhiri, sonu¹³² mânâlarını taşır.

1.3.2.9. حَدُّ فَاصِلٍ، قَاطِعٌ، نِهَائِيٌّ، حَاجِزٌ، مَا يَفْصِلُ بَيْنَ شَيْئَيْنِ¹³³ : فَاصِلٌ

فَاصِلٌ: İki şeyin arasını ayıran engel. Müellifler kitaplarındaki konuları fasıllar hâlinde ele alırlar. Her bir fasıla ya diğerlerinden ayrılmış konuların bir bölümü ya da kendisi ile diğer bölümleri ayırdığından fasıl denmiştir. الْفَصْلُ : hak ile bâtil arasındaki hüküm.¹³⁴

﴿ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا ﴾ “Anası onu zahmetle karnında taşıdı ve zahmetle doğurdu. Onun ana karnında taşınması ile sütten kesilme süresi otuz aydır.”¹³⁵ âyetinde فَصَالٌ lafzı، فِطَامٌ gibi sütten kesilme, ayrılma anlamındadır.¹³⁶ Dolasıyla ayırıcı olma anlamında فَاصِلٌ ve حُدُودٌ birdir.

1.3.2.10. الْمَدَى: مَدَى كُلِّ شَيْءٍ¹³⁷، إِلَى أْبْعَدِ حَدٍّ أَى إِلَى أْبْعَدِ مَدَى، إِلَى حَدٍّ مَا أَى مَدَى : مَدَى مَحْدُودٍ¹³⁸

الْمَدَى : mim, dal ve illetli harf (ي) asli harflerdir. Gâye, uç, son, bitim ve mesâfe anlamlarını ifâde eder.¹³⁹ الْمُدْيَةُ kenar, jilet.¹⁴⁰ Hadîs-i Şerîf’te {الْمُؤَذِّنُ يُغْفَرُ لَهُ مَدَى صَوْتِهِ} “Müezzin sesi boyunca affedilir.”¹⁴¹ الْمَدَى gâyeye yani Allah’ın mağfiretine ulaşır anlamındadır. Şöyle ki; Sesini yükseltmede gücü tükenip son sınıra ulaştığında, mağfirette de gâyeye ulaşır. Sesin ulaştığı son nokta ile müezzinin bulunduğu yer arası günahlarla dolu olsa, o günahlar bağışlanır anlamında bir istiâre vardır.¹⁴² جَاوَزَ الظَّالِمُونَ الْمَدَى “Zâlimler haddi aştılar”, ifadesinde ise “sınır” anlamını taşır.

¹³¹ Abdülhamid Ömer, *Mu’cemu Lugati’l-Arabiyyeti’l-Muâsıra*, (cilt: 2, 1658).

¹³² Mustafa v.d., *el-Mu’cemü’l-Vasît*, 670.

¹³³ Abdülhamid Ömer, *Mu’cemu lugati’l-Arabiyyeti’l-Muâsıra*. (madde: 3791)

¹³⁴ Zebîdî, *Tâcü’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, (cilt: 30, 162).

¹³⁵ Ahkâf Sûresi: 46/15

¹³⁶ Ezherî, *Tehzîbü’l- Lûga*, (cilt: 12, 136).

¹³⁷ Halîl b. Ahmed, *Kitab’ül-Ayn*, (cilt: 4, 457).

¹³⁸ Abdülhamid Ömer, *Mu’cemu lugati’l-Arabiyyeti’l-Muâsıra*, (cilt: 1, 255).

¹³⁹ İbn Manzur, *Lisânü’l-Arab*, (cilt: 15, 273).; İbn Faris, *Mu’cemu Mekayisi’l-Luga*, (cilt: 5, 307).; Zebîdî, *Tâcü’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, (cilt: 39, 514).

¹⁴⁰ Muhammed b. Ebû Bekir er-Râzî (ö. 666) er-Râzî - Yûsuf eş-Şeyh Muhammed, *Muhtâru’s- Sıhâh*, 5. Bs (Beyrut: el-Mektebetü’l- Asriyye, 1999), 292.

¹⁴¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni (ö. 273/887) İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, 1. Bs (Kâhire: Dâr’u İhyâ’l-Kütüb el-Arabiyye, 1953), (cilt: 1, 240).; Ebû Dâvud, *Sünen-i Ebî Dâvud*, 4: (cilt: 1, 142).

¹⁴² İbn Manzur, *Lisânü’l-Arab*, (cilt: 15, 273).

1.3.2.11. وَالْحَدُّ النَّهْيَةُ الَّتِي إِذَا بَلَغَهَا الْمَحْدُودُ لَهُ اِمْتَنَعَ¹⁴³ : النَّهْيَةُ ، مُنْتَهَى

: الْمُنْتَهَى : sonuna kadar, :إِلَى النَّهْيَةِ ، إِلَى الْإِنْتِهَاءِ¹⁴⁴. Gâye, son, bir şeyin bitişi, nihâ. Gâye ve nihâyet. Türkçede 'sonunda oldu' anlamında, 'nihayet oldu' denir. : مُنْتَهَى أَمْلِهِ : En son, en büyük emeli, gâyesi demektir.¹⁴⁵

﴿إِلَى رَبِّكَ مُنْتَهَاهَا﴾ “Onun son ilmi Rabbine aittir”¹⁴⁶ âyetinde مُنْتَهَاهَا lafzı “en son dönüşün ve gidişin olduğu yer” anlamını taşır. Sarf ve nahivdeki الْجُمُوعُ مُنْتَهَى vezni; Birinci harfi meftûh, üçüncü harfi elif, elifden sonra harekeli iki harf ya da ortası sâkin üç harf olan cemî sîğasıdır.¹⁴⁷ مَسَاجِدَ وَمَصَابِيحَ gibi. Cemîlik sîğası nihâyete ulaşmış, son bulmuştur, tekrar cemî sîğası şeklini almazlar.

﴿عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى﴾ “En son sidrenin yanında”¹⁴⁸ âyetinde الْمُنْتَهَى lafzı son had, sınır anlamını ifâde etmektedir.

﴿قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ﴾ “O kâfirlere de ki: Eğer bu işe son verirlerse daha önce yaptıkları bağışlanacak”¹⁴⁹ âyetinde يَنْتَهُوا kelimesi son vermek, nihâyete erdirmek, vazgeçmek anlamını taşımaktadır.¹⁵⁰

1.3.2.12. فَصَّلْ، عَزَلَ الشَّيْءَ عَنْ غَيْرِهِ: فَصَّلَهُ عَنْ اتِّحَادِهِ مَعَ آخَرٍ¹⁵¹ : عَزَلَ

: عَزَلَ الشَّيْءَ : bir şeyi azletme, sonlandırma, menetme, نَحَا kenara, kıyıya alma,¹⁵²

﴿إِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ لَمْعَرُولُونَ﴾ “Çünkü onlar işitmekten menedilmişlerdir”¹⁵³ âyetinde, işitmeden menedilme, uzaklaştırılma, engellenme anlamları verilmiştir. عَزَلَ عَزْلًا “onu uzaklaştırdı, kenara aldı” anlamındadır. Nitekim عَنْ مَنْصِبِهِ “onu makâmından ayırdı” sözü kullanılır. مُعْتَزَلَةٌ Sözlükte “ayırarak, uzaklaştırmak” anlamındaki azl kökünden sıfat olup “uzaklaşan, ayrılp bir köşeye çekilen” demektir.¹⁵⁴ عَزَلَ الْمَرْضَى عَنْ hastalığın, sağlıklı olan kişilere geçmemesi için hastaları uzaklaştırdı, tecrît etti, yani izole etti anlamındadır.¹⁵⁵ Binaenaleyh عَزَلَ lafzı ayırmak ve men etmek anlamında حُدُود ile birdir.

¹⁴³ Ebû Hâtim Sehl b. Muhammed b. Osmân b. Kâsım (Yezîd) el-Cüşemî (ö. 255/869) Sicistânî, *Garîbü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Edîb Abdülvâhid Cemrân, 1. Bs (Suriye: Dar-u Kuteybe, 1995), (cilt; 1, 198).

¹⁴⁴ Halîl b. Ahmed, *Kitab'ül-Ayn*, (cilt: 4, 93).

¹⁴⁵ Abdülhamid Ömer, *Mu'cemu Lugatî'l-Arabiyyetî'l-Muâsıra*, (cilt: 3, 2297-2298).

¹⁴⁶ Nâziât Sûresi: 79/44

¹⁴⁷ Nûrüdî Abdurrahmân b. Nizâmiddîn Ahmed b. Muhammed el-Câmî (ö. 898/1492) Molla Câmî, *Molla Câmî = el-Fevaidü'z-Ziyaiyye = Şerh-i Molla Câmî*, 1. Bs (İstanbul: Salah Bilici, 1302), 33.

¹⁴⁸ Necm Sûresi: 53/14

¹⁴⁹ Enfâl Sûresi: 8/38

¹⁵⁰ Abdülhamid Ömer, *Mu'cemu Lugatî'l-Arabiyyetî'l-Muâsıra*, (cilt: 3, 2297).

¹⁵¹ Abdülhamid Ömer, *Mu'cemu lugatî'l-Arabiyyetî'l-Muâsıra*, (cilt: 2, 1494).

¹⁵² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, (cilt: 11, 440).

¹⁵³ Şu'arâ Sûresi: 26/212

¹⁵⁴ Çelebi, İ. (2006). Mu'tezile. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (cilt: 31, 391-401). İstanbul: TDV.

¹⁵⁵ Mustafa v.d., *el-Mu'cemü'l-Vasît*, (cilt: 2, 599).

الْفَرْقُ: تَفْرِيقُ بَيْنَ شَيْئَيْنِ فَرْقًا¹⁵⁷ وَفَصْلٌ وَفَاصِلٌ بَيْنَ صَفَتَيْنِ¹⁵⁶: فَرْقٌ 1.3.2.13.

الْفَرْقُ: تَفْرِيقُ بَيْنَ شَيْئَيْنِ فَرْقًا¹⁵⁷ وَفَصْلٌ وَفَاصِلٌ بَيْنَ صَفَتَيْنِ¹⁵⁶: فَرْقٌ 1.3.2.13. Aralarını ayırdı, birini diğerinden ayırdı, iki hasım arasını ayırdı. ¹⁵⁸يَوْمَ الْفُرْقَانِ Allah hak ile bâtılın arasını ayırdı. Bedir ve Uhud günü, ¹⁵⁹وَالْفُرْقَانِ Kur'an-ı Kerîm'de kendisiyle hak ile bâtılın ayrıldığı her şey ¹⁶⁰رَجُلٌ فَارُوقٌ: İki şey arasını ayıran, ayırıcı adam, hak ile bâtılın arasını ayıran adam demektir. ¹⁶¹مَا فَرَّقَ بَيْنَ الْحَقِّ وَالْبَاطِلِ Emîru'l Mü'mînîn, ikinci halîfe Hz. Ömer b. Hattab (r.a.)'ın ismidir. Zîra o, hak ile bâtılı hep ayırmış, verdiği kararlarda adâletle hükmetmiştir. ¹⁶¹فُرْقَانٌ Hak ile bâtılı ayıran şeydir.

﴿ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ ﴾ “Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın.”¹⁶² âyetinde تَفَرَّقُوا lafzı, parçalanıp ayrılmak, dağılmak mânâlarını ifâde etmektedir. Böylece فَرْقُ lafzı ile حُدُودُ lafzı ayırma anlamında anlamdaş olduğu anlaşılmış oldu.

كُلُّ حَاجِزٍ بَيْنَ الشَّيْئَيْنِ سَدٌّ¹⁶³: سَدٌّ 1.3.2.14.

سَدٌّ müfred olup cemîsi سُدُود dür. İki şeyin arasını ayıran engel, su yatağında suya engel olmak, suyu tutmak için yapılmış yapı, bend, suların akıp gitmemesi için nehir üzerindeki yapı.¹⁶⁴ السَّدُّ: dağ, engel السُّدَّةُ: evin kapısı سَدُّ الصِّينِ: Çin seddi.¹⁶⁵

﴿ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَّيْنِ ﴾ “Nihâyet iki dağ arasına ulaştığında”¹⁶⁶ âyetinde dağ anlamında zikredilmiştir. السَّدُّ: İki şey arasında bulunan her türlü engel, Zülkarneyn (a.s.)'ın inşâ ettiği ye'cüc ve me'cüc seddi gibi, iki dağın arasında inşâ edilen set.

﴿ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَىٰ أَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا ﴾ “Bizimle onlar arasında bir sed yapman için sana bir bedel ödesek kabul eder misin?”¹⁶⁷ âyetinde سَدًّا kelimesi, 'engel olan set' anlamını taşımaktadır. Konuşması yasaklanan kimse hakkında سَدٌّ عَلَيْهِ بَابُ الْكَلَامِ

¹⁵⁶ Abdülhamid Ömer, *Mu'cemu lugati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*.(Madde: 3745)

¹⁵⁷ Halîl b. Ahmed, *Kitab'ül-Ayn*, (cilt: 5, 147).

¹⁵⁸ Cübran Mesud, *er-Râid*, 7. Bs (Beyrut: Daru'l ilm el-Melâyîn, 1992), 599.

¹⁵⁹ Halîl b. Ahmed, *Kitab'ül-Ayn*, (cilt: 5, 147).

¹⁶⁰ Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, (cilt: 26, 282).; Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd (ö. 393/1003) Cevherî, *es-Sihâh Tacü'l-Lüğâ ve Sihahu'l-Arabiyye*, Thk. Ahmed Abdulgafur Attâr, 1. Bs (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1990), (cilt: 4, 1541).

¹⁶¹ Sicistânî, *Garîbü'l-Kur'ân*, (cilt: 1, 367).

¹⁶² Âl-i İmrân Sûresi: 3/105

¹⁶³ İbn Fâris, *Mücmelü'l-luğa*, (cilt: 3, 66).

¹⁶⁴ Abdülhamid Ömer, *Mu'cemu Lugati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*, (cilt: 2, 1048).

¹⁶⁵ Cevherî, *es-Sihâh Tacü'l-Lüğâ ve Sihahu'l-Arabiyye*, (cilt: 2, 486).

¹⁶⁶ Kehf Sûresi: 18/93

¹⁶⁷ Kehf Sûresi: 18/94

söylenir ki,¹⁶⁸ 'konuşmasına engel olmak' mecâzen set ile ifâde edilmiştir. Engel olma, diğer tarafa geçmeyi yasaklama anlamında سَد ile حُدود lafızları aynıdır.

1.3.2.15. حَطَّ الشَّيْءَ بِيَدِهِ يَخْطُهُ خَطًّا إِذَا خَطَّهُ بِقَلَمٍ أَوْ غَيْرِهِ¹⁶⁹ : حَطَّ

حَطَّ الشَّيْءَ بِيَدِهِ Bir şeyi eliyle çizdi, يَخْطُهُ خَطًّا kalem ya da başka bir şeyle çiziyor.¹⁷⁰ Câhiliye devri tanınmış Arap şairi İmruülkays b. Hucr (ö. 540 dolayları)

لَمَنْ طَلَّلَ أَبْصَرْتُهُ فَشَجَانِي ... كَخَطِّ الزَّبُورِ فِي عَسِيبِ يَمَانِ

“Yemenlilerin (antlaşma ve ahitlerini yazdıkları) dalsız hurmadaki (silinmiş) Zebur (hikmetli kitap) yazıları gibi, gösterdiğim göç kalıntıları kimlerin ki; beni hüzünlendirdi”¹⁷¹ bu beytinde geçen حَطَّ lafzını yazı anlamında kullanmıştır.

حَطَّ الطُّولِ Ekvatordan dik olarak geçtiği, güney ve kuzey kutuplarını birleştirdiği varsayılan dâireler yani boylam, حَطَّ الطُّولِ ekvator çizgisi, enlem çizgileri. حَسَنُ¹⁷³ yazmak, حُدُّ الْفَقْرِ¹⁷² yoksulluk sınırı, حَطَّ أَحْمَرُ (geçilemeyen) kırmızı çizgi, حَطَّ : Arap yazısını estetik ölçülere bağlı kalarak güzel bir şekilde yazma sanatı ya da cismânî âletlerle meydana getirilen rûhânî bir hendese anlamında kullanılmıştır.¹⁷⁴ تَخَطَّى Devlet حدود دوليَّة: خطوط فاصلة بين دولتين¹⁷⁵ ise “onu aştı, geçti” anlamındadır.¹⁷⁶ Böylece حَطَّ ile حُدُّ kelimelerinin sınırları: iki devlet arasında bulunan çizgi (sınır).¹⁷⁶ Böylece حَطَّ ile حُدُّ kelimelerinin çizgi, sınır anlamında aynı anlamı taşıdıkları anlaşılmış oldu.

1.3.2.16. هُوَ الْمَنْعُ¹⁷⁷ : حَاجِبٌ

حَاجِبَ يَحْجُبُ، حَجَبًا وَحَجَابًا، فَهُوَ حَاجِبٌ، وَالْمَفْعُولُ مَحْجُوبٌ Birinci bâbdan 'menetti, engel oldu' anlamındadır. حَجَبَ Cemîsi حَجَبَةٌ girişleri engellediği için kapı bekçisine hâcib denilmiştir.¹⁷⁸ حَجَبٌ : cemîsi örtü,¹⁷⁹ حَجَبٌ : bir şeyi bir şeyden meneden her şey. حَجَبٌ : Mutlak yasak anlamında kullanılır. حَجَبٌ : Yasaklı, engellenmiş kadın,

¹⁶⁸ Abdülhamid Ömer, *Mu'cemu Lugati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*, (cilt: 2, 1047).

¹⁶⁹ Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. el-Ezdî el-Basrî (ö. 321/933) İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luga*, thk.

Remzi Münir Ba'lebekkî, 1. Bs (Beyrut: Daru'l ilm el-Melâyîn, 1987), (cilt: 1, 105).

¹⁷⁰ Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî el-Basrî (ö. 321/933) İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luga*, Thk. Remzi Münir Ba'lebekkî, 1. Bs (Beyrut: Daru'l ilm el-Melâyîn, 1987), (cilt: 1, 105).

¹⁷¹ Ebu'l-Haccâc el-Endülüsî, *Eş'ârü's-şuarâu's-sitti'l-câhilîn*, (cilt: 1, 16).; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, (cilt: 19, 248).

¹⁷² Abdülhamid Ömer, *Mu'cemu Lugati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*, (cilt: 1, 663).

¹⁷³ Halîl b. Ahmed, *Kitab'ül-Ayn*, (cilt: 4, 137). ; Abdülhamid Ömer, *Mu'cemu Lugati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*, (cilt: 1, 663).

¹⁷⁴ Derman, M.U. (1997). *Hat. Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Cilt: 16, 427-437). İstanbul: TDV.

¹⁷⁵ Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî (ö. 400/1009'dan sonra) *Kitâbü't-Telhîş fî Ma'rifeti Esmâ'i'l-Eşyâ*, 2. Bs (Dimaşk: Dâr-u Talas, 1996), (cilt: 1, 118).

¹⁷⁶ Abdülhamid Ömer, *Mu'cemu lugati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*, (cilt: 1, 457).

¹⁷⁷ İbn Fâris, *Mu'cemu mekayisi'l-luga*, (cilt: 2, 143).

¹⁷⁸ Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ali El-Hamevi el-Feyyûmî, *El-Misbahü'l-Münir* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, t.y.), (cilt: 1, 212).

¹⁷⁹ Halîl b. Ahmed, *Kitab'ül-Ayn*, (cilt: 3, 86).

حَبَبِ الشَّخْصِ: şahsın girmesine engel oldu, mîrasçı olma derecesinde öne geçmesinden dolayı onu mîrâsdan menetti, ona engel oldu demektir.¹⁸⁰

(وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَسَلُّوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ) “Peygamberin hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin.”¹⁸¹ âyetinde حِجَابِ perde, arada bulunacak engel anlamında kullanılmıştır.

1.3.2.17. شَفِيرُ كُلِّ شَيْءٍ: حَرْفُهُ مِثْلُ شَفِيرِ النَّهْرِ، شَفْرَةُ السَّيْفِ: حَدُّهُ¹⁸² : شَفِير

'O, هُوَ عَلَى شَفِيرِ الْإِفْلَاسِ : bir şeyin kenarı, sınırı, yanı, kıyısı. Müfred, cemîsi أَشْفَار : ölümün kıyısında duruyor¹⁸³, شَفِيرُ جَهَنَّمَ 'vadinin kenarı, yanı', 'cehennemin kıyısı' anlamındadır.¹⁸⁴

1.3.2.18. التُّخُومُ: أَعْلَامُ الْأَرْضِ وَحُدُودُهُ¹⁸⁵ : تُّخُوم

تُّخُوم : Müfredi olmayan bir cemîdir. Ed-Darîr el-Hîrî'ye (ö. 430/1039'dan sonra) göre müfredi تَخْم lafzıdır. التُّخُوم : Bir köyün arâzisinin bittiği yer, köy sınırı,¹⁸⁶ iki yer veya iki belde arasını ayıran sınır, yollarda bulunan kılavuz işâretleridir.¹⁸⁷ Arzın işâret ve sınırları anlamını da taşımaktadır.¹⁸⁸ { وَلَعَنَ اللَّهُ مَنْ غَيَّرَ تُّخُومَ الْأَرْضِ } “Yeryüzünün alâmetlerini değiştirene Allah lânet etsin”¹⁸⁹ Hadîsinde تُّخُوم lafzı alâmet ve sınır anlamındadır. Bu alâmet ve sınırın ne olduğu konusunda âlimler, İbrahim (a.s.)'ın sınırlarını çizdiği Harem-i Şerîf'in hudûdu veya yollarda bulunan işâretlerin ya da arâziler arasında bulunan sınırların kastedildiğini ifâde etmişlerdir.¹⁹⁰ Ühayha b. Cûlah'ın (ö. 561 m.);

يَا بَنِي التُّخُومِ لَا تَظْلِمُوها، ... إِنَّ ظَلَمَ التُّخُومِ نُو عَقَّالٍ

“Evlatlarım sınırlara dikkat edin, onu karartmayın. Zîra sınırları karartmak kramptır.”¹⁹¹ beytinde التُّخُوم lafzı sınır ve işâreti ifâde etmektedir.

¹⁸⁰ Abdülhamid Ömer, *Mu'cemu Lugati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*, (cilt: 1, 443).

¹⁸¹ Ahzâb Sûresi: 33/53

¹⁸² İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luga*, (cilt: 2, 729).

¹⁸³ Abdülhamid Ömer, *Mu'cemu Lugati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*, (cilt: 2, 1216).

¹⁸⁴ Halîl b. Ahmed, *Kitab'ül-Ayn*, (cilt: 6, 253).; Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, (cilt: 12, 210).

¹⁸⁵ İbn Fâris, *Mu'cemu mekayisi'l-luga*, (cilt: 1, 341).

¹⁸⁶ Halîl b. Ahmed, *Kitab'ül-Ayn*, (cilt: 4, 242).

¹⁸⁷ Mesud, *er-Râid*, 201; Mustafa v.d., *el-Mu'cemü'l-Vasît*, 83.

¹⁸⁸ İbn Faris, *Mu'cemu Mekayisi'l-Luga*, (cilt: 1, 341).; İbn Fâris, *Mücmelü'l-Luga*, (cilt: 1, 146).

¹⁸⁹ Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (ö. 354/965) İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, thk. Şuayb el-Arnaûd, 1. Bs (Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1998), (cilt: 10, 265).

¹⁹⁰ Zeynüddîn Muhammed Abdür-raûf b. Tâcîl'Ârifîn b. Nûriddîn Alî el-Münâvî el-Haddâdî (ö. 1031/1622) *Feyzü'l-Kadîr Şerhu'l-Câmi'i's-Sagîr*, 1. Bs (Mısır: el-Mektebetu't-Ticâriye el-Kübrâ, 1356), (cilt: 6, 4).

¹⁹¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, (cilt: 12, 64).

النَّهَایَةُ أَوْ الْخِتَامُ، لَيْسَ بَعْدَهُ شَيْءٌ¹⁹²: تَأْخِيرًا، أَخِيرًا، آخِر. 1.3.2.19.

أَخَّرَ şeklinde tef'îl bâbından masdardır. أَخَّرَ يُؤَخِّرُ، تَأْخِيرًا، فَهُوَ مُؤَخَّرٌ، وَالْمَفْعُولُ مُؤَخَّرٌ 'bu günün işini yarına bırakma! (erteleme)'; işini yapıp yapmamakta kararsız kalan kişi hakkında أُخْرَى يَقْدِمُ رَجُلًا وَيُؤَخَّرُ أُخْرَى (erteleme); işini yapıp yapmamakta kararsız kalan kişi hakkında أُخْرَى يَقْدِمُ رَجُلًا وَيُؤَخَّرُ أُخْرَى 'bir ayağını ileri diğer ayağını geri atıyor' diye söylenir.¹⁹³ جَاءَ أَخْرًا ; sonunda, nihâyet geldi anlamında جَاءَ أَخِيرًا ile aynı mânâyı taşımaktadır.¹⁹⁴ أَخْرُ طَرَارٍ : son model, أَوَّلًا başında sonunda yani 'her hâlde' anlamlarını ifâde eder.¹⁹⁵ Ahirete, الْأَجْرَةُ isminin verilmesi, dünyanın insanları oraya ulaştırmasından ötürüdür.¹⁹⁶ “Âhîret”, evvelin mukâbili ve “son” mânâsındaki “âhîr’in” müennesi olmakla, Kur’an’da 110 yerde geçer.

﴿ وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ﴾ “Halkından Allah’a ve âhîret gününe îmân edenleri çeşitli meyvelerle rızıklandır.”¹⁹⁷ âyetinde الْأَخْرُ lafzı âhîret anlamındadır.

1.3.2.20. مَانِعٌ، رَادِعٌ¹⁹⁸: زَاجِرٌ.

رَجَرِيْزُ جُرٍّ، رَجْرًا، فَهُوَ رَاجِرٌ، رَجْرًا : Menetme, yasaklama ve azarlama. Birinci bâbda رَجَرِيْزُ جُرٍّ، رَجْرًا، فَهُوَ رَاجِرٌ، رَجْرًا şeklinde tasrîf edilir. رَجَرِيْزُ جُرٍّ yasak etmek, çekinmek, geri durmak.¹⁹⁹ تَرَجَّرُوا عَنِ الْمُنْكَرِ “kötülükten birbirlerini menettiler, alıkoymadılar” demektir.²⁰⁰

﴿فَالزَّاجِرَاتِ زَجْرًا﴾ “(Fenâlıklardan) Nehîy ve menedenler hakkı için.”²⁰¹ âyetinde her iki kelime de nehiy ve men anlamındadır.

(وَقَالُوا مَجْنُونٌ وَازْدُجِرَ) “ona: “Delinin teki!” dediler. Kulumuz saygısızca incitildi, tebliğden zorla engellendi.”²⁰² âyetinde ise اُزْدُجِرَ lafzında engellenmek, alıkonmak, zorla vazgeçirilmek anlamları vardır.

1.3.2.21. أَطْرَافٌ وَحُدُودٌ : نِطَاقٌ

: نِطَاقُ الْمَدِينَةِ Müfred, cemîsi نِطَاقَات ve نُطُق gelir. Taraf ve sınırlar anlamını taşır. şehrîn sınırları, فِي نِطَاقِ هَذَا الْمَوْضُوعِ : kânun sınırları içerisinde, ضِمْنَ نِطَاقِ الْقَانُونِ : bu konu sınırlarında, çerçevesinde, نِطَاقُ ضَيِّقٍ : dar, sınırlı bölge, الْمِنْطَقَةُ : bölge, öne çıkan

¹⁹² Abdülhamid Ömer, *Mu'cemu lugati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*, (cilt: 1, 72).

¹⁹³ Abdülhamid Ömer, *Mu'cemu Lugati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*, (cilt: 1, 70).

¹⁹⁴ er-Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, (cilt: 1, 15).

¹⁹⁵ Abdülhamid Ömer, *Mu'cemu Lugati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*, (cilt: 1, 70).

¹⁹⁶ Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî (ö. 400/1009'dan sonra). *el-Vücûh ve'n-Nezâ'ir*, Thk. Muhammed Osman, 1. Bs (Kâhire: Mektebetü's-Sekâfe ed-Dîniye, 2007), (cilt: 1, 93).

¹⁹⁷ Bakara Sûresi: 2/126

¹⁹⁸ Abdülhamid Ömer, *Mu'cemu lugatî'l-Arabîyyeti'l-Muâsıra*, (cilt: 2, 973).

¹⁹⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, (cilt: 4, 318).; Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, (cilt: 11, 410).

²⁰⁰ el-Feyyûmi, *El-Misbahü'l-Münir*, (cilt: 1, 251).

²⁰¹ Sâffât Sûresi: 37/2

²⁰² Kamer Sûresi: 54/9

özellikleriyle arzdan belirli bir bölüm anlamlarını ifâde eder.²⁰³Bölge, sınır gibi anlamları ifade etmesi sebebiyle hudûd ile anlam yakınlığının varlığı anlaşılmıştır.

1.3.2.22. الْحَيِّزُ النَّاحِيَةُ، فَحَمَى حُوزَةَ الْإِسْلَامِ أَيَّ حُدُودَهُ وَنَوَاحِيَهُ²⁰⁴ : حَيِّزٌ

حَيِّزُ النَّفَى : nefinin, حَيِّزٌ كَبِيرٌ²⁰⁵ : büyük yer, حَيِّزُ الدَّارِ : evin her tarafı, Yer, mekân, حَيِّزٌ : yerinde, imkân sınırlarında, فِي حَيِّزِ الْإِمْكَانِ : bu anlam çerçevesinde, mânâlarını ifâde eder.²⁰⁶

﴿ وَمَنْ يُؤْلِهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبْرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّرًا إِلَىٰ فِتْنَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ ﴾ “Savaş taktiği olarak düşmanı vurmak için çekilme, ya da diğer bir birliğe katılmak durumu hariç- böyle bir günde her kim onlara arkasını dönerse mutlaka o, Allah’ın gazâbına uğramış olur.”²⁰⁷ âyetinde مُتَحَيِّرًا lafzı tarafgîr olmak, bir topluluğun ferdi olmak, yer tutmak anlamlarındadır.

1.3.2.23. حَمَى أَيَّ مَوْضِعٍ يُمْنَعُ وَلَا يُقْرَبُ²⁰⁸ : حَمَى

حُمَاةٌ وَحُمَى şeklinde ikinci bâbdan masdardır. Cemîsi وَحُمَى dir. Savunmak, korumak, defetmek, menetmek anlamlarını ifâde eder. هَذَا شَيْءٌ حَمَى 'bu yaklaşılmayan, yasaklanmış şeydir'; أَحْمَيْتُ الْمَكَانَ 'yeri yasakladım, himâye ettim', اللَّهُ يَحْمِيكَ 'Allah seni korusun', حَمَى اللَّهِ 'Allah’ın haramları' anlamındadır.²⁰⁹ Mustafâ Sâdık er-Râfiî (1881-1937) vatan müdâfaası için şöyle seslenir;

يَا حُمَاةَ الْحِمَى يَا حُمَاةَ الْحِمَى ... هَلُمُّوا هَلُمُّوا إِلَىٰ مَجْدِ الْوَطَنِ

“Ey vatan müdâfileri! Ey vatan müdâfileri! Gelin, gelin, vatanın izzet ve şerefi için.” Beyitte asıl anlamı korumak olan الْحِمَى lafzı, vatan; حُمَاة ise muhafız ve savunanlar anlamında kullanılmıştır.

1.3.2.24. الْمَنْعُ وَالْإِحَاطَةُ عَلَى الشَّيْءِ²¹⁰ هُوَ الْحَرَامُ : حَجَرٌ

حَجَرَ يَحْجُرُ حَجْرًا وَحُجْرًا وَحُجْرَانًا وَحُجْرَانًا şeklinde birinci bâbdan masdardır. Menetti, engelledi, yasakladı gibi anlamlara gelir. حَجَرَ عَلَيْهِ الْقَاضِي 'yargıç malında tasarrufta bulunmasını yasakladı', لَا حُجْرَ عَنْهُ 'ona yasak yok', حَجَرٌ صَحِيٌّ karantina

²⁰³ Abdülhamid Ömer, *Mu’cemu Lugati’l-Arabiyyeti’l-Muâsıra*, (cilt: 3, 2230).

²⁰⁴ İbn Manzur, *Lisânü’l-Arab*, (cilt: 5, 342).

²⁰⁵ Halîl b. Ahmed, *Kitab’ül-Ayn*, (cilt: 3, 275).

²⁰⁶ Abdülhamid Ömer, *Mu’cemu Lugati’l-Arabiyyeti’l-Muâsıra*, (cilt: 1, 581).

²⁰⁷ Enfâl Sûresi: 8/16

²⁰⁸ Abdülhamid Ömer, *Mu’cemu lugati’l-Arabiyyeti’l-Muâsıra*, (cilt: 1, 568).

²⁰⁹ Er-Râzî, *Muhtârû’s-Sihâh*, (cilt: 1, 82).; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-Muhîr*, (cilt: 1, 1276).; Zebîdî, *Tâcû’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, (cilt: 37, 477-478).; Abdülhamid Ömer, *Mu’cemu Lugati’l-Arabiyyeti’l-Muâsıra*, (cilt: 1, 568-569).

²¹⁰ İbn Fâris, *Mu’cemu mekayisi’l-luga*, (cilt: 2, 138).

²¹¹ Halîl b. Ahmed, *Kitab’ül-Ayn*, (cilt: 3, 74).

anlamındadır.²¹² Âyetlerde geçen { وَحَرْتُ حَجْرٌ } “ekinler haramdır”²¹³, { حَجْرًا مَحْجُورًا } “yasaktır, yasak!”²¹⁴ anlamlarını ifâde etmektedir.

Kur’an-ı Kerîm’in on beşinci sûresi Hicr sûresidir. Hicr kelimesi “tasarruftan menetmek, engel olmak” gibi mânâlara da gelir. Sûrenin muhtevâsından anlaşıldığı üzere doğrudan doğruya Kur’an’a karşı yapılacak saldırıların ilâhî koruma engeliyle karşılaşacağı bildirilir. Bu bakımdan sûrenin ismiyle muhtevâsı arasında bir tenâsübün bulunduğu da anlaşılmaktadır.²¹⁵

1.3.2.25. نَاجِيَةٌ وَطَرَفٌ²¹⁶ : جَانِبٌ

نَاجِيَةٌ وَطَرَفٌ²¹⁶ جَانِبٌ şeklinde birinci bâbdan tasrîf edilir. جَانِبٌ يَجْنُبُ، جَنَابَةٌ وَجَنْبًا، فَهُوَ جَانِبٌ، وَالْمَفْعُولُ مَحْجُوبٌ الْجَنْبُ، : uzak oldu, kaçındı, sakındı, engel oldu، تَجَنَّبَهُ، اجْتَنَّبَهُ، جَانِبُهُ، تَجَانَّبَهُ 'bir' مِنْ جَانِبٍ وَاحِدٍ : taraf, yön, yan, karşı gibi anlamları ifâde eder.²¹⁷ طَرِيقٌ جَانِبِيٌّ 'yan yol' anlamında kullanılır. İlâhî Kelâm'da;

{ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ الْأَيْمَنِ } “Tûr’un sağ yanından”²¹⁸ âyetinde جَانِبٌ yan ve taraf anlamındadır.

1.3.2.26. مِقْدَارٌ، عَدْلٌ²¹⁹ : مِيزَانٌ

مِيزَانٌ وَزَنَ يَزِنُ وَزْنًا وَزَنَةً، فَهُوَ وَازِنٌ، وَالْمَفْعُولُ مَوْزُونٌ، وَ الْأَمْرُ زَنَ şeklinde tasrîf edilir. مِيزَانٌ ism-i âlet vezni üzeredir. Ağırlığının miktârını öğrenmek için eşya ile tartılan âletin adıdır.²²⁰ Hudûd, ölçülen eşyada kullanılırken mîzân, tartılan eşyada kullanılır. Dolayısı ile aralarında kuvvetli bir ilişki mevcuttur. الْقِسْطَ : mîzân gibidir. Dirhem vb. ölçümü dikkat gerektiren değerli eşyaların ölçüldüğü hassas terâzi anlamındadır. Zeccâc, kıstâs ile kubbânın aynı şeyler olduğunu söylemiştir.²²¹ İbn Manzûr Kur’ân-ı Kerîm’de on beş âyette geçen الْقِسْطُ kelimesinin مِيزَانٌ ve مِيزَانٌ ile aynı anlamda olduğunu söyler.²²²

{ وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ } “Kıyâmet günü için adâlet terâzileri kuracağız”²²³ âyetinde (الْمَوَازِينَ) terâziler, adâlet sıfatı ile nitelendirilmiştir. الْمِيزَانُ lafzı,

²¹² Ezherî, *Tehzîbü’l- Lüga*, (cilt: 4, 82).; Zebîdî, *Tâcü’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, (cilt: 10, 531).; Abdülhamid Ömer, *Mu’cemu Lugatî’l-Arabîyyeti’l-Muâsıra*, (cilt: 1, 446-447).

²¹³ En’âm Sûresi: 6/138

²¹⁴ Furkân Sûresi:25/ 22

²¹⁵ Işık, E. (1998). Hicr Sûresi. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (cilt: 17, 456- 458). İstanbul: TDV.

²¹⁶ Abdülhamid Ömer, *Mu’cemu lugatî’l-Arabîyyeti’l-Muâsıra*, (cilt: 1, 401).

²¹⁷ Halîl b. Ahmed, *Kitab’ül-Ayn*, (cilt: 6, 147-152).; er-Râzî, *Muhtârû’s- Sıhâh*, (cilt: 1,62).; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-Muhîd*, (cilt:1, 69-70).; Zebîdî, *Tâcü’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, (cilt: 2, 183.; Abdülhamid Ömer, *Mu’cemu Lugatî’l-Arabîyyeti’l-Muâsıra*, (cilt: 1, 400-401).

²¹⁸ Meryem Suresi: 19/52

²¹⁹ Abdülhamid Ömer, *Mu’cemu lugatî’l-Arabîyyeti’l-Muâsıra*, (cilt: 3, 2433).

²²⁰ Zebîdî, *Tâcü’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, (cilt: 36, 250-252).; Abdülhamid Ömer, *Mu’cemu Lugatî’l-Arabîyyeti’l-Muâsıra*, (cilt: 3, 2432- 2433).

²²¹ Ezherî, *Tehzîbü’l- Lüga*, (cilt: 9, 290).

²²² İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, (cilt: 7, 377).

²²³ Enbiyâ Sûresi: 21/47

târifi de yapılmıştır.²³² Adâlet, Kur’ân-ı Kerîm’de ve hadîslerde genellikle “düzen, denge, denklik, eşitlik, gerçeğe uygun hükmetme, doğru yolu izleme, takvâya yönelme, dürüstlük, tarafsızlık” gibi anlamlarda kullanılmıştır. Kur’ân-ı Kerîm’e göre adâletin ölçüsü yâhut dayanağı hakkaniyettir. Binaenaleyh قِسْطٌ ve عَدْلٌ hak ile bâtil arasında bir çizgi ve ölçüdür.

1.3.2.30. عَدْلٌ وَسَطًا بَيْنَ الطَّرَفَيْنِ : قَوَامٌ

القَوَامُ Fetha ile adl, adâlet anlamını taşır.²³³ Kur’an-ı Kerîm’in

﴿ وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا ﴾ “*harcamaları bu ikisi arasında mâkul bir dengeye göre olur.*”²³⁴ âyetinde قَوَامًا kelimesi “denge” ve “ölçü” anlamındadır.

1.3.2.31. مَا بَيْنَ كُلِّ شَيْئَيْنِ : بَرَزَخٌ

بَرَزَخٌ : İki şey arasındaki engel, mâni, perde gibi anlamlara gelir. Çoğulu بَرَازِخٌ lafzıdır. Berzah; ölümle başlayıp yeniden diriltilmeye (ba’s) kadar sürecek olan, dünya ile âhîret arasındaki kabir âlemi karşılığında kullanılır.²³⁶ Kur’ân-ı Kerîm’de üç yerde geçen bu kelime,

﴿ بَيْنَهُمَا بَرَزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ ﴾ “*Aralarında bir engel vardır; birbirinin sınırını aşamazlar.*”²³⁷ âyetinde بَرَزَخٌ kelimesi, “engel” anlamındadır.

1.3.3. Hudûdu Aşma Durumunu İfade Eden Kur’ânî Kavramlar

Ku’an’da hudûd ile eş / yakın anlamlı olan kelimeleri göstermiş olduk. Ancak hudûdullahı aşan kimselerin düşmüş oldukları durumları ifâde eden bazı Kur’ânî kavramlar vardır. Bunlar; إِسْرَافٌ, بَغْيٌ, إِفْرَاطٌ ve طُغْيَانٌ kelimeleridir. Bu lafızları kısaca açıklayalım.

إِسْرَافٌ , يُسْرِفُ , إِسْرَافًا , فَهُوَ مُسْرِفٌ , وَالْمَفْعُولُ مُسْرِفٌ : إِسْرَافٌ masdardır. “İsrâf” sözlükte “haddi aşma, cehâlet, hatâ, gaflet” gibi anlamlar ifâde eden seref (سَرَفٌ) kökünden türetilmiştir.²³⁸ İsrâf; inanç, söz ve davranışta dînin, akıl veya örfün uygun gördüğü ölçülerin dışına çıkmak, haddi aşmak, özellikle malını ve imkânlarını meşrû olmayan maksatlar doğrultusunda savurganlıkla harcamaktır.²³⁹ İsrâfçı

²³² Zebîdî, *Tâcü’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, (cilt: 29, 443).

²³³ Er-Râzî, *Muhtâru’s- Sıhâh*, (cilt: 1, 262).; Zebîdî, *Tâcü’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, (cilt: 33, 312).; Abdülhamid Ömer, *Mu’cemu Lugati’l-Arabiyyeti’l-Muâsıra*, (cilt: 3, 1877).

²³⁴ Furkân Sûresi: 25/67

²³⁵ Halîl b. Ahmed, *Kitab’ül-Ayn*, (cilt: 4, 338).

²³⁶ Halîl b. Ahmed, *Kitab’ül-Ayn*, (cilt: 4, 338).; Ezherî, *Tehzîbü’l- Lüga*, (cilt: 7, 270).; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, (cilt: 3, 8).; Zebîdî, *Tâcü’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, (cilt: 7, 234).; İbn Fâris, *Mücmelü’l-Luga*, (cilt: 1, 189).

²³⁷ Rahmân Sûresi: 55/20

²³⁸ Halîl b. Ahmed, *Kitab’ül-Ayn*, (cilt: 7, 244).; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, (cilt: 9, 148-150).; Zebîdî, *Tâcü’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, (cilt: 23, 428-432).

²³⁹ Kallek, C. (2001). İsrâf. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (cilt: 23, 178-180). İstanbul: TDV.

kişiye “müsrif” denir. Binaenaleyh israf; sınırsızlık, sınır tanımamazlık ve haddi aşmak gibi anlamları ifade ettiğinden “hudûdulah” kavramı ile yakın ilişkisi bulunduğu anlaşılmaktadır.

Bağy; بَغَى, يَبْغِي, بَغْيًا, فَهُوَ بَاغٌ, وَالْمَفْعُولُ مَبْغِيٌّ عَلَيْهِ : بَغَى isyân, haktan ayrılmak, zulmetmek, haddi aşmak gibi anlamlara gelir.²⁴⁰ Terim olarak Allah’a karşı gelme, dinin çizdiği sınırları aşmada kullanılır. Ayrıca bağy; meşrû devlet başkanına karşı kuvvet kullanarak gayri meşrû ayaklanma şeklinde târif edilmiştir.²⁴¹ Bâgî ile âsî eş anlamlı kelimelerdir.

İfrât; اِفْرَاطٌ, يُفْرِطُ, اِفْرَاطًا, فَهُوَ مُفْرِطٌ, وَالْمَفْعُولُ مُفْرَطٌ : تَقْرِيطٌ ve اِفْرَاطٌ şeklinde if’âl bâbından masdardır. **İfrât**; Aşırılık, söz veya fiillerde sınırı aşmak anlamında, i’tidâl noktasının ilerisine geçen sapmalar için kullanılır.²⁴² تَقْرِيطٌ : تَقْرِيطٌ şeklinde tef’îl bâbından masdardır. **Tefrît**; olması gereken yerden geri kalmaktır. Bu yüzden,

{خَيْرُ الْأُمُورِ أَوْسَطُهَا}²⁴³ “işlerin hayırlısı orta olandır” Hadîs-i şerîfinde de geçtiği üzere, ikisi arasında i’tidâl üzere olmak tavsiye edilmiştir. İ’tidâl; iki aşırı tutum ve davranış arasındaki orta hâlde bulunma, ölçülü ve ılımlı olma, soğukkanlılık, denge, düzgünlük, doğruluk ve aşırılıklardan uzak kalmak,²⁴⁴ sınırlara riayet etmektir.

Gulûv; غُلُوٌّ, يَغْلُو, غُلُوًّا, فَهُوَ غَالٍ, وَالْمَفْعُولُ مَغْلُوفٌ فِيهِ : غُلُوٌّ Birinci bâbdan **Gulûv**; Taşkınlık, haddi aşmak, i’tidâl çizgisinin ötesine geçmek anlamındadır.²⁴⁵ Gulûv kelimesi, terim olarak “Kur’ân ve Sünnet’in belirlediği genel İslâm anlayışının sınırlarını aşmak; sözde, davranışta her türlü telakkîde aşırılık gösterip mâkul sınırın ötesine geçmektir” diye tanımlanabilir.²⁴⁶ âyette geçen;

{ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ } “Dininizde haksız yere haddi aşmayın.”²⁴⁷ cümlesindeki (لَا تَغْلُوا) gulûv lafzı haddi aşma ve aşırılık anlamında kullanılmıştır.

Tuğyân; طَغَى, يَطْغَى, طَغْيَانًا, طَغْيًا, فَهُوَ طَاغٍ Üçüncü bâbdan **Tuğyân**; Azmak, sapmak, taşmak anlamına gelen dînî ve ahlâkî alanlardaki her türlü sapkınlık, azgınlık göstererek haddi aşmayı, zulüm, haksızlık ve tecâvüzleri

²⁴⁰ Halîl b. Ahmed, *Kitab’ül-Ayn*, (cilt: 4, 453).; İbn Düreyd, *Cemheretü’l-Luga*, (cilt: 1, 370-371).; Ezherî, *Tehzîbü’l-Luga*, (cilt: 8, 180-181).; Faris, *Mu’cemu Mekayisi’l-Luga*, (cilt: 1, 272).; er-Râzî, *Muhtârû’s-Sihâh*, (cilt: 1, 37).; Abdülhamid Ömer, *Mu’cemu Lugati’l-Arabiyyeti’l-Muâsıra*, (cilt: 1, 229).

²⁴¹ Şafak, A. (1991). Bağy. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (cilt: 4, 451-452). İstanbul: TDV.

²⁴² Er-Râzî, *Muhtârû’s-Sihâh*, (cilt: 1, 237).; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, (cilt: 7, 366-369).

²⁴³ İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî’nin (ö. 1162/1749), *Keşfü’l-Hafâ’ ve Müzîlû’l-İlbâs ‘amme’s-tehere mine’l-Ehâdîss ‘alâ Elsineti’n-Nâs*, thk. Abdulhamid b. Ahmed b. Yûsuf b. Hindâvî, 1. Bs (Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, 2000), (cilt: 1, 448).

²⁴⁴ Çağırıcı, M. (2001). İ’tidâl. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (cilt: 23, 456-457). İstanbul: TDV.

²⁴⁵ Halîl b. Ahmed, *Kitab’ül-Ayn*, (cilt: 4, 446).; İbn Düreyd, *Cemheretü’l-Luga*, (cilt: 2, 961).; Abdülhamid Ömer, *Mu’cemu Lugati’l-Arabiyyeti’l-Muâsıra*, (cilt: 2, 1638).

²⁴⁶ Yavuz, Y.Ş. (1996). Gulûv. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (cilt: 14, 192-195). İstanbul: TDV.

²⁴⁷ Mâide Sûresi: 5/77

²⁴⁸ Ebû Hilâl el-Askerî, *el-Vücûh ve’n-nezâ’ir*, (cilt: 1, 315).

ifâde eder.²⁴⁹ Kur'ân-ı Kerîm'de türevleriyle birlikte otuz dokuz yerde geçen bu kelime; yalancılık, hak hukuk ve sınır tanımama, bozgunculuk, aşırı tüketim, dengeyi bozma, ölçü ve tartıda adâletsizlik gibi anlamları da ifâde eder.²⁵⁰

ظَلَمَ يَظْلِمُ، ظُلْمًا وَظُلْمًا، فَهُوَ ظَالِمٌ، وَالْمَعْمُولُ مَظْلُومٌ : ظُلْمٌ şeklinde ikinci bâbdan masdardır. “Zulüm” sözlükte “bir şeyi ona ait olmayan yere koymak” anlamındadır. Kur'ân-ı Kerîm'de türevleri ile berâber 289 defa yer alan bu kelime, terîm olarak, güç ve otorite sahiplerinin sergilediği haksız ve adâletsiz uygulama, belirlenmiş sınırları çiğneme, kendi hak alanının dışına çıkıp başkasını zarara sokma, haktan bâtıla sapma, zorbalık, rızâsını almadan birinin mülkü üzerinde tasarrufta bulunma gibi anlamlarda kullanılmıştır.²⁵¹

1.4.1. Zıt / Uzak Anlam

Şeyler ya da kavramlar ancak zıtları ile bilinebilir, anlaşılabilir. Fizik kanunlarına göre aynı kutuplar (zıt olmayanlar) birbirlerini iterek uzaklaştırır; ancak zıt kutuplar birbirlerini çeker. Yani bir araya gelme özelliği ile bir "bütünleme" ve "tamamlama" içindedirler.²⁵² Zıtlarının zikredilmesi kavram ve konuların daha ayrıntılı, somut bir biçimde anlaşılmasına son derece olumlu katkılar sağlar. Nitekim ışık karanlıkla, soğuk sıcaklıkla, açlık toklukla, sıhhat hastalıkla daha iyi anlaşılabilir. Araştırmamızda hudûd lafzının daha iyi anlaşılıp, ihtivâ ettiği mânâ derinliklerine nüfûz edilebilmek için, bu kelimenin zıt/uzak anlamlarını ifâde eden kelimeleri de inceledik.

Zıddın çoğulu olan ezdâd, bâ' (بَاعَ) “satmak-satın almak” ve (جَوْن) cevn “beyaz-siyah, aydınlık-karanlık” gibi karşıt anlamlı kelimeleri (antonymie homophones) ifâde etmek için kullanılır.²⁵³ Günümüzde ise ezdâd, bir lafızda iki zıt anlamın olmasında değil de iki farklı lafzın anlamlarının birbirine zıt olmasında kullanılmaktadır.

1.4.2. Hudûd Kelimesi ile Zıt / Uzak Anlamlı Kelimeler

حُدُود kelimesinin, sınır, mâni, engel, nihâyet, son, uç, taraf, kıyı, yasak, had gibi anlamları ifade ettiğini yukarıda belirtmiştik. Bu kısımda ise hudûd lafzının ifade ettiği bu anlamlara zıt düşen kelimeleri literatür incelemesinde beyan ettiğimiz kaynaklardan araştırıp tesbit ettikten sonra manalarını uzatmadan kısaca tahlil ettik. Arap dili kaynaklarında حُدُود lafzı ile karşıt / uzak anlamda olan kelimeler şunlardır;

إِحْلَال ، تَحْلِيل

²⁴⁹ Halîl b. Ahmed, *Kitab'ül-Ayn*, (cilt: 4, 435-436).; İbn Düreyd, *Cemheretü'l-Luga*, (cilt: 2, 919).; İbn Faris, *Mu'cemu Mekayisi'l-Luga*, (cilt: 3, 412).; İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, (cilt: 15, 7-8).; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhîr*, (cilt: 1, 1307).; Abdülhamid Ömer, *Mu'cemu Lugati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*, (cilt: 2, 1402-1403).

²⁵⁰ Yurdağür, M. (2019). Tuğyân, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (cilt: Ek-2, 611). Ankara: TDV.

²⁵¹ Halîl b. Ahmed, *Kitab'ül-Ayn*, (cilt: 8, 162-163).; İbn Düreyd, *Cemheretü'l-Luga*, (cilt: 2, 934).; Ezherî, *Tehzîbü'l-Luga*, (cilt: 14, 274); İbn Faris, *Mu'cemu Mekayisi'l-Luga*, (cilt: 3, 468-469).; er-Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, (cilt: 1, 197).; İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, (cilt: 12, 373-374).; Abdülhamid Ömer, *Mu'cemu Lugati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*, (cilt: 2, 1438-1439).

²⁵² Ali Yıldırım, *Bilig*, Zıtlık Kavramı ve Divan Şiirinde Zerre-Güneş Sembolizmi, Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı, 25 (2003). 128.

²⁵³ Çelebi, M. (1995). Ezdâd. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (cilt: 12, 47-48). İstanbul: TDV.

أَحَلَّ يُحِلُّ إِحْلَالًا وَ حَلَّ يُحِلُّ تَحْلِيلًا وَ تَحِلَّةٌ şeklinde tasrîf edilirler. أَلْمَحِلُّ : haramlığın olmadığı şey, أَلْحَلُّ : kendisinde haramlık bulunan şey.²⁵⁴ Kesre ile أَلْحَلُّ : haramın zıddı olan helâldir.²⁵⁵ التَّحْلِيلُ : “helâl kılma” ise التَّحْرِيمُ “haram kılma”nın zıddıdır. حَلَّلْتُه تَحْلِيلًا : helâl, meşru, serbest kıldım anlamındadır.²⁵⁶ Lebîd b. Rebîa’nın (ö. 40 veya 41/660 veya 661),

يَمَنْ تَجَرَّمَ بَعْدَ عَهْدٍ أَنَيْسَهَا ... جَجَجَ خُلُونِ حَلَالُهَا وَ حَرَامُهَا

“Bu ıssız yerler, üzerinden sakin olanları ayrıldıktan sonra, helal ve haram aylarıyla nice seneler geçmiş kalıntılardır.”²⁵⁷ beytinde حَلَالُهَا lafzı helal, serbest, yasaksızlık anlamını ifade eder.

{ وَ أَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَ حَرَّمَ الرِّبَا } “Halbuki Allah, alım-satımı helâl, faizi haram kılmıştır.”²⁵⁸ âyetinde أَحَلَّ lafzı “helâl kılma”, حَرَّمَ lafzı da “haram kılma” anlamındadır. Dolayısıyla herhangi bir sınırlama ya da yasak söz konusu değildir. Şâir A’sa,

”إِنْ مَحَلًّا وَإِنْ مُرْتَحَلًّا وَإِنْ فِي السَّفَرِ مَا مَضَى مَهْلًا“

“(Bizim) konaklama ve göç (yerimiz var). Gidilecek yer için az bir zaman (var)”²⁵⁹ beytinde مَحَلًّا lafzı ile “konaklama yeri” yani dünyayı, مُرْتَحَلًّا lafzı ile de “göç yeri” yani âhireti kastetmiştir.²⁶⁰

إِجَارَةٌ ، جَائِزٌ

مُجَوِّزٌ جَائِزَاتٌ ، وَجَوَائِزُ جَزَ يَجُوزُ ، جَوَازًا وَجَوْرًا ، فَهُوَ جَائِزٌ وَ جَائِزَةٌ , if’âl bâbindan مُجَازٌ gelir. جَائِزٌ : geçici, içilebilen (mecâzen), yasaklananın aksine yapılması mübah olan, muhtemel ve mümkün anlamında yasağın zıddı olarak, aklen olabilen, yapılabilen, değişebilen şeylerdir.²⁶¹ Ayrıca câiz; geçip gitmek, mümkün, geçerli ve serbest olmak gibi anlamları ifâde eden cevâz kökünden türemiş bir isim olup, İslâm hukukunda “bir söz ve davranışın dînî veya hukûkî esaslara uygunluğunu, yapılmasının serbest ve geçerli olduğunu belirtmek” anlamında kullanılır.²⁶² إِجَارَةٌ : müfred, جَائِزَاتٌ ruhsat, ruhsatlandırma, أَوْ إِجَارَةٌ الْإِسْتِيزَادِ أَوْ إِجَارَةُ الْقِيَادَةِ “sürücülük ruhsatı” (ehliyet)²⁶³, النَّصْدِيرُ “ithâlât ve ihrâcât ruhsatı”,

²⁵⁴ Abdülhamid Ömer, *Mu’cemu lugati’l-Arabiyyeti’l-Muâsıra*, (cilt: 1, 548-549).

²⁵⁵ Cevherî, *es-Sihâh Tacü’l-Lüğâ ve Sihahu’l-Arabiyye*, (cilt: 4, 1672).

²⁵⁶ Cevherî, *es-Sihâh Tacü’l-Lüğâ ve Sihahu’l-Arabiyye*, (cilt: 4, 1675).

²⁵⁷ Ezherî, *Tehzîbü’l-Lüga*, (cilt: 11, 48).

²⁵⁸ Bakara Sûresi: 2/275

²⁵⁹ Ebü’l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdîrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvînî eş-Şâfiî (ö. 739/1338) Kazvînî, *el-Îzâh (li-Muhtasari Telhîsi’l-Miftâh)*, thk. Muhamed Abdulmun’ım Hafâcî, 3. Bs (Beyrut: Dâr’ul-Cîl, t.y.), (cilt: 2, 105).

²⁶⁰ Ezherî, *Tehzîbü’l-Lüga*, (cilt: 3, 279.)

²⁶¹ Abdülhamid Ömer, *Mu’cemu Lugati’l-Arabiyyeti’l-Muâsıra*, (cilt: 1, 421).

²⁶² Bardakoğlu, A. (1993). Câiz. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (cilt: 7. 27-28). İstanbul: TDV.

²⁶³ Abdülhamid Ömer, *Mu’cemu Lugati’l-Arabiyyeti’l-Muâsıra*, (cilt: 1, 420).

تَلْمِيذُهُ “hocası talebesine hadîs rivâyet etme izni verdi” anlamlarını taşımakla, bir sınırlama veya yasaklama anlamı mevcut değildir.

إِبَاحَةٌ

إِبَاحَةٌ : serbest bırakma, salıverme, cevâz verme, yasaklığı kaldırma gibi mânâlara gelir. أَبَحْتُكَ الشَّيْءَ : O şeyi sana mübah kıldım, helâl ettim anlamındadır. الْمُبَاحُ : Mahzûrun yani yasağın zıddıdır.²⁶⁴ Cürçânî târifâtında şöyle tanımlar; إِبَاحَةٌ bir şeyi yapıp yapmama hususundaki izin ve ruhsattır.²⁶⁵ Fıkıh usûlünde ise mübah, “şâri'in mükellefi yapıp yapmamakta serbest bıraktığı fiil” anlamındadır.²⁶⁷

سَمَاحٌ

سَمَاحٌ : Sin, mim ve ha harfleri asıldır; akıcılık ve kolaylık üzere delâlet ederler. سَمَحَ بِهِ لَهَا : bir şeyi ona verdi, ikrâm etti, سَمَحَ بِهِ لَهَا : 'cömert kavim' anlamlarını ifâde eder.²⁶⁸ السَّمَاحُ ve السَّمَّاحَةُ : iyilik, cömertlik, vermek, 'cömert olun, kolaylaştırın' anlamlarını ifade eder.²⁶⁹ Hudûd lafzının ifade ettiği, engel olma, yasaklama gibi anlamları ifade ederken, lafzı gönülden verme, engel olmama gibi manaları taşır.

إِذْنٌ

إِذْنٌ لَهُ فِي : مَادُونُ لَهُ : izin vermek, müsaade etmek. إِذْنًا، فَهُوَ إِذْنٌ، : onun girmesine izin verdi” anlamındadır.²⁷⁰ Binaenaleyh izin, engel olmanın ve sınırlamanın karıştıdır.

﴿ فَلَنْ أَبْرَحَ الْأَرْضَ حَتَّى يَأْذَنَ لِي أَبِي ﴾ “Babam bana izin verinceye kadar bu yerden asla ayrılmayacağım.”²⁷¹ âyetinde يَأْذَنُ lafzı izin anlamını ifâde etmiştir. : بِإِذْنِكَ / عَنْ إِذْنِكَ : İzninizle, sizden izin istiyorum, :إِسْتَأْذَنَ فَلَانًا : bir şey yapmak için ondan izin istedi, عَلَيْهِ : giriş için ondan izin istedi anlamındadır.²⁷² Yasaklama ise iznin karıştıdır.

(عَدَى ، تَعَدَّى ، اِعْتَدَى) مُعَدَّى فِيهِ مُتَعَدَّى فِيهِ مُعْتَدٍ فِيهِ

²⁶⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, (cilt: 2, 416).

²⁶⁵ Cürçânî, *et-Ta'rifât*, (cilt: 1, 196).

²⁶⁶ Zeynüddîn Muhammed Abdürreûf b. Tâcil' Ârifin b. Nûriddîn Alî el-Münâvî el-Haddâdî (ö. 1031/1622), *et-Tevkîf 'alâ Mühimmâtî't-Te'ârîf*, 1. Bs (Kâhire: Âlemü'l-Kütüb, 1990), (cilt: 1, 35).

²⁶⁷ Dönmez, İ.K. (2005). Mubah. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (cilt: 30, 341-345). İstanbul: TDV.

²⁶⁸ İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga*, (cilt: 3, 99).

²⁶⁹ Er-Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, (cilt: 1, 153).

²⁷⁰ Abdülhamid Ömer, *Mu'cemu Lugatî'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*, (cilt: 1, 71).

²⁷¹ Yûsuf Sûresi: 12/80

²⁷² Abdülhamid Ömer, *Mu'cemu Lugatî'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*, (cilt: 1, 78).

ifâde ederler.²⁸¹ Ayrıca kolaylık anlamını taşıyan ruhsat lafzı, fıkıh usûlünde; şer'an geçerli mâzeretlere binâen normal durumlara ait aslî hükmün (azîmet) gereğine uymamayı meşrû hale getiren, meşakkatli olan teklîfi kolaylaştırma esâsına dayalı geçici hükmü ifade eder.²⁸² Misâfir ve hastanın Ramazan orucunu ertelemesi gibi.

السَّهْلُ وَالتَّسْهِيلُ

السَّهْلُ : Kolaylık anlamında, سَهَّلَ وَسُهُولَةً, يَسْهِّلُ, سَهْلًا beşinci bâbdan masdar, التَّسْهِيلُ ise kolay kılma anlamında مُسَهِّلٌ تَفْهِيمٌ, سَهَّلَ يُسَهِّلُ, تَسْهِيْلًا, فَهُوَ مُسَهِّلٌ tef'ıl bâbından masdardır. سَهَّلَ الشَّيْءَ : Bir şeyi kolay kıldı, yaydı, basit yaptı, تَسَاهَلَ فِي الْأَمْرِ işinde müsâmaha gösterdi.²⁸³

(وَبَوَّأَكُمْ فِي الْأَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِنْ سُهُولِهَا قُصُورًا) “Ve yeryüzünde sizi yerleştirdi: O'nun düzlüklerinde saraylar yapıyorsunuz”²⁸⁴ âyetinde سُهُولُ lafzı “düzlük”, “engelsiz yerler” anlamındadır.

تَسْوِيغٌ

تَسْوِيغٌ : Cevâz vermek, kolay olmak anlamında سَوَّغَ يُسَوِّغُ, تَسْوِيغًا, فَهُوَ مُسَوِّغٌ ism-i mef'ul سَوَّغَ, şeklinde tef'ıl bâbından masdardır. سَوَّغَ الْأَمْرَ “işe izin verdi”, سَوَّغَ الشَّيْءَ “bir şey câiz, serbest oldu”²⁸⁵, سَوَّغَ الشَّرَابَ “içeceğin boğazdan geçmesi”, “içilmesi kolay oldu” anlamlarını ifâde eder.²⁸⁶

(هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَائِغٌ شَرَابُهُ) “Şu tatlıdır, susuzluğu giderir, içimi kolaydır.”²⁸⁷ âyetinde سَائِغٌ lafzı “kolay”, “engelsiz” anlamındadır.

Yukarıda zikredilen kelimeler hudûd lafzının karşıt / uzak anlamlısı olan lafızlardır. Zira bu lafızların hiçbirinde sınırlama, engel olma, yasaklama gibi anlamlar bulunmamaktadır.

²⁸¹ Abdülhamid Ömer, *Mu'cemu Lugati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*, (cilt: 2, 874).

²⁸² Dönmez, İ.K. (2008). Ruhsat. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (cilt: 35, 207-210). İstanbul: TDV.

²⁸³ Abdülhamid Ömer, *Mu'cemu Lugati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*, (cilt: 2, 1125).

²⁸⁴ A'râf Sûresi: 7/74

²⁸⁵ Abdülhamid Ömer, *Mu'cemu Lugati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*, (cilt: 2, 1136).

²⁸⁶ Er-Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, (cilt: 1, 157).; Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, (cilt: 2, 2507).

²⁸⁷ Fâtır Sûresi: 35/12



İKİNCİ BÖLÜM

حُدُود lafzı حَدّ den cemî masdardır. حَدّ ; maddesi ح د د harflerinden oluşur. Sınırladı, yasakladı gibi anlamlara delâlet eder. حَدّ nin mânâ yönü ile delâletini birinci bölümde incelemiştik. İkinci bölümde ise حَدّ kelimesinin madde itibâriyle delâlet yönünü tüm detayları ile ele alacağız.

2. HUDÛD KELİMESİNİN SARF VE İŞTİKÂK CİHETİYLE TAHLÎLİ

2.1. Hudûd Kelimesinin Sarf ve İştikâkı

Bir dilin genel olarak yapısını belirleyen kuralların tamamına dil bilgisi denir. Bu anlamda Arapça, kuralları en fazla olan zengin bir dildir. Arapçada bulunan bu dil bilgisi kuralları; biçim bilgisi anlamında sarf / morfoloji ilmi, söz dizimi kuralları anlamında da nahiv / sentaks ilmi altında incelenir.²⁸⁸

Sarf ilmi mâlûm olduğu üzere aralarında çok kuvvetli bir bağ bulunması nedeniyle nahiv ilminin kardeşidir. İlim erbâbına göre; Kitap ve Sünneti inceleyen bir müçtehidin Arapçayı tüm yönleri ile tamamen bilmesi, istinbât araçlarına, teknik yönlerine vâkıf olması şarttır. Arapça gramer ilmi, bunları içinde barındıran, işin aslı ve özü olması münâsebetiyle, müçtehidin bunları bilmesi ve Arapçada dirâyet ve kudret sahibi olması îcap eder. Kur'an ve Sünnetin temeli, aslı ve esâsı Arapçadır. Nitekim;

﴿ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ ﴾ “Arapça bir dille.”²⁸⁹,

﴿ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴾ “Biz onu, anlayasınız diye, Arapça bir Kur'an olarak indirdik.”²⁹⁰ âyetlerinde de beyân edildiği üzere Kur'an'ın lafzı arapçadır. Kur'an'ı Kerîm'i tefsir edecek olan herkesin Arapçayı bu anlamda tüm tereferruâtıyla gereği gibi bilmesi farz-ı ayndır. Arapça gramer bilgisi, şer'î ilimleri öğrenmeye bir vesîledir. Şer'î ilimleri öğrenmeye vesîle olan âlet ilimlerinin rûkûnlarından biri de tasrîf (sarf) ilmidir.²⁹¹ Zîra fiiller, ancak bu tasrif ilmi sayesinde lafız ve mânâ itibariyle çoğalır, artar. Hâşiye erbâbı arasında “sarf, Arapçanın anası, nahiv ise babasıdır”²⁹², sözü meşhurdur. Sarf her zaman nahivden önce zikredilmiştir. Nedeni ise; sarf müfredâtı (kelimeleri), nahiv ise mürekkebâtı (cümleleri) ele alır. Müfredât, mürekkebâtın bir fer'i olunca sarf ilmi nahiv ilminden önce zikredilmesi îcap etmiştir. Sarf ilmi müfredât yani kelimelerin hallerini inceleyen bir ilim dalı olması hasebiyle araştırmamızda sarf ilmi ile ilgili bazı konuları tahlîl edececeğiz.

²⁸⁸ Emrullah İşler- Musa Yıldız, *Çeviri Kılavuzu*, 5. Bs (İstanbul: Elif Yayınları, 2013), 25.

²⁸⁹ Şuarâ Sûresi: 26/195

²⁹⁰ Yûsuf Sûresi:12/ 2

²⁹¹ İmam-ı Âzam Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh (ö. 150/767), *Maksûd*. (İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2011), 1.

²⁹² Dînkôz Şems ed-dîn Ahmed b. Abdullâh Rûmî (öl. 860/1455), *Şerhu Merâhî'l-Ervâh* (İstanbul: Dersaâdet Matbaa Osmaniye, 1310), 3.

Sözlükte “çevirmek, döndürmek” anlamındaki sarf kelimesi; terim olarak biri amelî, diğeri nazarî olmak üzere iki şekilde tanımlanır.²⁹³ **Nazarî sarf**; îrab ve binâ (mebnîlik) dışında kelimelerin durumlarının kurallarını inceleyen ilimdir.²⁹⁴ **Amelî sarf** ise; asıl kabul edilen kelimeyi (masdar veya mâzî) lafız veya anlamla ilgili bir maksat için değişik fiil ve isim vezinlerine dönüştürmektir ki bu lafız ve anlamlar ancak bu dönüşüm ile meydana gelir.²⁹⁵ Kendisinden türetilen asıl (kök) kelimeye müştâkkun (me’hûz) minh, ondan türeyen fer’î (tâli) kelimeye de müştâk (me’hûz) , bu eylemede iştikâk adı verilir.²⁹⁶ Sarf ilminin konusu arapçada bulunan kelimeler ile bu kelimelerin madde ve cüzleridir. Bu ilmi öğrenmekten maksat ise arapça kelimelerin binâ halleri bilinip, mânâlarını edâda meydana gelebilecek hatâlardan kaçınmaktır.

İştikâk; klasik dilcilere göre asıl (kök) kabul edilen kelime, Basralılara göre masdarı, Kûfelilere göre mâzîyi dönüştürme anlamında üç kısımdır. Birincisi, el-îştikâku’s-sagîr; İki lafzın harfleri ile bu harflerin tertibinde ve mânâda uyumluluğun olduğu iştikâk şeklidir. الضَّرْبُ masdarından ضَرَبَ mâzî fiilin iştikâkı gibi. Bu iştikâk kolayca hemen farkedildiğinden küçük iştikâk ismi verilmiştir. Bu iştikâk türü diğerlerine nazaran daha çok bulunmaktadır. İkincisi, el-îştikâku’l-kebîr; Harfleri aynı, tertibi farklı, mânâlarında ise uyumluluğun olduğu iki lafız arasında bulunan iştikâk şeklidir. الجَدْبُ masdarından جَدَّ mâzî fiilin iştikâkı gibi. Harfler yer değiştirdiği halde, her iki lafız da “çektî” anlamındadır. Bu kısma, harfler yer değiştirdiğinden dolayı ‘el-kalbü’l-mekânî’ ismi de verilmiştir. Üçüncüsü, el-îştikâku’l-ekber; iki lafzın mânâsı ile harflerinin mahreçleri yönünden aralarında uyumluluğun bulunduğu iştikâktır. Eşek sesi mânâsına gelen النَّقْصُ lafzından, karga sesi anlamındaki النَّقْصُ lafzının türemesi gibi. Bu iki lafız, anlam yönüyle uyumlu oldukları gibi ayn ve he harflerinin boğaz harfleri olmalarından dolayı mahreç yönüyle de uyumlu olmuşlardır. Böyle bir iştikâkın varlığı teemmül ile kavranılıp uzmanlık gerektirdiğinden dolayı bu kısma iştikâku’l-ekber denmiştir.²⁹⁷ Bu araştırmamızda üç kısım iştikâkten sâdece birinci kısımdaki el-îştikâku’s-sagîr ile kelimeleri tahlîl edeceğiz.

2.1.1. Hudûd Kelimesinin Aksâm-ı Seb’a Yönüyle Tahlili

İştikâkın doğru yapılabilmesi; fiillerin asıllarını, köklerini, harflerinin sahih ya da illetli (hastalıklı) olup olmadıklarını bilmekle mümkündür. Fiil sahih bir fiilse herhangi bir i’lâl ya da idgam yapılmadan kendi vezinlerinde çekimleri devam ederken, illetli fiiller ise bazı kurallar çerçevesinde, i’lâl, idgam, kalb, ibtidâ, imâle ve ibdâl gibi bazı

²⁹³ Kılıç, H. (2009). Sarf. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (cilt: 36, 136-137). İstanbul: TDV.

²⁹⁴ Dînkôz, Şerhu Merâhi’l-Ervâh, 3.; Cürçânî, et-Ta’rîfât, 27.

²⁹⁵ Cürçânî, et-Ta’rîfât, 27.; Ebû’l-Meâlî İzzüddîn Abdülvehhâb b. İbrâhîm b. Abdilvehhâb ez-Zencânî el-Hazrecî (ö. 660/1262 [?]). *El-İzzî fi’t-Tasrîf*, (İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2011), 1.

²⁹⁶ Kılıç, H. (2001). İştikak. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (cilt: 23, 439-440). İstanbul: TDV.

²⁹⁷ Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî el-Basrî (ö. 321/933) İbn Düreyd, *el-İştikâk*, (Beyrut: Dâru’l-Ceyl, 1991), 28.; Ahmed b. Ali b. Mes’ûd’un (ö. VIII. [XIV.] yüzyılın başları). *Merâhu’l-Ervâh* (İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2011), 5.; Dînkôz, Şerhu Merâhi’l-Ervâh, 11-12.; Kılıç, H. (2001). İştikak. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (cilt: 23, 439-440). İstanbul: TDV.

operasyonlara tâbi tutulur.²⁹⁸ Bu operasyonların nasıl ve ne şekilde yapılacağını ise kelimenin içerisinde bulunduğu grubun kuralları belirler. İşte bu fiil gruplarına “aksâm-ı seb’a” yani yedi kısım fiil adı verilmiştir. Bu bölümde aksâm-ı seb’aya kısaca temâs ederek hudûd lafzının konu içerisindeki yerini analiz edeceğiz.

2.1.1.1. Hudûd Lafzı ve Aksâm-ı Seb’a

Arapçada fiiller; kendisini oluşturan kök (asıl) harflerin niteliğine göre sahih, misâl, ecvef, nâkıs, lefif, mehmûz ve mudâ’af olmak üzere yedi kısma ayrılır. Sarf ilminde bulunan vezinler, birtakım ölçülerdir ki onları âlimler, kelimenin binâ hallerini bilmek için vazetmişlerdir. Arapçada en çok sülâsi (üç harfli) kelime bulunur. فَعَّلَ lafzı; bütün fiilleri kapsamasından ve ف dudak, ل orta, ع boğaz harfleri olmakla tüm mahreçlerini ihtivâ etmesinden dolayı vezin yani ölçü olarak bu lafız tercih edilmiştir.²⁹⁹ ف birinci harf, ع ikinci harf, ل üçüncü harf mukâbilinde kullanılmıştır. Bundan dolayı birinci harfe “fâü’l fiil”, ikinci harfe “ayne’l fiil”, üçüncü harfe “lâme’l fiil” ismi verilmiştir.³⁰⁰

Sahih Fiil: Fâü’l fiil, ayne’l fiil, lâme’l fiil mukâbilinde (yerinde) illet harflerinden bir harf ve hemze bulunmayıp, ayne’l fiil ve lâme’l fiil gibi aynı cins harfin tekrârı olmayan fiillerdir. (İllet harfleri أَلِف، يَاء، وَاو، dir.) خَرَجَ، نَصَرَ gibi.³⁰¹

Misâl Fiil: Fâü’l fiil mukâbilinde (yerinde) illet harflerinden bir harf bulunan fiillerdir. وَغَدَّ وَ يَسَرَ gibi.³⁰²

Ecvef Fiil: Ayne’l fiil mukâbilinde (yerinde) illet harflerinden bir harf bulunan fiillerdir. قَوْلَ وَ كَيْلَ dir.³⁰³

Nâkıs Fiil: Lâme’l fiil mukâbilinde (yerinde) illet harflerinden bir harf bulunan fiillerdir. غَزَوْ وَ غَزَى وَ رَمَى dir.³⁰⁴

Lefif Fiil: Aslî harflerinden ikisi illet harfi olan kelimedir. Lefif iki kısımdır. Birincisi; **Lefif-i Makrûn:** Hem ayne’l fiil hem de lâme’l fiil mukâbilinde (yerinde) illet harflerinden birer harf bulunan fiillerdir. قَوَى ve طَوَى gibi. طَوَى nın aslı قَوَى nın aslı قَوَى dir. İkincisi;

Lefif-i Mevrûk: Hem Fâü’l fiil hem de ayne’l fiil mukâbilinde (yerinde) illet harflerinden birer harf bulunan fiillerdir. وَفَى gibi. Aslı، وَفَى dir.³⁰⁵

²⁹⁸ Abdülhamid Anter, *Tasrifu’l Ef’âl*, 1. Bs (Kuveyt: Dâruz-Zâhira, 2017), 28.

²⁹⁹ Muhammed b. el-Hâc Hamîd el-Kefevî’nin (ö. 1168/1755). *Şerhu’l-Binâ*, (İstanbul, 1316), 5.; Anter, *Tasrifu’l Ef’âl*, 32.

³⁰⁰ Abduh Râcî, *et-Tatbîku’s-Sarfî* (Beyrut: Dâru’n-Nehda, t.y.), 10; Muhammed Abdülhâlik Udayme, *el-Lübâb min Tasrifu’l-Ef’âl*, 5. Bs (Kuveyt: Dâru’z-Zahiriyye, 1971), 4.

³⁰¹ Anonim, *Binâ* (İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2011), 22.; Kefevî, *Şerhu’l-Binâ*, 30.; Cürçânî, *et-Ta’rîfât*, 132.; Ahmed b. Ali, *Merâhu’l-Ervâh*, 4.

³⁰² *Binâ*, 22.; Kefevî, *Şerhu’l-Binâ*, 30.

³⁰³ Cürçânî, *et-Ta’rîfât*, 9.; *Binâ*, 22-23.; Kefevî, *Şerhu’l-Binâ*, 31.

³⁰⁴ *Binâ*, 23.; Kefevî, *Şerhu’l-Binâ*, 31.

³⁰⁵ *Binâ*, 23.; Kefevî, *Şerhu’l-Binâ*, 31.

Mehmûz Fiil: Aslî harflerinden biri hemze olan kelimedir. Mehmûz Fiil, Mehmûze'l-fâ', Mehmûze'l- ayn, Mehmûze'l- lâm olmak üzere üç kısma ayrılır.

Mehmûze'l- fâ'; Fâü'l fiil yerinde hemze bulunan kelimedir أَخَذَ gibi.

Mehmûze'l- ayn; Ayne'l fiil yerinde hemze bulunan kelimedir سَتَلَ gibi.

Mehmûze'l- lâm; Lâme'l fiil yerinde hemze bulunan kelimedir قَرَأَ gibi.³⁰⁶

Mudâ'af Fiil: Ayne'l fiil ve lâme'l fiil mukâbilinde (yerinde) aynı cinsten olan harflerin bulunduğu kelimelerdir. مَدَّ و حَدَّ gibi. Asılları مَدَّ ve حَدَّ dir.³⁰⁷

حُدُوْد lafzı mudâ'af bir kelime olduğundan dolayı araştırmamızda diğer fiil gruplarının târif ve örnekleriyle iktifâ ettik. Şimdi burada Aksâm-ı Seb'adan bir kısım olan mudâ'af fiilin içerisinde cereyân eden idgam, ibdâl, kalb gibi halleri tetkik edeceğiz.

2.1.2. Mudâ'af Fiil

مُضَاعَف lügatte; katlamak, iki kat, iki benzer gibi anlamlara gelmektedir.³⁰⁸

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً) “Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak fâiz yemeyin.”³⁰⁹ âyetinde مُضَاعَفَةً lafzı, “kat kat” anlamındadır. Mudâ'af Fiilin yukarıda da ifâde edildiği üzere muhtelif tanımları vardır. Mudâ'af, sülâsî ve rubâî olmak üzere ikiye ayrılır.

Sülâsî Mudâ'af: Ayne'l fiil ve lâme'l fiilde aynı cinsten olan harflerin bulunduğu kelimelerdir. حَدَّ gibi, aslı حَدَّ dir.

Rubâî Mudâ'af: Bir ile üçüncü, iki ile dördüncü harfleri birbirine benzeyen fiillerdir. زَلَزَلَ gibi.³¹⁰

Aksâm-ı Seb'anın bir kısmı olan mudâ'af fiilin tad'îf harfinde içerisinde bulunduğu şartlara göre ibdâl, hazif ve idgam yapılır. Bunları kısaca özetleyelim.

İbdâl; herhangi bir nedenden dolayı bir harfi başka bir harf yerine getirmektir.³¹¹ اَمْلَيْتُ (yazdım) manasında اَمْلَيْتُ sözleri gibi. Aynı cinsten iki harf yan yana bulunup, idgâm-ı mümteni' olduğundan hafiflik olması maksadı ile sondaki lâm harfinden yâ harfi bedel kılınmıştır.³¹²

الحذف; Sözlükte “atmak, düşürmek, çıkarmak, bir şeyin bir tarafını kesip atmak” anlamlarına gelir. Sarf ilminde “hazif”, telaffuz kolaylığını sağlamak için illet harflerinin

³⁰⁶ Binâ, 24-25.; Kefevî, Şerhu'l-Binâ', 33.

³⁰⁷ Binâ, 24.; Kefevî, Şerhu'l-Binâ', 31.

³⁰⁸ Abdülhamid Ömer, Mu'cemu Lugatî'l-Arabiyyetî'l-Muâsıra, (cilt: 2, 1362).

³⁰⁹ Âl-i İmrân Sûresi:3/130

³¹⁰ Zencânî, el-İzzî fi't-Tasrîf, 143-144.; Abdülhamid Ömer, Mu'cemu Lugatî'l-Arabiyyetî'l-Muâsıra, (cilt: 2, 1363).

³¹¹ Cürçânî, et-Ta'rîfât, 17.; Abdülhamid Ömer, Mu'cemu Lugatî'l-Arabiyyetî'l-Muâsıra, (cilt: 1, 173).

³¹² Zencânî, el-İzzî fi't-Tasrîf, 144.

düşürülmesi şeklinde görülür.³¹³ Genel tarifi ise; إِسْقَاطُ بَعْضِ أَجْزَاءِ الْكَلِمَةِ أَوْ الْجُمْلَةِ لِسَبَبٍ مَا Kelime ya da cümlelerin bazı cüzlerini bir sebebe binâen düşürmektir, لَمْ يَرْمَ lafzında cezim alâmeti olarak illetli yâ (ى) harfinin düşmesi gibi.³¹⁴

“İdgam”, özellikle Arapçanın sözcük yapısının ve köklerinin tanınması için öğrenilmesi gerekli bir alandır. İdgam kavramının bilinmesi, Arapçanın dil mantığının anlaşılması bakımından büyük bir öneme sahiptir. Çünkü Arapçanın sözcük yapısının temelinde, idgamın rolü oldukça büyüktür. “İdgam”; telaffuza kolaylık ve akıcılık kazandırmak için dilin, aynı veya yakın mahrece iki defa yerine bir defa gitmesiyle yapılır.³¹⁵ Bu kavram, sarf biliminin temel konusu olmakla birlikte, aynı zamanda gramer, isticâk, ses bilimi, belâgat ve edebiyat gibi dile özgü diğer bilim dallarını da doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilendirmektedir.³¹⁶

إِدْغَام ; Sözlükte “örtmek, kaplamak” anlamındaki دَغَمَ kökünden türemiş, “bir şeyi diğer bir şeyin içine katmak, çiğnemedi yutmak, burnundan konuşmak” gibi anlamlara gelmiştir.³¹⁷ Sarf ıstılâhında ise,

إِدْغَام ; إِدْخَالُ أَحَدِ الْمُتَجَانِسَيْنِ فِي الْآخَرِ ; İdgam; Aynı cins iki harften birini diğerine katmaktır.³¹⁸

İdgam; İdgam-ı vâcîp, idgam-ı câiz ve idgam-ı mümteni’ olmak üzere üç kısma ayrılır.

İdgam-ı vâcîp: Aynı cinsten iki harfin harekeli ya da birincisinin sâkin ikincisinin harekeli olmasıdır. مَدَّ ، يَمُدُّ gibi. Asılları مَدَّ وَيَمُدُّ dür.³¹⁹ يَمُدُّ lafzında birincinin د harekesi mim harfine nakledildikten sonra birinci د sâkin, ikincisi harekeli olunca, birincisi ikincisine idgam edilir. İdgama bedel bir de şedde verilmesi ile يَمُدُّ olur.³²⁰

İdgam-ı mümteni’: Mudâ’af fiilin ayne’l fiili harekeli, lâme’l fiili sâkin ise idgam yapılmaz, مَدَّنٌ gibi. Birinci dal harekeli, ikinci dal sâkin (sükûn-ü aslî) olduğundan idgam yapılmayıp, kelime olduğu gibi bırakılır. İdgam yapılmaz.³²¹

İdgam-ı câiz: Mudâ’af fiilin ayne’l fiili ve lâme’l fiili sâkin olup, lâme’l fiili de sükûn-ü ârizî ile sâkin olursa idgam yapmak câiz olur. لَمْ يَمُدَّ gibi. Aslı لَمْ يَمُدَّ dür. Birinci dalın harekesi mîme verildikten sonra iki sâkin mîm bir arada bulunmuş olur. İki sâkin harfin bir arada bulunması câiz değildir. Bundan dolayı İkinci dal en hafif hareke fetha olduğundan fetha veya ayne’l fiil olan birinci daldan önceki harfin harekesine göre damme yahut sâkin harf harekelenince kesre ile harekelenir kuralı gereğince kesre

³¹³ Durmuş, İ. (1998). Hazîf. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (cilt: 17, 122-124). İstanbul: TDV.

³¹⁴ Abdülhamid Ömer, *Mu’cemu Lugatî’l-Arabîyyetî’l-Muâsıra*, (cilt: 1, 462).

³¹⁵ Sarı, M.A. (2000). İdgam. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (cilt:21, 471-472). İstanbul: TDV.

³¹⁶ Zafer Kızıklı, “Arap Dilinde İdgâm Kavramı”, *Akev Akademi Dergisi*, 32 (Yaz 2007): 195.

³¹⁷ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-Muhîd*, (cilt: 1, 1107).; Sarı, M.A. (2000). İdgam. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (cilt:21. 471-472). İstanbul: TDV.

³¹⁸ Cürçânî, *et-Ta’rîfât*, 14.; Kefevî, *Şerhu’l-Binâ*, 31-32.; *Binâ*, 24.

³¹⁹ *Binâ*, 24.; İmam-ı Âzam, *Maksûd*, 206.; Kefevî, *Şerhu’l-Binâ*, 32.

³²⁰ İmam-ı Âzam, *Maksûd*, 206.

³²¹ *Binâ*, 24.; İmam-ı Âzam, *Maksûd*, 206.; Kefevî, *Şerhu’l-Binâ*, 33.; Ahmed b. Ali, *Merâhu’l-Ervâh*, 54-55.

harekelendikten sonra birinci dal ikincisine idgam edilir. لَمْ يَمْدُ veya لَمْ يَمْدُ yâhut لَمْ يَمْدُ olur. İdgam yapmadan, olduğu gibi لَمْ يَمْدُ şeklinde de kalabilir.³²²

2.1.3. Cemî Vezinleri

Arapçada bir lafzın cemi (çoğul) yapılmasında kelimenin müzekker ve müennesliği, isim ya da sıfat olması belirleyici unsurlardandır. Dolayısıyla müfred kelimeler cemi yapılmak istendiğinde kelimenin içerisinde bulunduğu özelliklere göre belli bir vezin üzerine cemilenirler.

2.1.3.1. Sahih, Killet ve Teksir Cemîleri

حُدُود lafzı maddeleri cihetiyle mudâ'af bir kelime olması hasebiyle, mudâ'af kelimeye bulunan kuralları belirttikten sonra; kelime, çoğul masdar olduğundan, çoğul vezinleri inceleyeceğiz.

Sayı bakımından yani delâlet ettikleri şeylerin adetleri yönüyle isimler, müfred (tekil) isimler, tesniye / müsennâ (ikil) isimler, cemî (çoğul) isimler olmak üzere üç kısma ayrılır.

Birincisi, müfred (tekil) isimler: Fertlerden tek bir fert üzerine delâlet eden, sonunda tesniye ve cemî eki bulunmayan isimdir.³²³ بَابٌ، رَجُلٌ، حُدُودٌ gibi.

İkincisi, tesniye / müsennâ (ikil) isimler: Müfredinin cinsinden olduğuna delâlet etsin diye müfredinin sonuna, ref' hâlinde önceki harfin harekesi fetha olan elif ve kesreli nûn (—+ان); nasb ve cer hâlinde ise yâ harfi ve kesreli nûn (—+ين) bitişen kelimelerdir.³²⁴ عَالِمَانِ و عَالِمَيْنِ gibi. Müfredi عَالِمٌdur. İzâfet halinde muzâf olduklarında, bu tesniye nûnları düşer. عَالِمَا الصَّرْفِ gibi.

Üçüncüsü, cemî (çoğul) isimler: Müfredinin harflerinde herhangi bir değişiklik yapmak sûretiyle, müfredinin harfleriyle kastedilen fertlerin tamamı üzerine delâlet eden isimdir. رَجَالٌ، كُتُبٌ، أَسَدٌ، فُلُكٌ، مُسْلِمُونَ و مُسْلِمَاتٌ gibi.³²⁵ Cemî iki kısımdır. Birincisi "sahih (sâlim) cemî", ikincisi "mükesser cemî". Sâlim cemî de "cemî müzekker sâlim" ve "cemî müennes sâlim" olmak üzere ikiye ayrılır.

2.1.3.1.1. Sahîh Cemîler

2.1.3.1.1.1. Cemî Müzekker Sâlim

Cemî Müzekker Sâlim: Müfredi ile birlikte aynı cinsler üzerine delâlet etsin diye, müfred ismin sonuna ref' halinde, önceki harfin harekesi damme olan vav ile fethalı nûn (—+ون), nasb ve cer halinde ise önceki harfin harekesi kesre olan yâ ile fethalı nûn (—+ين)

³²² Binâ, 23-24.; Ahmed b. Ali, *Merâhu'l-Ervâh*, 56.; Kefevî, *Şerhu'l-Binâ*, 32-33.; İmam-ı Âzam, *Maksûd*, 206-207.

³²³ Camî, *Molla Câmi* = *el-Fevaidü'z-Ziyâiyye*, 23- 302.

³²⁴ Cürçânî, *et-Ta'rifât*, 201.; Camî, *Molla Câmi* = *el-Fevaidü'z-Ziyâiyye*, 297.

³²⁵ Camî, *Molla Câmi* = *el-Fevaidü'z-Ziyâiyye*, 302.

fi'l-i teaccüb-i sâniiden çekimlerini inceleyeceğiz. Fiil ve isimlerin çekim tablolarını gösterirken, asırlardır medreselerde emsile kitabına başlarken tâkip edilen metodu tercih ettik. Bu metotta sağ elin parmak ve boğumları kullanılarak talebe kelimelerin çekimlerini kolayca kavrayabiliyordu.

Sınır koydu, keskinletti, suçluya had cezasını ikame etti anlamında Sülâsî mücerredin birinci bâbından gelen حَدُّ kelimesinin muttarid sîgâlara çekimleri;

2.1.4.4. حَدُّ Kelimesinin Muttarid Sîgâlara Çekimleri

Tablo 1: Mâzî Ma'lûm

	Müzekker gâib	Müennes gâibe	Müzekker hâzır	Müennes hâzıra	Mütekellim	
Cemi	حَدُّوا	حَدَّنَّ	حَدَّدْتُمْ	حَدَّدْنَّ	حَدَّدْنَا	Maa'l gayr
Tesniye	حَدَّا	حَدَّتَا	حَدَّدْتُمَا	حَدَّدْنُمَا	حَدَّدْتُ	Vahde
Müfred	حَدَّ	حَدَّتْ	حَدَّدْتَ	حَدَّدَتْ		

Tablo 2: Mâzî Meçhûl

	Müzekker	Müennes gâibe	Müzekker hâzır	Müennes hâzıra	Mütekellim	
Cemi	حَدُّوا	حَدَّنَّ	حَدَّدْتُمْ	حَدَّدْنَّ	حَدَّدْنَا	Maa'l gayr
Tesniye	حَدَّا	حَدَّتَا	حَدَّدْتُمَا	حَدَّدْنُمَا	حَدَّدْتُ	Vahde
Müfred	حَدَّ	حَدَّتْ	حَدَّدْتَ	حَدَّدَتْ		

Tablo 3: Mudâri' Ma'lûm

	Müzekker gâib	Müennes gâibe	Müzekker hâzır	Müennes hâzıra	Mütekellim	
Cemi	يَحْدُونْ	يَحْدُنَّ	تَحْدُونْ	تَحْدُنَّ	نَحْدُ	Maa'l gayr
Tesniye	يَحْدَانْ	تَحْدَانْ	تَحْدَانْ	تَحْدَانْ	أَحْدُ	Vahde
Müfred	يَحْدُ	تَحْدُ	تَحْدُ	تَحْدَيْنْ		

Tablo 4: Mudâri' Meçhûl

	Müzekker gâib	Müennes gâibe	Müzekker hâzır	Müennes hâzıra	Mütekellim	
Cemi	يُحْدُونْ	يُحْدُنَّ	تُحْدُونْ	تُحْدُنَّ	نُحْدُ	Maa'l gayr
Tesniye	يُحْدَانْ	تُحْدَانْ	تُحْدَانْ	تُحْدَانْ	أُحْدُ	Vahde
Müfred	يُحْدُ	تُحْدُ	تُحْدُ	تُحْدَيْنْ		

Tablo 5: Masdar (mimsiz)

Cemi	حُدُودٌ
Tesniye	حَدَّانٍ
Müfred	حَدٌّ

Tablo 6: İsm-i Fâil

	Müzekker	
Cemi	حَدَّهٗ	
Cemi	حَدَّدَ	Müennes
Cemi	حَدَّادٌ	حَوَادٌ
Cemi	حَادُونَ	حَادَاتٌ
Tesniye	حَادَّانٍ	حَادَّتَانٍ
Müfred	حَادٌّ	حَادَّةٌ

Tablo 7: İsm-i Me'ûl

	Müzekker	Müennes
Cemi	مَحَادٌ	
Cemi	مَحْدُونٌ	مَحْدُونَاتٌ
Tesniye	مَحْدُونَانٍ	مَحْدُونَتَانٍ
Müfred	مَحْدُونٌ	مَحْدُونَةٌ

Tablo 8: Mudâri' Cahd-ı Mutlak Ma'lûm

	Müzekker gâib	Müennes gâibe	Müzekker hâzır	Müennes hâzıra	Mütekellim	
Cemi	لَمْ يَحْدُوا	لَمْ يَحْدُنَّ	لَمْ تَحْدُوا	لَمْ تَحْدُنَّ	لَمْ نَحْدْ	Maa'l gayr
Tesniye	لَمْ يَحْدَا	لَمْ تَحْدَا	لَمْ تَحْدَا	لَمْ تَحْدَا	لَمْ نَحْدْ	
Müfred	لَمْ يَحْدْ	لَمْ تَحْدْ	لَمْ تَحْدْ	لَمْ تَحْدِي	لَمْ أَحْدْ	Vahde

Tablo 9: Mudâri' Cahd-ı Mutlak Meçhûl

	Müzekker gâib	Müennes gâibe	Müzekker hâzır	Müennes hâzıra	Mütekellim	
Cemi	لَمْ يُحْدُوا	لَمْ يُحْدُنَّ	لَمْ تُحْدُوا	لَمْ تُحْدُنَّ	لَمْ نُحْدْ	Maa'l gayr
Tesniye	لَمْ يُحْدَا	لَمْ تُحْدَا	لَمْ تُحْدَا	لَمْ تُحْدَا	لَمْ نُحْدْ	
Müfred	لَمْ يُحْدْ	لَمْ تُحْدْ	لَمْ تُحْدْ	لَمْ تُحْدِي	لَمْ أَحْدْ	Vahde

Tablo 10: Mudâri' Cahd-ı Müstağrak Ma'lûm

	Müzekker gâib	Müennes gâibe	Müzekker hâzır	Müennes hâzıra	Mütekellim	
Cemi	لَمَّا يَحْدُوا	لَمَّا يَحْدُنَّ	لَمَّا تَحْدُوا	لَمَّا تَحْدُنَّ	لَمَّا نَحْدُ	Maa'l gayr
Tesniye	لَمَّا يَحْدَا	لَمَّا تَحْدَا	لَمَّا تَحْدَا	لَمَّا تَحْدَا	لَمَّا أَحْدُ	Vahde
Müfred	لَمَّا يَحْدُ	لَمَّا تَحْدُ	لَمَّا تَحْدُ	لَمَّا تَحْدِي		

Tablo 11: Mudâri' Cahd-ı Müstağrak Meçhûl

	Müzekker gâib	Müennes gâibe	Müzekker hâzır	Müennes hâzıra	Mütekellim	
Cemi	لَمَّا يَحْدُوا	لَمَّا يَحْدُنَّ	لَمَّا تَحْدُوا	لَمَّا تَحْدُنَّ	لَمَّا نَحْدُ	Maa'l gayr
Tesniye	لَمَّا يَحْدَا	لَمَّا تَحْدَا	لَمَّا تَحْدَا	لَمَّا تَحْدَا	لَمَّا أَحْدُ	Vahde
Müfred	لَمَّا يَحْدُ	لَمَّا تَحْدُ	لَمَّا تَحْدُ	لَمَّا تَحْدِي		

Tablo 12: Mudâri' Nefî Hâl Ma'lûm

	Müzekker gâib	Müennes gâibe	Müzekker hâzır	Müennes hâzıra	Mütekellim	
Cemi	مَا يَحْدُونَ	مَا يَحْدُنَّ	مَا تَحْدُونَ	مَا تَحْدُنَّ	مَا نَحْدُ	Maa'l gayr
Tesniye	مَا يَحْدَانِ	مَا تَحْدَانِ	مَا تَحْدَانِ	مَا تَحْدَانِ	مَا أَحْدُ	Vahde
Müfred	مَا يَحْدُ	مَا تَحْدُ	مَا تَحْدُ	مَا تَحْدِي		

Tablo 13: Mudâri' Nefî Hâl Meçhûl

	Müzekker gâib	Müennes gâibe	Müzekker hâzır	Müennes hâzıra	Mütekellim	
Cemi	مَا يَحْدُونَ	مَا يَحْدُنَّ	مَا تَحْدُونَ	مَا تَحْدُنَّ	مَا نَحْدُ	Maa'l gayr
Tesniye	مَا يَحْدَانِ	مَا تَحْدَانِ	مَا تَحْدَانِ	مَا تَحْدَانِ	مَا أَحْدُ	Vahde
Müfred	مَا يَحْدُ	مَا تَحْدُ	مَا تَحْدُ	مَا تَحْدِي		

Tablo 14: Mudâri' Nefî İstikbâl Ma'lûm

	Müzekker gâib	Müennes gâibe	Müzekker hâzır	Müennes hâzıra	Mütekellim	
Cemi	لَا يَحْدُونَ	لَا يَحْدُنَّ	لَا تَحْدُونَ	لَا تَحْدُنَّ	لَا نَحْدُ	Maa'l gayr
Tesniye	لَا يَحْدَانِ	لَا تَحْدَانِ	لَا تَحْدَانِ	لَا تَحْدَانِ	لَا أَحْدُ	Vahde
Müfred	لَا يَحْدُ	لَا تَحْدُ	لَا تَحْدُ	لَا تَحْدِي		

Tablo 15: Mudâri' Nefî İstikbâl Meçhûl

	Müzekker gâib	Müennes gâibe	Müzekker hâzır	Müennes hâzıra	Mütekellim	
Cemi	لَا يُحَدُّونَ	لَا يُحَدُّنَ	لَا تُحَدُّونَ	لَا تُحَدُّنَ	لَا نُحَدُّ	Maa'l gayr
Tesniye	لَا يُحَدَّانِ	لَا تُحَدَّانِ	لَا تُحَدَّانِ	لَا تُحَدَّانِ	لَا أَحَدٌ	Vahde
Müfred	لَا يُحَدُّ	لَا تُحَدُّ	لَا تُحَدُّ	لَا تُحَدِّي		

Tablo 16: Mudâri' Te'kîd-i Nefî İstikbâl Ma'lûm

	Müzekker gâib	Müennes gâibe	Müzekker hâzır	Müennes hâzıra	Mütekellim	
Cemi	لَنْ يُحَدُّوا	لَنْ يُحَدُّنَ	لَنْ تُحَدُّوا	لَنْ تُحَدُّنَ	لَنْ نُحَدُّ	Maa'l gayr
Tesniye	لَنْ يُحَدَّا	لَنْ تُحَدَّا	لَنْ تُحَدَّا	لَنْ تُحَدَّا	لَنْ أَحَدٌ	Vahde
Müfred	لَنْ يُحَدَّ	لَنْ تُحَدَّ	لَنْ تُحَدَّ	لَنْ تُحَدِّي		

Tablo 17: Mudâri' Te'kîd-i Nefî İstikbâl Meçhûl

	Müzekker gâib	Müennes gâibe	Müzekker hâzır	Müennes hâzıra	Mütekellim	
Cemi	لَنْ يُحَدُّوا	لَنْ يُحَدُّنَ	لَنْ تُحَدُّوا	لَنْ تُحَدُّنَ	لَنْ نُحَدُّ	Maa'l gayr
Tesniye	لَنْ يُحَدَّا	لَنْ تُحَدَّا	لَنْ تُحَدَّا	لَنْ تُحَدَّا	لَنْ أَحَدٌ	Vahde
Müfred	لَنْ يُحَدَّ	لَنْ تُحَدَّ	لَنْ تُحَدَّ	لَنْ تُحَدِّي		

Tablo 18: Emr-i Gâib Ma'lûm ve Meçhûl

Ma'lûm			Meçhûl		
	Müzekker gâib	Müennes gâibe	Müzekker hâzır	Müennes hâzıra	Mütekellim
Cemi	لِيُحَدُّوا	لِيُحَدُّنَ	لِيُحَدُّوا	لِيُحَدُّنَ	
Tesniye	لِيُحَدَّا	لِيُحَدَّا	لِيُحَدَّا	لِيُحَدَّا	لِيُحَدَّ
Müfred	لِيُحَدَّ	لِيُحَدَّ	لِيُحَدَّ	لِيُحَدَّ	لِيُحَدَّ
					Maa'l gayr
					Vahde

Tablo 19: Nehy-i Gâib Ma'lûm ve Meçhûl

Ma'lûm			Meçhûl		
	Müzekker gâib	Müennes gâibe	Müzekker hâzır	Müennes hâzıra	Mütekellim
Cemi	لَا يُحَدُّوا	لَا يُحَدُّنَ	لَا يُحَدُّوا	لَا يُحَدُّنَ	
Tesniye	لَا يُحَدَّا	لَا يُحَدَّا	لَا يُحَدَّا	لَا يُحَدَّا	لَا يُحَدَّ
Müfred	لَا يُحَدَّ	لَا يُحَدَّ	لَا يُحَدَّ	لَا يُحَدَّ	لَا يُحَدَّ
					Maa'l gayr
					Vahde

Tablo 20: Emr-i Hâzır Ma'lûm ve Meçhûl

Ma'lum			Meçhûl				
	Müzekker gâib	Müennes gâibe	Müzekker hâzır	Müennes hâzıra		Mütekellim	
Cemi	حُدُوا	أَحْذُنْ	لِتَحْدُوا	لِتَحْذُنْ		لِنَحْدْ	Maa'l gayr
Tesniye	حُدَا	حُدَا	لِتَحْدَا	لِتَحْدَا		لِنَحْدْ	Maa'l gayr
Müfred	حُدْ	حُدِيْ	لِتَحْدْ	لِتَحْدِيْ		لَاَحْدْ	Vahde

Tablo 21: Nehy-i Hâzır Ma'lûm ve Meçhûl

Ma'lum			Meçhûl				
	Müzekker gâib	Müennes gâibe	Müzekker hâzır	Müennes hâzıra		Mütekellim	
Cemi	لَا تَحْدُوا	لَا تَحْذُنْ	لَا تَحْدُوا	لَا تَحْذُنْ		لَا نَحْدْ	Maa'l gayr
Tesniye	لَا تَحْدَا	لَا تَحْدَا	لَا تَحْدَا	لَا تَحْدَا		لَا نَحْدْ	Maa'l gayr
Müfred	لَا تَحْدْ	لَا تَحْدِيْ	لَا تَحْدْ	لَا تَحْدِيْ		لَا أَحْدْ	Vahde

Tablo 22: Masdar-ı Mîmi, İsm-i Âlet, Masdar-ı Merra, Masdar-ı Nev'î

Masdar-ı Mîmi		İsm-i Âlet	Masdar-ı Merra		Masdar-ı Nev'î	İsmi Tasgîr
Cemi	مَحَادُّ	مَحَادُّ	حَدَّاتُ	حَدَّاتُ	حَدَّاتُ	حُدَيْدُونَ
Tesniye	مَحَدَّانِ	مَحَدَّانِ	حَدَّتَانِ	حَدَّتَانِ	حَدَّتَانِ	حُدَيْدَانِ
Müfred	مَحَدٌّ	مَحَدٌّ	حَدَّةٌ	حَدَّةٌ	حَدَّةٌ	حُدَيْدٌ

Tablo 23: İsm-i Mensûb

	Müzekker	Müennes
Cemi	حَدَّيُونَ	حَدَّيَاتُ
Tesniye	حَدَّيَانِ	حَدَّيَّتَانِ
Müfred	حَدَّيٌّ	حَدَّيَّةٌ

Tablo 24: Mubâlağa-i İsm-i Fâil

	Müzekker	Müennes
Cemi	حَدَّادُونَ	حَدَّادَاتُ
Tesniye	حَدَّادَانِ	حَدَّادَتَانِ
Müfred	حَدَّادٌ	حَدَّادَةٌ

Tablo 25: İsm-i Tafdîl

	Müzekker	Müennes
Cemi	وَأَحَدُ	وَحَدٌ
Cemi	أَحَدُونَ	حَدَّيَاتٍ
Tesniye	أَحَدَانِ	حَدَّيَانِ
Müfred	أَحَدٌ	حَدِّي

Tablo 26: Fi'l-i Teaccüb-i Evvel

	Müzekker gâib	Müennes gâibe	Müzekker hâzır	Müennes hâzıra	Müttekellim	
Cemi	مَا أَحَدَهُمْ	مَا أَحَدَهُنَّ	مَا أَحَدَكُمُ	مَا أَحَدَكُنَّ	مَا أَحَدْنَا	Maa'l gayr
Tesniye	مَا أَحَدَهُمَا	مَا أَحَدَهُمَا	مَا أَحَدَكُمَا	مَا أَحَدَكُمَا	مَا أَحَدْنِي	Vahde
Müfred	مَا أَحَدُهُ	مَا أَحَدُهَا	مَا أَحَدُكَ	مَا أَحَدُكِ		

Tablo 27: Fi'l-i Teaccüb-i Sâni

	Müzekker gâib	Müennes gâibe	Müzekker hâzır	Müennes hâzıra	Müttekellim	
Cemi	وَأَحَدٌ بِهِمْ	وَأَحَدٌ بِهِنَّ	وَأَحَدٌ بِكُمْ	وَأَحَدٌ بِكُنَّ	وَأَحَدٌ بِنَا	Maa'l gayr
Tesniye	وَأَحَدٌ بِهِمَا	وَأَحَدٌ بِهِمَا	وَأَحَدٌ بِكُمَا	وَأَحَدٌ بِكُمَا	وَأَحَدٌ بِنِي	Vahde
Müfred	وَأَحَدٌ بِهِ	وَأَحَدٌ بِهَا	وَأَحَدٌ بِكَ	وَأَحَدٌ بِكِ		

2.1.4.5. ح د ح Kelimesinin Zâid Bâblardan Çekimleri

Sülâsî mücerred olmak üzere zâid bâblardan yani sülâsî mezîd fîhi rubâiden if'âl, tef'îl ve mufâale; sülâsî mezîd fîhî humâsîden infîâl, iftiâl, tefe'ul ve tefâul; sülâsî mezîd fîhi sūdâsîden istif'al, bâblarından gelen mâzî, mudârî' masdar, ism-i fâil, ism-i mef'ûl, emir ve nehîy sîgalarını tablolarda göstereceğiz.

Ancak ح د ح Maddesinden humâsînin if'âl, sūdâsînin if'âl, if'ıvvâl ve if'îlâl bâblarından gelmediği için çekimlerini tablolarda göstermedik.

Sülâsî mezîd fîhi rubâiden olan if'âl, tef'îl ve mufâale bâbları;

Tablo 28 : İf'âl (فَعَال) Bâbı

Mâzî	Mudârî'	Masdar	İsm-i fâil	İsm-i mef'ûl	Emir	Nehîy
أَحَدَ	يُحَدِّ	إِحْدَادًا	مُحَدِّ	مُحَدَّ	أَحْدِ	لَا تُحْدِ

Tablo 29: Tef'îl تَفْعِيل Bâbı

Mâzî	Mudârî'	Masdar	İsm-i fâil	İsm-i mef'ûl	Emir	Nehîy
حَدَّ	يُحَدِّدُ	تَحْدِيدًا	مُحَدِّدٌ	مُحَدَّدٌ	حَدِّدْ	لَا تُحَدِّدْ

Tablo 30: Mufâale مُفَاعَلَة Bâbı

Mâzî	Mudârî'	Masdar	İsm-i fâil	İsm-i mef'ûl	Emir	Nehîy
حَادَّ	يُحَادِّدُ	حِدَادًا	مُحَادِّدٌ	مُحَادَّدٌ	حَادِّدْ	لَا تُحَادِّدْ
		مُحَادَّةٌ				

Sülâsî mezîd fihî humâsîden olan infiâl, iftiâl, , tefe'ul ve tefâul bâbları;

Tablo 31: İnfiâl اِنْفِعَال Bâbı

Mâzî	Mudârî'	Masdar	İsm-i fâil	İsm-i mef'ûl	Emir	Nehîy
اِنْحَدَّ	يُنْحَدُّ	اِنْحِدَادًا	مُنْحَدٌّ	مُنْحَدٌّ	اِنْحَدِّ	لَا تُنْحَدِّ

Tablo 32: İftiâl اِفْتِعَال Bâbı

Mâzî	Mudârî'	Masdar	İsm-i fâil	İsm-i mef'ûl	Emir	Nehîy
اِحْتَدَّ	يَحْتَدُّ	اِحْتِدَادًا	مُحْتَدِّدٌ	مُحْتَدَّدٌ	اِحْتَدِّ	لَا تُحْتَدِّ

Tablo 33: Tefe'ul تَفَعُّل Bâbı

Mâzî	Mudârî'	Masdar	İsm-i fâil	İsm-i mef'ûl	Emir	Nehîy
تَحَدَّدَ	يَتَحَدَّدُ	تَحَدُّدًا	مُتَحَدِّدٌ	مُتَحَدَّدٌ	تَحَدَّدْ	لَا تَتَحَدَّدْ

Tablo 34: Tefâul تَفَاعُل Bâbı

Mâzî	Mudârî'	Masdar	İsm-i fâil	İsm-i mef'ûl	Emir	Nehîy
تَحَادَّ	يَتَحَادُّ	تَحَادًُّا	مُتَحَادِّدٌ	مُتَحَادَّدٌ	تَحَادَّدْ	لَا تَتَحَادَّدْ

Sülâsî mezîd fîhi sūdâsîden olan istif'al, bâbı;

Tablo 35: İstif'al اِسْتِفْعَال Bâbı

Mâzî	Mudârî'	Masdar	İsm-i fâil	İsm-i mef'ûl	Emir	Nehîy
اِسْتَحْدَّ	يَسْتَحِدُّ	اِسْتِحْدَادًا	مُسْتَحِدٌّ	مُسْتَحْدٌ	اِسْتَحِدَّ	لَا تَسْتَحِدَّ

“Hudûd” kelimesinin sülâsî üzerine zâid bâblardan, türevleri; mâzî, mudârî', masdar, ism-i fâil, ism-i mef'ûl, emir ve nehîy sîgalarını tablolarda göstererek ikinci bölümü tamamlanmış oldu.



ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. KUR'AN'DA HUDÛD LAFZI

Hudûdullah, Kur'an-ı Kerîm'in kavramlarından bir kavramdır. Allah'ın; insanların dünyevî ve uhrevî menfaatleri için koyduğu kânunlarının, emir ve yasaklarının, hükümlerinin, farzlarının, helâl ve haramlarının, tavsiyelerinin, ölçülerinin tümüne verilen ad yani ez-cümle dînî hükümlerin ortak adıdır. Bu hükümler, insanların belli sınırlar içerisinde kalmalarına delâlet ettiğinden dolayı, hudûd ismini almıştır.

3.1.1. Kur'an'da Hudûd Lafzının Geçtiği Âyetler

"حُدُود" lafzı Kur'an-ı Kerîm'de dokuz ayette, on dört defa geçmektedir. Bunların on ikisinde, ﴿حُدُودُ اللَّهِ﴾ ibâresi ile lafza-i celâl'e izâfetle isim tamlaması şeklinde; bir yerde, ﴿حُدُودُهُ﴾ ibâresi Allah lafzına dönen zamire izâfetle; bir yerde ise ﴿حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ﴾ ibâresi ile ism-i mevsûl olan "ما" (mâ) lafzına izâfetle gelmiştir. "Hudûd" kelimesi; Bakara Sûresi 2/187. âyette bir defa, Bakara Sûresi 2/229. âyette dört defa, Bakara Sûresi 2/230. âyette iki defa, Nisâ Sûresi 4/13. âyette bir defa, Tevbe Sûresi 9/97. âyette bir defa, Mücadele Sûresi 58/4. âyette bir defa, Talâk Sûresi 65/1. âyette iki defa, Nisâ Sûresi 4/14. âyette bir defa, Tevbe Sûresi 9/112. âyette bir defa geçmektedir.

Kur'an-ı Kerîm'de geçen bu âyetler;

1. Bakara Sûresi 2/187. Âyet

﴿أَجَلٌ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفْتُ إِلَى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالْآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتُمُوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ﴾ "Oruç gecesinde kadınlarınızla birleşmek size helâl kılındı. Onlar sizin için elbisedir, siz de onlar için elbisesiniz. Sizin kendinize hıyânet etmekte olduğunuzu Allah bilmiş, tövbenizi kabul etmiş ve sizi bağışlamıştır. Şimdi artık onlarla birleşin ve Allah'ın sizin için yazdığını isteyin. Fecirden siyah ip beyaz ipten sizin için ayırt edilir hâle gelinceye kadar yiyin ve için, sonra orucu geceye kadar tamamlayın. Mescidlerde ibâdete çekilmişken kadınlarla cinsel ilişkide bulunmayın. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır; sakın bu sınırlara yaklaşmayın. Allah âyetlerini insanlar için işte böyle açıklar. Umulur ki sakınırlar."³³⁵

2. Bakara Sûresi 2/229. âyet

﴿الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ فَإِمْسَاكِ بِمَعْرِوْفٍ أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ وَلَا يَجِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئاً إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾ "Boşama iki keredir. Her ikisinden sonra ya iyilikle evlilik içinde tutmak veya güzellikle serbest bırakmak gerekir. Allah'ın koyduğu kurallara uymamalarından korkmadığınız sürece onlara verdiğiniz mehirден

³³⁵ Bakara Sûresi: 2/187

hiçbir miktârı geri almanız sizin için helâl olmaz. Eğer Allah'ın kurallarına uymamalarından korkarsanız, kadının evlilikten kurtulmak için verdiği meblâğda taraflara bir vebâl yoktur. Bunlar Allah'ın koyduğu kurallardır, bu sebeple onları çiğnemeyin. Her kim Allah'ın koyduğu kuralları çiğnerse işte onlar zâlimlerin ta kendileridir.”³³⁶

3. Bakara Sûresi 2/230. âyet

﴿ فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدِ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجاً غَيْرَهُ فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا إِنْ ظَنَّا ﴾ *“İkinciden sonra koca eşini bir daha boşarsa, bundan sonra kadın, boşayandan başka bir koca ile evlenmedikçe ona helâl olmaz. İkinci koca da onu boşarsa, birinci kocası ile bu kadının, Allah'ın kurallarına riâyet edeceklerini zannederlerse, tekrar evlilik hayatına dönmelerinde bir sakınca yoktur. Bunlar Allah'ın kurallarıdır, bilmek isteyenler için onları açıklamaktadır.”*³³⁷

4. Nisâ Sûresi 4/13. âyet

﴿ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴾ *“Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'a ve Peygamberi'ne itaat ederse Allah onu, zemininden ırmaklar akan cennetlere koyacaktır, orada devamlı kalıcıdır; işte büyük kazanç budur.”*³³⁸

5. Tevbe Sûresi 9/97. âyet

﴿ الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ أَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴾ *“Bedeviler inkârcılık ve iki yüzlülükte daha ileridedirler; Allah'ın resûlüne indirdiklerinin sınırlarını tanımamaya daha yatkındırlar. Allah her şeyi bilmekte ve hikmetle yönetmektedir.”*³³⁹

6. Mücâdele Sûresi 58/4. âyet

﴿ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامَ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَا فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَاطْعَامُ سِتِّينَ مِسْكِينًا ذَلِكَ ﴾ *“Buna imkân bulamayan, temâstan önce peş peşe iki ay oruç tutar. Buna da gücü yetmeyen altmış fakiri doyurur. Bu, Allah'a ve resûlüne îmânınızı göstermeniz içindir. İşte bunlar Allah'ın koyduğu kurallarıdır. Kâfirleri elem veren bir azap beklemektedir.”*³⁴⁰

7. Talak Sûresi 65/1. âyet

﴿ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ لَا ﴾ *“Ey peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman*

³³⁶ Bakara Sûresi: 2/229

³³⁷ Bakara Sûresi: 2/230

³³⁸ Nisâ Sûresi: 4/13

³³⁹ Tevbe Sûresi: 9/97

³⁴⁰ Mücâdele Sûresi :58/4

iddetlerini gözeterek boşayın ve bekleme sürelerini iyice hesap edin. Rabbiniz Allah'a saygısızlıktan sakının. Apaçık bir hayâsızlık yapmış olmadıkça onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Kim Allah'ın koyduğu sınırları aşarsa aslında kendisine yazık etmiş olur. Bilemezsin ki; belki Allah bundan sonra yeni bir durum ortaya çıkarırverir.”³⁴¹

8. Nisâ Sûresi 4/14. âyet

﴿ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴾ “Kim de Allah’a ve peygamberine itaatsizlik eder ve sınırlarını aşarsa Allah onu, devamlı kalacağı bir ateşe sokar, onun için alçaltıcı bir azap vardır.”³⁴²

9. Tevbe Sûresi 9/112. âyet

﴿ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ اللَّهُ لَهُمْ جَنَّاتٍ يَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ ﴾ “O tövbe-kârlar, ibâdet edenler, hamdedenler, dünyada yolcu gibi yaşayanlar, rûkûa varanlar, secde edenler, iyiliği teşvik edip kötülükten alıkoyanlar, Allah'ın sınırlarını gözetkenler; müjdele o müminleri!”³⁴³

3.1.2. Hudûd Lafzı Yerinde Başka Kelimelerin Bulunduğu Âyetler

Kur’anda hudûd kelimesinin ism-i zâhir olarak geçtiği âyetleri zikrettik. حُدُود lafzı bazı âyetlerde bu şekilde zâhir isim değil, bunun dışında farklı olarak; zamir veya hudûd kelimesinin içinde bulunduğu cümle yerinde işâret zamiri şeklinde gelmiştir. Bu âyetleri aşağıda belirttiğimiz gibi iki kısım da tahlil edebiliriz.

3.1.2.1. Hudûd Lafzı Yerinde Zamir

1. Bakara Sûresinin ﴿ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا ﴾ 2/187. âyet-i kerîmesi içerisinde bulunan “هَآ” zamiri hudûd lafzına dönerek hudûd ismi yerine zamir gelmiştir. فَلَا تَقْرُبُوهَا حُدُودَ اللَّهِ takdirindedir.
2. Bakara Sûresinin ﴿ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا ﴾ 2/229. âyeti içerisindeki “هَآ” zamiri, hudûd lafzına dönmekle, hudûd ismi yerine zamir gelmiştir. فَلَا تَعْتَدُوهَا حُدُودَ اللَّهِ takdirindedir.
3. Bakara Sûresinin 2/230. Âyetinin içerisindeki ﴿ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴾ “هَآ” zamiri hudûd lafzına dönmekle, hudûd ismi yerine zamir gelmiştir. يُبَيِّنُ حُدُودَ اللَّهِ takdirindedir.

3.1.2.2. Hudûdun İçinde Bulunduğu Cümle Yerinde İşâret Zamiri

Hudûd kelimesinin içerisinde bulunduğu cümle yerinde işâret zamininin geldiği âyet Kur’an’da bir yerdedir. Bakara Sûresinin 2/229. âyetindeki ﴿ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴾ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ içerisinde bulunduğu

³⁴¹ Talak Sûresi: 65/1

³⁴² Nisâ Sûresi: 4/14

³⁴³ Tevbe Sûresi: 9/112

cümlesine dönmekle, anlam yönü itibariyle hudûd ismininde içinde bulunduğu cümle yerine işâret zamiri şeklinde gelmiştir. فَالْمُتَعَدُّونَ حُدُودَ اللَّهِ takdirindedir.

3.2. Kur'an'da Konularına Göre Hudûdullah

Kur'an'da Hudûdullah kelimesinin geçmiş olduğu ayetler belli konulardan bahsetmektedir. Bu konuları içeriklerine göre aşağıda beyan ettiğimiz üzere tasnif etmek mümkündür.

3.2.1. Oruç, İtikâf ve Yasakları

Bakara Sûresinin 2/187. âyeti oruç, itikâf ve yasakları ile ilgilidir.

﴿ أَجَلٌ لَّكُمْ لَيْلَةُ الصِّيَامِ الرَّفْتُ إِلَى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالْآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتُمُوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴾ Bu âyette, oruç gecelerinde eşlerle birleşmenin helâl kılındığı, eşlerin birbirlerinin örtüleri oldukları, Allah'ın yapılan hıyânetleri bildiği, tevbeleri kabul edip bağışladığı, oruç gecelerinde fecri sadığa kadar yeme ve içmenin devam edebileceği, orucun akşama kadar süreceği, mescidlerde itikâfta iken eşlerle birlikte bulunulmayacağı, bunların Allah'ın sınırları olduğu, bu sınırlara yaklaşılmayacağı, Allah'ın, âyetlerini sakınmaları için insanlara açıkladığı bildirilmiştir.

Ayette geçen حُدُودُ اللَّهِ cümlesi, هَذِهِ حُدُودُ اللَّهِ anlamındadır.³⁴⁴ حُدُودُ اللَّهِ ile فرائض الله yani Allah'ın farzları kastedilir.³⁴⁵ Taberî (ö. 310/923) âyetin فَلَا تَقْرُبُوهَا âyetin bölümündeki تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ lafzını, şu size yasaklayıp, kaçınmanızı emrettiğim şeyler; حُدُودُ اللَّهِ lafzını, Allah'ın şartları, mutlak helâlden ayırdığı haramlar, mâsiyet olan şeyler; فَلَا تَقْرُبُوهَا lafzını da, onlara yaklaşmayın, yapmaktan uzak durun diye açıklamıştır.³⁴⁶ İbn Ebû Hâtim (ö. 327/938) tefsirinde حُدُودُ lafzı; Allah'a itaat, Allah'ın şartları, ma'siyetullah yani itikâfta iken mübâşeretin, هَا zamiri ile de cimânın kastedildiği geçmektedir.³⁴⁷ Mâtürîdî (ö. 333/944); تِلْكَ lafzının mâsiyet olan mübâşerete veya Allah'ın farzlarına ya da sünnetullâh'a delâlet ettiğini, birincisininse daha yakın olduğunu ifâde etmiştir.³⁴⁸ Sa'lebi (ö. 427/1035) ve Begavî (ö. 516/1122), oruç ve itikâfta

³⁴⁴ Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî el-Ferrâ' (ö. 207/822), *Me'âni'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Yûsuf en-Necâtî v.dğr., 1. Bs (Beyrut: Daru'l Fikir el-Muâsır, 1999), (cilt: 1, 258).

³⁴⁵ Ma'mer b. Müsennâ, *Mecâzü'l-Kur'ân*, (cilt: 1, 119).

³⁴⁶ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî (ö. 310/923) Taberî, *Câmi'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Thk. Ahmed Muhammed Şakir, 1. Bs (Müessesetü'r-Risale, 2000), (cilt: 3, 546-547).

³⁴⁷ İbn Ebû Hâtim Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî (ö. 327/938), *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, . Thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib, 3. Bs (Mektebet-ü Nezzar Mustafa el-Bâz, 1419), (cilt: 1, 320).

³⁴⁸ Mâtürîdî, *Te'vilatü'l-Kur'ân*, (cilt: 2, 57-58).

zikredilenlerin hudûdullah olduğunu beyân etmiştir.³⁴⁹ Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210), *حُدُودُ اللَّهِ* lafzından maksadın Allah'ın kesin sınırlarla belirttiği, yani belli ölçü ve sıfatlarla takdir etmiş olduğu hükümler olduğunu söyler. Ayrıca burada hudûdullahı şöyle anlamamız gerektiğini ifâde eder. Öncesinde söylenen hükümler her ne kadar fazla ise de bu hükümler içerisinde bu ifâdeye en yakın olan, "*Siz mescidlerde i'tikâfta iken hanımlarınıza yaklaşmayın*" âyetidir. Bu âyetin mâkablinde, "*Sonra orucunuzu geceye kadar tamamlayın*" âyeti vardır. Bu da gündüzün oruçluya yeme ve içmenin haramlığını ifâde eder. Kable'l-âyetinde de "*Allah'ın sizin için yazmış (takdir etmiş) olduğu şeyleri talep ediniz*" âyeti vardır. Bu âyet insana; hanımı ve câriyesi dışındaki kadınlarla, helâl olan mahallin dışında, hayız, nifâs, iddet bekleme ve mürtet olma hallerinde hanımı ve câriyesi ile cinsî münâsebette bulunmasının haramlığını ifâde eder. Bu âyetinde, yeme, içme ve cinsî münâsebette bulunmanın mübah oluşu geceye tahsis edilmiştir. Binaenaleyh daha önce geçen bu hükümlerin çoğu haramlığı ifâde ettiğine göre, şüphesiz haram oluşu daha belirgindir. Bunun için Allah Teâlâ, "*İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır, binaenaleyh bunlara yaklaşmayın*" buyurmuştur. Yani, "*Size yasak olan o şeylerden ancak Allah'ın menetmiş olması ve yasaklaması ile yasaklanmışsınızdır. Binaenaleyh onlara yaklaşmayınız*" demektir.³⁵⁰ Beyzâvî (ö. 685/1286), ﴿ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا ﴾ âyetini bâtila yaklaşmamak, o tarafa gitmek şöyle dursun aksine oradan uzaklaşmak için, hak ile bâtil arasında bir engel olan sınıra yaklaşımdan insanların nehyedilmeleri ile tefsir etmiştir. Nitekim aleyhissalâtu ve's-selâm Efendimizin; إِنَّ لِكُلِّ مَلِكٍ حِمًى وَإِنَّ حِمَى اللَّهِ { *Her melikin bir koruluğu vardır. Allah'ın koruluğu ise haramlarıdır. Kim koruluğun etrafında dolaşırsa, koruluğa düşebilir.* " hadîsi, Allah'ın sınırlarına yaklaşmanın dahi yasak olduğunu vurgular. Âyetinde geçen hudûd lafzını, Allah'ın haram kıldığı ve yasak ettiği şeyler şeklinde açıklar.³⁵¹ Neseî (ö. 710/1310) *حُدُودُ اللَّهِ* lafzının yasaklanmış olan hükümler olduğunu, *فَلَا تَقْرُبُوهَا* sözünün de muhâlefet ve değiştirmek sûretiyle yaklaşmamak anlamını taşıdığını söyler.³⁵² Hâzin (ö. 741/1341), *حُدُودُ اللَّهِ* lafzını Allah'ın farzları olarak açıklar. Tefsîrû'l-Hâzin'de âyetin bu kısmının tefsiri, Me'âlimü't-Tenzîl ile Mefâtihu'l-Ğayb tefsirlerindeki açıklamalar ile birebir örtüşmektedir.³⁵³ İbn Kesîr (ö. 774/1373) *تِلْكَ* işâret zamirini; Allah'ın oruç ve hükümleri ile ilgili beyân ettiği, farz kıldığı, *حُدُودُ اللَّهِ* lafzını da Allah'ın şerîat kılıp bizzat

³⁴⁹ Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nîsâbü'rî (ö. 427/1035), *el-Keşf ve'l-Beyân 'an Tefsîri'l-Kur'ân*, Thk. el-İmam Ebî Muhammed b. Âşûr, 1. Bs (Beyrut: Dâr'u İhyâi't-Türâsi'l Arabî, t.y.), (cilt: 2. 82).; Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî (ö. 516/1122), *Me'âlimü't-Tenzîl*, 1. Bs (Dâr'u İhyâi't-Türâsi'l Arabî, 1420), (cilt: 1, 232).

³⁵⁰ Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî (ö. 606/1210), *Mefâtihu'l-Ğayb (et-Tefsîrû'l-Kebîr)*, 3. Bs (Beyrut: Dâr'u İhyâi't-Türâsi'l Arabî, 1420), (cilt: 5, 277-278).

³⁵¹ Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî (ö. 685/1286), *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, Thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlî, 1. Bs (Beyrut: Dâr'u İhyâi't-Türâsi'l Arabî, 1418), (cilt: 1, 126).

³⁵² Ebû'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Neseî (ö. 710/1310), *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâ'iku't-Te'vîl*, Thk. Yûsuf Ali Büdeyî, (Beyrut: Dâr'ul-Kelim et-Tayyib, 1998), (cilt: 1, 163).

³⁵³ Ebû'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hâzin el-Bağdâdî (ö. 741/1341), *Lübâbü't-Te'vîl fî Me'âni't-Tenzîl*, Thk. Muhammed Ali Şahin, 1. Bs (Beyrut: Dâr'ul-Kütübü'l-İlmiyye, 1415), (cilt: 1, 119).

beyân ettiği şeyler olarak îzah eder.³⁵⁴ Nîsâbûrî (ö. 730/1329 [?]) Allah'ın hudûdundan maksat, onu belli ölçü ve sıfatlarla takdir ettikten sonra ona muhâlefet etmenin yasak olduğu hükümler olduğunu belirtmek için şeklinde îzah eder. “Allah'ın koymuş olduğu hudûda yaklaşmayın” cümlesini; *إِنَّ الْحَلَالَ بَيِّنٌ وَإِنَّ الْحَرَامَ بَيِّنٌ وَبَيْنَهُمَا مُشْتَبِهَاتٌ لَا يَعْلَمُهُنَّ كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ فَمَنْ اتَّقَى الشُّبُهَاتِ اسْتَبْرَأَ لِدِينِهِ وَعِرْضِهِ وَمَنْ وَقَعَ فِي الشُّبُهَاتِ وَقَعَ فِي الْحَرَامِ* “Şurası muhakkak ki, haramlar apaçık bellidir, helaller de apaçık bellidir. Bu ikisi arasında (haram veya helâl olduğu) şüpheli olanlar vardır. İnsanların çoğu bunları bilmez. Bu durumda, kim şüpheli şeylerden kaçınırsa, dînini de ırzını da tebrîe etmiş, korumuş olur. Kim de şüpheli şeylere düşerse harama düşmüş olur, tıpkı koruluğun etrafında sürüsünü otlatan çoban gibi ki, her an koruluğa düşebilecek durumdadır. Haberinizi olsun, her melikin bir koruluğu vardır, Allah'ın koruluğu da haramlarıdır.” Hadîs-i şerîfi ile îzah eder.³⁵⁵ Süyûtî (ö. 864/1459) *حُدُودُ اللَّهِ* lafzını, Allah'ın kullarına, geldiklerinde durmaları için çizdiği sınırlardır diye açıklamıştır.³⁵⁶ İsmâil Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725) tefsirinde, *حُدُودُ اللَّهِ* lafzını; Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sınır, iki şey arasındaki engel anlamındadır. Allah'ın, kulları için uyulması gereken kanunlar olarak ortaya koyduğu hükümler, onlar için bir sınırdır. Çünkü bu sınırlar, hak ile bâtil arasında bir engel oluşturur ve bu hükümlere muhâlefet edip geçilmeye engel olur, şeklinde açıklamıştır.³⁵⁷ Elmalılı Hamdi Yazır (1878-1942); işte, ahkâm-ı mezkûre Allâh'ın vazettiği hudûddur, yâhut hudûd-u memnûadır, diye îzah eder.³⁵⁸ Muâsır tefsircilerden Sâbûnî *حُدُودُ* lafzını, engeller anlamında açıklar. Kelimenin aslının, karşılıklı olan iki şeyin arasında bulunan engel, set olduğunu beyân ederek hükümlere hudûd denmesinin nedenini, hak ile batıl arasında bir engel teşkil etmesinden kaynaklandığını ifâde eder.³⁵⁹

3.2.2. Mü'minlerin Özelliği

Tevbe Sûresinin 9/112. âyeti mü'minlerin özellikleri ile ilgilidir.

﴿التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ الْأَمْرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ﴾ Bu âyette mü'minlerin ibâdet edenler, hamd edenler, seyahat edenler (oruç tutanlar), rükû edenler, secde edenler, iyiliği emredip kötülüğe engel olanlar ve Allah'ın koyduğu sınırlara riâyet eden kimseler olduğu

³⁵⁴ Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî (ö. 774/1373) İbn Kesîr, *Tefsîru İbn Kesîr (Tefsîrül'l-Kur'ânî'l-'Azîm)*, Thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddin, 1. Bs (Beyrut: Dâru'l Kütübü'l İlmiyye, 1419), (cilt: 1, 520).

³⁵⁵ Nizâmüddîn Hasen b. Muhammed b. Hüseyin el-A'rec en-Nîsâbûrî (ö. 730/1329 [?]), *Garâ'ibü'l-Kur'ân ve regâ'ibü'l-furkân*, Thk. Eş-Şeyh Zekeriyâ Umeyrât, 1. Bs (Beyrut: Dâru'l Kütübü'l İlmiyye, 1416), (cilt: 1, 520).

³⁵⁶ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî el-Hudayrî (ö. 911/1505), *Tefsîru'l-Celaleyn*, 1. Bs (Kâhire: Daru'l-Hadis, Ty), (cilt: 1, 39).

³⁵⁷ İsmâil Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725), *Rûhu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 1. Bs (Beyrut: Daru'l Fikir, t.y.), (cilt: 1, 301).

³⁵⁸ Muhammed Hamdi Yazır (1878-1942) Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1. Bs (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1993), (cilt: 1, 676).

³⁵⁹ Muhammed Ali es-Sâbûnî es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, 1. Bs (Kâhire: Dâru's-Sâbûnî, 1997), (cilt: 1, 108).

bildirilmiştir. Âyetten de anlaşıldığı üzere müjdelenen mü'minlerin bir özelliği de Allah'ın koyduğu sınırlara riâyet etmeleridir.

Taberî (ö. 310/923) ve Hâzin (ö. 741/1341) mü'minlerin özelliklerinden bahseden bu âyetin ﴿ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ ﴾ kısmında, mü'minlerin Allah'ın farzlarını yerine getiren, nehyettiklerine son veren, yapmaları îcap eden şeyleri yapan, irtikâbı yasaklanan şeyleri terk eden, Allah'a itaat üzere olan, Allah'ın emirlerini yerine getirmeye devâm eden kimseler olduğunu belirtirler.³⁶⁰ Zeccâc (ö. 311/923) ve Begavî (ö. 516/1122) tefsirlerinde Allah'ın emirlerini yerine getirenler olduğunu söylerler.³⁶¹ İbn Ebû Hâtim (ö. 327/938) bu kısmın tefsirinde, Azîz ve Celîl olan Allah'ın emirlerini yerine getirenler, helâl ve haramlardan Allah'ın farz kıldıklarını koruyanlar, cihâd konusunda Allah'ın şartlarına uyanlardır ki, kim bu şarta vefâ gösterirse; Allah' da ona cennetiyle vefâ gösterir, şeklinde açıklarlar.³⁶² Mâtürîdî (ö. 333/944), ﴿ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ ﴾ cümlesinin, Allah'ın kullarına farz kıldığı şeyleri, bütün hükümlerine gereken ihtimâmı göstererek, kendilerine bildirilen sınırları geçmeden, aşırı gitmeden Allah'ın sünnetlerini koruyanlar olduğunu ifâde eder.³⁶³ Ebû'l-Leys es-Semerkandî (ö. 373/983) bu cümleyi, Allah'ın kullarına farz kıldığı şeyler ile amel edenler diye tefsir ederek şu menkîbeyi anlatır. Rivâyet edildiğine göre, Halef b. Eyyûb, hanımına gecenin bir bölümünde çocuğunu emzirmeyi bırakmasını emretti ve iki yıl doldu dedi. Ona, Niçin bıraktırdın? Bu gece de emzirseydi ya? dediklerinde onlara; “Allah'ın koyduğu sınırlara riâyet ederler” âyeti nerede kaldı? diye cevap verdi.³⁶⁴ Sa'lebi (ö. 427/1035) ﴿ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ ﴾ cümlesini Allah'a itaatte devâm eden, Allah'a bîatte vefâ ehli olanlar diye tefsir etti.³⁶⁵ Mâverdî (ö. 450/1058) bu kısımda üç görüşün olduğunu, birincisinin; Allah Teâlâ'nın emirlerini yerine getirenler, ikincisinin; Allah Teâlâ'nın helâl ve haramdan farzlarını koruyanlar, üçüncüsünün; cihatta Allah Teâlâ'nın şartlarını koruyanlardır, diye nakleder.³⁶⁶ Vâhidî (ö. 468/1076) Allah'ın kullarına farz kıldığı şeyler ile amel edenler anlamını verir.³⁶⁷ Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) ve Nîsâbü'rî (ö. 730/1329 [?]) bu kısmı mü'minlerin dokuzuncu sıfatı olarak niteleyerek, bu sıfattan maksadı şöyle îzah ederler; Allah'ın emrettiği mükellefiyetler çok olup ana hatlarıyla şu iki kısma ayrılır. İbâdetle ilgili olanlar, bir de muâmelâtla ilgili olanlar. İbadetle ilgili olanlar; Allah'ın, dünyevi bir fayda gözetmeksizin dinî hususlarda gözetilen

³⁶⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, (cilt: 14, 508).; Hâzin, *Lübâbü't-Te'vîl fî Me'âni't-Tenzîl*, (cilt: 2, 410).

³⁶¹ Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc el-Bağdâdî (ö. 311/923), *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbüh*, Thk. Abdulcelil Abduh Şibli, 1. Bs (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1998), (cilt: 2, 472).; Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî (ö. 516/1122), *Me'âlimü't-Tenzîl*, 1. Bs (Beyrut: Dâr'u İhyâi't-Türâsi'l Arabî, 1420), (cilt: 2, 392).

³⁶² Hâtim, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'Azîm*, (cilt: 6, 1892).

³⁶³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, (cilt: 5, 491).

³⁶⁴ Ebû'l-Leys İmâmü'l-Hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkandî (ö. 373/983). *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Kerîm (Bahrü'l-'Ulûm)*, t.y. (cilt: 2, 90).

³⁶⁵ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân 'an Tefsîri'l-Kur'ân*, (cilt: 5, 99).

³⁶⁶ Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî (ö. 450/1058) Mâverdî, *Tefsîrü'l-Kur'ân (en-Nüket ve'l-'Uyûn)*, Thk. es-Seyyid ibn Abdulmaksud b. Abdîrrahim, 1. Bs (Beyrut: Daru'l Kütübü'l İlmiyye, t.y.), (cilt: 2, 408).

³⁶⁷ Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbü'rî (ö. 468/1076) Vâhidî, *el-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, Thk. Safvan Adnan Dâvûdî, 1. Bs (Beyrut: Dâr'ul-Kalem, 1415), (cilt:1, 483).

bir faydadan dolayı emrettiği şeylerdir ki namaz, zekât, oruç, hacc, cihâd, köle azadı, adaklar ve diğer iyi ameller bu kısmın içindedir. Muâmelâtla ilgili olanlara gelince bunlar da ya celb-i menfaat (fayda elde etmek) yâhud da def-i madarrât (zararı def etmek) için yapılırlar. Bu konuyu kapsamlı bir şekilde ele alan Râzî (ö. 606/1210) tefsirinde, âyetin; Allah'ın koymuş olduğu sınırları aşmamanın müminlerin ayrı bir sıfatı olduğu üzerinde özellikle durur.³⁶⁸ Kurtubî (ö. 671/1273) *وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ* cümlesi ile Allah'ın emrettiklerini yerine getiren, yasakladıklarından da kaçınan kimseler olduğunu söyler.³⁶⁹ Nesefî (ö. 710/1310), emir ve nehiylerini ya da şer-i şerîfin alem yani nişânlarını korurlar diye tefsir eder.³⁷⁰ İbn Kesîr (ö. 774/1373) âyeti, Allah'a itaat etmeye devam edenler, Allah'ın farzlarını ikâme edenler, Allah'ın emirlerini yerine getirenler olarak açıklar.³⁷¹ Süyûtî (ö. 864/1459) âyetin tefsirinde Allah'ın ahkâmını amel etmekle koruyanlar olduğunu bildirir.³⁷² İsmâil Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725) *Rûhu'l-Beyân* tefsirinde *وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ* Allah'ın koyduğu sınırlara riâyet edenlerdir. Bunlar da Allah Teâlâ'nın belirlemiş ve bildirmiş olduğu hakikatleri yaşayanlar ve insanların da yaşamasını sağlamaya çalışanlardır. Bu şer'î mükellefiyetler zikredilen âyette sayılanlardan ibâret değil, ciltler dolusu kitapların yazılabileceği kadar çok fazladır. Yüce Allah, mükellefiyetlerle ilgili hususları kısaca, Allah'ın koyduğu sınırlara riâyet edenler şeklinde ifâde etmiştir. Mükellefin fiilleri iki kısımdır: Birincisi, vücût organlarının fiilleri, ikincisi ise kalbin fiilleridir. Fıkıh kitaplarında organların amelleriyle ilgili mükellefiyetler uzunca anlatılmıştır. Kalbin amelleri konusunda ise, fıkıh kitaplarında az bilgiler olduğunu ifâde ettikten sonra Bursevî (ö. 1137/1725), Haddâdî'den (ö. 400/1010'dan sonra) şöyle nakleder: "Âyette belirtilen bu özellik, kulların Allah'a itaatlerini, O'nun emirlerini yerine getirip yasaklarından kaçmayı en mükemmel şekilde ifâde etmektedir. Çünkü Allah, emir, nehiy ve mendup olan konuların hudûdunu beyân etmiştir. Bazı şeyleri işlemeye kulu teşvik etmiş, ya da serbest bırakmıştır. Kul, bunlardan istediğini seçebilir. Allah'ın emir ve yasaklarına uyup, onları yerine getirir, Allah'ın dilediğine uyarsa, işte o zaman, Allah'ın sınırlarına riâyet etmiş olur."³⁷³ Elmalılı Hamdi Yazır (1878-1942) Allah'ın hudûdunu koruyanlardan, Allah Teâlâ'nın beyân edip açıkladığı, sınırlarını kendisinin belirlediği gerçekleri ve şeriatın kurallarını ve bu kuralların inceliklerini bilerek bunlara riâyet eden, şeriatın inceliklerine titizlikle uyup insanları o yola yönlendiren kimselerin kastedildiğini açıklar.³⁷⁴ Ebüssuûd Efendi (ö. 982/1574) bu âyeti, Allah'ın beyân ve tâyin

³⁶⁸ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb (et-Tefsîrü'l-Kebîr)*, (cilt: 16, 155-156).

³⁶⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî (ö. 671/1273) Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'ân*, Thk. Ahmed Bürdevnî- ve İbrahim Utafîş, 2. Bs (Kâhire: Dâr'ul-Kütüb el-Mısıryye, 1964), (cilt: 8, 270).

³⁷⁰ Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâ'iku't-Te'vîl*, (cilt: 1, 713).

³⁷¹ İbn Kesîr, *Tefsîru İbn Kesîr (Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm)*, (cilt: 4, 221).

³⁷² es-Süyûtî, *Tefsîru'l-Celaleyn*, (cilt: 1, 261).

³⁷³ İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, (cilt: 3, 520).

³⁷⁴ Muhammed Hamdi Yazır Elmalılı (1878-1942), *Hak Dini Kur'an Dili*, t.y, (cilt: 3, 2626).

ettiği hakikat ve şeriatte hem kendi nefsi hem de diğer insanlar için uygulamada Allah'ın sınırlarını koruyanlardır ki, bunlar gerçek mü'minlerdir, diye tefsir etmiştir.³⁷⁵

3.2.3. İmân Zaafı (cehâlet)

Tevbe Sûresinin 9/97. âyeti imân zaafı (cehâlet) ile ilgilidir.

﴿الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ أَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾
“Bedevîler inkârcılık ve iki yüzlülükte daha ileridedirler; Allah'ın resûlüne indirdiklerinin sınırlarını tanımamaya daha yatkındırlar. Allah her şeyi bilmekte ve hikmetle yönetmektedir.”

Bu âyette geçen ﴿حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ﴾ kısmını müfessir âlimler şöyle îzah ederler; Bedevîler, sünnetleri daha az bilmeleri³⁷⁶, Allah'a itaat ve isyân hususunda bildirilenleri ve asıl itibariyle emir ve yasaklar ile helâl ve haramları³⁷⁷, Allah'ın kitabında beyân ettiği hükümleri³⁷⁸, meşrû' kılınan farz ibâdetleri, müjdeleri, Rasûlullah'a (s.a.v.) muhâlefet içinde olmadaki tehditleri, bilerek harpten geri kalmanın hükmünü³⁷⁹, mükellefiyetlerin ve hükümlerinin miktârını, adâlet, tevhid, nübüvvet ve meâdın delillerinin derecelerini bilmemeleri³⁸⁰, dar görüşlü olmalarından kaynaklı; Allah'ın Rab, Resûlünün de elçiliğindeki delillere vukûfiyetlerinin olmaması³⁸¹, şer-i şerîf içerisindeki farz ve sünnetleri³⁸², dînin sınırlarını ve Allah'ın şeriat ve hükümlerden indirdiklerini³⁸³, farzları, Resûlullah'a (s.a.v.) muhâlefetin ve harpten geri kalmanın cezâsını, teklif ve ahkâmın derecelerini bilmemeleri ve sünnete çok az vâkıf olmaları³⁸⁴, teklif ve hükümlerin mertebeleri ile aklî ve sem'î delillerin nerede nihâyete erdiğini³⁸⁵, sünnet ve ahkâmı³⁸⁶, ibâdetlerin sınırlarını, Allah Teâlâ tarafından Resûlüne inmiş olan şerîati, farz ve sünnetleri³⁸⁷ bilmeme durumları daha elverişli ve yatkındır.

³⁷⁵ Ebüssuûd Efendi (ö. 982/1574), *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm* (Dâr'u İhyâi't-Türâsi'l Arabî, t.y.), (cilt: 4, 107).

³⁷⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, (cilt: 14, 429).; İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'Azîm*, (cilt: 6, 1866).; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân 'an Tefsîri'l-Kur'ân*, (cilt: 5, 82).

³⁷⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, (cilt: 5, 456).

³⁷⁸ Ebû'l-Leys Semerkandî, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-Kerîm (Bahrû'l-'Ulûm)*, (cilt: 2, 83).; es-Süyûtî, *Tefsîru'l-Celaleyn*, (cilt: 1, 257).

³⁷⁹ Mâverdî, *Tefsîrü'l-Kur'ân (en-Nüket ve'l-'Uyûn)*, (cilt: 2, 393).

³⁸⁰ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb (et-Tefsîrü'l-Kebîr)*, (cilt: 16, 126).

³⁸¹ Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'ân*, (cilt: 8, 232).

³⁸² Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, (cilt: 3, 95).; Hâzin, *Lübâbü't-Te'vîl fî Me'âni't-Tenzîl*, (cilt: 2, 398).

³⁸³ Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâ'iku't-Te'vîl*, (cilt: 1, 703).; es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, (cilt: 1, 520).

³⁸⁴ Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî (ö. 745/1344), *el-Bahrü'l-Muhîṭ* (Beyrut: Dâr'ul-Fîkr, 1420), (cilt: 5, 491).

³⁸⁵ Nisâbü'rî, *Garâ'ibü'l-Kur'ân ve Regâ'ibü'l-Furkân*, (cilt: 3, 521).

³⁸⁶ Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf es-Seâlibî (ö. 875/1471), *el-Cevâhirü'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Thk. eş-Şeyh Muhammed Ali Muavviz - ve eş-Şeyh Âdil Ahmed Abdulmevcud, 1. Bs (Beyrut: Dâr'u İhyâi't-Türâsi'l Arabî, 1418), (cilt: 3, 207).

³⁸⁷ İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, (cilt: 3, 489).

3.2.4. Boşanma (Talâk) Ahkâm ve Âdâbı

Sözlükte “serbest kalmak, serbest bırakmak, bağından kurtulmak, bağını çözmek” anlamındaki talâk kelimesi; fıkıh terimi olarak belli lafızlarla nikâh akdinin bozulmasını ifâde eder. Türkçe karşılığı boşama ve boşanmadır.³⁸⁸ Konu ile ilgili Kur’an’da birçok âyet mevcuttur. İçerisinde hudûd lafzının geçmiş olduğu âyetler Bakara Sûresinin 2/229. âyeti ile 2/230. âyetidir. Bu iki âyet boşanma (talâk) ahkâm, âdab ve yasaklarını bildirir.

Bu âyetten birincisi;

﴿الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوها وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾ “Boşama iki keredir. Her ikisinden sonra ya iyilikle evlilik içinde tutmak veya güzellikle serbest bırakmak gerekir. Allah’ın koyduğu kurallara uymamalarından korkmadığınız sürece onlara verdiğiniz mehirden hiçbir miktârı geri almanız sizin için helâl olmaz. Eğer Allah’ın kurallarına uymamalarından korkarsanız, kadının evlilikten kurtulmak için verdiği meblâğda taraflara bir vebâl yoktur. Bunlar Allah’ın koyduğu kurallardır, bu sebeple onları çiğnemeyin. Her kim Allah’ın koyduğu kuralları çiğnerse işte onlar zâlimlerin ta kendileridir.”³⁸⁹

Evlilik hayatını sona erdirmeye yani boşama hakkı erkeğe verilmiştir. Tarafların rızası ile bu hakkı kadın da alabilir. Bu hakkın kötüye kullanılmaması için Allah, boşanma olduğu takdirde erkeğin mehir ödemesini farz kılarak, boşanmadan da râzı olmadığını bildirmiştir. Bu tedbirlere ek olarak boşama sayısının sınırlandırılmasıyla câhiliye devri zulûmlerinden biri daha kaldırılarak, kadının sınırsız olarak boşanıp geri alınma hakkı kocadan alınmıştır. Sünnete uygun boşama şekli kadının aybaşı halinde olmaması şartıyla üçtür. Bir temizlik içinde iken sadece bir boşama hakkı kullanabilir. Her bir hak kulanıldıkça koca akl-ı selîm ile durum değerlendirmesi yapmalı, ayrılmaya kesin olarak niyet ederse eşini iyilikle bırakmalı, pişmanlık duyar ve tekrar mutlu bir hayat sürebileceklerini ümit ederse evliliğe geri dönmelidir. Kocanın evlenirken eşine verdiği mihrin eşinin rızâsı olmadan baskı yaparak bir kısmını ya da tamamını alması câiz olmaz. Ancak kadın kocasına tahammül edemiyorsa ve geçimsizlik nedeniyle de âile hukukuna riâyet edememekten korktuğu için boşanmayı kendisi isterse, kocasından boşanmak için mehrinden bir kısmını veya tamamını kocasına vererek evliliği sonlandırması (muhâlea) câiz görülmüştür. Geçimsizliğin nedeni koca ise kadın yine o meblağı vererek boşanır, ancak kocanın alacağı o meblağ helâl olmaz.³⁹⁰

³⁸⁸ Acar, H.İ. (2010). Talâk. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (cilt: 39, 496-500). İstanbul: TDV.

³⁸⁹ Bakara Sûresi: 2/229

³⁹⁰ İbrahim Kâfi Dönmez v.d., *Kur’an Yolu*, 1. Bs (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003), (cilt: 1, 251).

İbn Abbas (ö. 68/687-88) (r.a.) tefsirinde âyetle geçen حُدُودِ اللَّهِ lafızlarını Allah'ın eşler arasındaki hükümleri olarak açıklamıştır.³⁹¹ Mâtürîdî (ö. 333/944), حُدُودِ اللَّهِ in; Allah'ın hükümleri, sünnetleri, emirleri, nehiyleri ve âdâbı olduğu rivâyetlerini belirttikten sonra, helâl kabul ederek bunları aşanların kâfir pozisyonundaki zâlim kimseler olduklarını, helâl kabul etmeden aşanlarınsa kâfir olmadan zâlim kimseler olduğunu söyler.³⁹² Kurtubî (ö. 671/1273) âyetle geçen hudûd lafzını; yerine getirilmesi icap eden emrin sınırları ile kaçınılması icap eden nehyin sınırları olmak üzere ikiye ayırır.³⁹³ Nesefî (ö. 710/1310) تِلْكَ حُدُودِ اللَّهِ İşte bunlar yani nikah konusunda çizilen sınırlar; yemin, îlâ, boşama, hul' ve daha başka hususların hepsi Allah'ın sınırlarıdır. Eşlerin, birbirlerine karşı yapmaları gereken görevlere riâyet edemeyeceklerine ve Allah'ın koyduğu sınırları çiğneyeceklerine dair bir bildikleri var ise, meselâ kadının huysuzluğu, ahlâkî kurallara uymaması, haksızlıkta direnmesi gibi bir durumda koca, verdiği mehirde bir kısmını ya da tamamını talep edebileceğini belirtir.³⁹⁴ Bikâî (ö. 885/1480) bu lafzı; bütün izzetin kendisine ait olduğu en büyük sultânın, beyân ettiği emir ve yasaklarından meydana gelen şeriat, diye açıklar. Binaenaleyh bu kanunlar, arâzîler arasındaki bilinen sınırlar gibidir. Allah'ın kanunları; rezilliklerden uzak, kusurlara meyilden sâlim olan ilk fıtrat ile uyumlu olunca, Allah Teâla kendinizi o sınırları aşmaya zorlamayın anlamında فَلَا تَعْتَدُوهَا iftiâl sîgası ile işâret etmiştir. Bu ifâdede bahsedilen hususların kasıtsız olarak yapılması durumunda Afv-ı İlâhî'ye bir işâretin bulunduğunu da söyler.³⁹⁵ Ebüssuûd Efendi (ö. 982/1574) ise hudûdu eşler arasında bulunan evlilik hükümlerinin gerekleri diye açıklar.³⁹⁶

Konu ile ilgili ikinci ayet;

(فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا إِنْ ظَنَّا أَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ) *“İkinciden sonra koca eşini bir daha boşarsa, bundan sonra kadın, boşayandan başka bir koca ile evlenmedikçe ona helâl olmaz. İkinci koca da onu boşarsa, birinci kocası ile bu kadının, Allah'ın kurallarına riâyet edeceklerini zannederlerse, tekrar evlilik hayatına dönmelerinde bir sakınca yoktur. Bunlar Allah'ın kurallarıdır, bilmek isteyenler için onları açıklamaktadır.”*³⁹⁷

Kurtubî (ö. 671/1273) "Allah'ın sınırlarını ayakta tutacaklarını zannederlerse..." âyeti bir şart cümlesi olup bu âyetin tefsirinde Tâvûs'dan, eğer onların her biri tekrar bir araya gelmek istediği eşi ile güzelce geçineceğini zannediyorsa, anlamında olduğunu nakleder. Allah'ın sınırları'nın O'nun farzları olduğu şeklinde de ifâde edilmiştir. Binaenaleyh 'ikinci bir nikâh ile aralarında iyi bir geçim olacağını ikisi de bilirlerse' anlamındadır. Koca evleneceği kişinin nafakasını temin edemeyeceğini yâhut ona mehrini vermekten

³⁹¹ Ebü'l-Abbâs Abdullâh b. el-Abbâs b. Abdilmuttalib el-Kureşî (ö. 68/687-88) İbn Abbas, *Tefsîru İbn 'Abbâs*, 1. Bs (Beyrut: Dâru'l Kütübü'l İlmiyye, t.y.), 132.

³⁹² Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, (cilt: 2, 168).

³⁹³ Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'ân*, (cilt: 3, 146).

³⁹⁴ Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâ'iku't-Te'vîl*, (cilt: 1, 191).

³⁹⁵ Ebü'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Hirbevî el-Bikâî (ö. 885/1480), *Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyât ve's-Süver*, 1. Bs (Kâhire: Dâr'ul-Kitabu'l İslâmî, 1992), (cilt: 3, 311).

³⁹⁶ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, (cilt: 1, 226).

³⁹⁷ Bakara Sûresi: 2/230

âciz olduğunu veya kadının haklarını yerine getiremeyeceğini bildiği hâlde; bu durumunu açıklamadıkça kadınla evlenmesi helâl olmaz. Ancak kadının bu haklarını yerine getirebileceğini bilmesi hâlinde helâl olabilir. Aynı şekilde kendinde de bir kusur varsa, bunu kadına açıklaması gerekir ki, kadın onun hakkında aldanmasın. Yine iddia edip uyduracağı bir neseb yâhut sahip olduğunu iddia ettiği bir mal veya bir sanat ile bu hususta yalan söyleyerek kadını aldatması da câiz olmaz. Aynı şekilde kadının da kocasının haklarını yerine getirmekten acze düşeceğini bilmesi veya delilik, cüzzam, baras, fercinde bir hastalık gibi bir kusuru varsa, o kocayı aldatması câiz değildir.³⁹⁸ Ferrâ (ö. 207/822) âyetinde geçen { تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ } cümlesini هَذِهِ حُدُودُ اللَّهِ ile tefsir eder. Uzak için olan تِلْكَ işâret isminin, yakında olana işâret için kullanılan هَذِهِ işâret ismi anlamında olduğunu söyler.³⁹⁹ Vâhidî (ö. 468/1076), âyetinde geçen حُدُودُ اللَّهِ lafzını ikinizden birinin diğeri üzerinde Allah'ın beyân ettiği haklar diye açıklar.⁴⁰⁰ Allahü Teâlâ'nın sınırları yani O'nun emirlerini bilmeleri, nehyettiklerinden de kaçınmaları için, Allah'ın kitap indirip, peygamberler gönderdiğini bilen kimselere yukarıda zikrettiği hükümler olarak da açıklanabilir.⁴⁰¹ Önceden anlatılmış bulunan bu hükümler, kesinlikle değiştirilmeden korunması, aykırı davranılmaması gereken Allah'ın sınırlarıdır.⁴⁰² أَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ âyetinde eşlerden her birinin diğeri üzerindeki vâcib olan haklarını ikâme edebileceklerini ümit ederlerse anlamında olduğu gibi, yeniden bir araya gelerek yapacakları nikah akdinin sahte ve hile üzerine olmayacağını anlarlarsa diye de açıklanmıştır. Ancak biri ya da her ikisi de Allah'ın koyduğu sınırları ikâme edemeyeceklerini bilmemeleri veya tereddüt etmeleri sebebiyle bu zan meydana gelmemişse ya da hiçbir şekilde zan ve fikirleri yoksa o zaman bu nikaha girmeleri câiz olmaz. Zîra bu durum Allah'a isyân etmeye kadar götürür ve eşlerin Allah'ın haram kıldığı yerlere düşmelerine sebep olur.⁴⁰³ İslâm dini neslin devâmı için tek yol olan evliliği teşvik etmiş, eşlerin evlilik birliğini, karşılıklı sevgi ve saygı ortamını olabildiğince korumalarını istemiş, talâkı da ancak evliliğin sürmesine imkân kalmadığında başvurulabilecek bir çözüm şekli olarak meşrû saymış, bazı dinlerde ve hukuk sistemlerinde görüldüğü gibi kâğıt üzerinde evli kalıp gönül ve bedence ayrı yaşamayı uygun görmemiştir.⁴⁰⁴ Kur'an-ı Kerim'de 14 yerde geçen "hudûdullah" kavramının Bakara Sûresin'nin 2/229. âyetinde dört, aynı sûrenin 230. âyeti ile Talâk Sûresinin 65/1. âyetinde ikişer olmak üzere toplam sekiz defa tekrar edilmiş olması talâk ve iddet konusundaki ahkâmın önemini özellikle vurgular.

³⁹⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'ân*. (cilt: 3, 153); Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Nûreddîn Alî b. Âdil en-Nu'mânî ed-Dimaşkî (VIII./XIV. yüzyıl), *el-Lübâb fî 'Ulûmî'l-Kitâb*, 1. Bs (Beyrut: Dâru'l Kütübü'l İlmiyye, 1998), (cilt: 4, 151).

³⁹⁹ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî el-Ferrâ' (ö. 207/822), *Me'âni'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Yûsuf en-Necâtî v.d., 1. Bs (Beyrut: Daru'l Fikir el-Muâsır, 1999), (cilt: 1, 258).

⁴⁰⁰ Vâhidî, *el-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, (cilt: 1, 171).

⁴⁰¹ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb (et-Tefsîrû'l-Kebîr)*, (cilt: 6, 451).

⁴⁰² İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, (cilt: 1, 359).

⁴⁰³ Ebû't-Tayyib Muhammed Siddîk Bahâdır Hân b. Hasen b. Alî el-Kannevî (ö. 1307/1890), *Fethu'l-Beyân fî Makâsidi'l-Kur'ân*, 1. Bs (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1992), (cilt: 2, 27).

⁴⁰⁴ Acar, H.İ. (2000). İddet. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (cilt: 21, 466-477). İstanbul: TDV

Allah'ın farzları ve hükümleridir.⁴¹³ Âilede eşler arasındaki ilişkiler, istikrarlı ve uyumlu bir beraberliği gerektirir. İlk başta eş seçiminde yapılan hatâlar, evlilik sonrası ortaya çıkan davranış değişiklikleri ve alışkanlıkların bozulması neticesinde birlikteliğin zedelenmesi ve berâberliğin çekilmez hâle gelmesine neden olabilir. Böyle bir durumda evliliğin taraflara bir fayda sağlamayacağı gibi, tekrar tekrar boşanıp bir araya gelmenin de âile yapısının rûhuna uygun olmadığı kabul gören bir gerçekliktir. Bundan dolayı İslâm, bu gerçekleri göz önüne alarak hem boşanıp tekrar evlenme sayısını yani iddeti sınırlamış hem de hoş görülmese de ayrılmayı, evliliğe son vermeyi belli âdâp ve kurallar çerçevesinde uygun görmüştür⁴¹⁴

3.2.6. Zihâr ve Sonucu

Sözlükte “sırt, arka, yüzey” gibi anlamları bulunan zahr kelimesiyle ilişkili olan “zihâr” terimi, kocanın kendisine haram kılmak maksadıyla karısını veya karısının baş, yüz, sırt gibi bütünü ifâde eden bir bölümünü, evlenmesi dînen yasak (mahrem) olan bir kadına benzetmesi demektir. Meselâ “sen bana annemin sırtı (zahrı) gibisin” sözünde olduğu gibi.⁴¹⁵ Zihâr ile ilgili içerisinde hudûd lafzının geçmiş olduğu âyet Mücâdele Sûresinin 58/4. âyetidir.

(﴿ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامَ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَا فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَاطْعَامَ سِتِّينَ مِسْكِينًا ذَلِكَ ﴾) *Buna imkân bulamayan, temâstan önce peş peşe iki ay oruç tutar. Buna da gücü yetmeyen altmış fakiri doyurur. Bu, Allah'a ve resûlüne îmânınızı göstermeniz içindir. İşte bunlar Allah'ın koyduğu kurallarıdır. Kâfirleri elem veren bir azap beklemektedir.*⁴¹⁶

Âyette geçen حُدُودُ Allah'ın lafzı; yüce Allah'ın üzerinize farz kıldığı hükümler olarak yukarıda zikredildi. Zeccâc'a (ö. 311/923) göre ise yüce Allah'ın koyduğu yasaklardır. Allah'ın sınırladıkları ve yasakladıklarıdır. Başkasının kendi sınırına girmesine mâni olan her şey, bâtılın da hakkın sınırına girmesine ve ona karışmasına engel olur. Binaenaleyh âyet; kulların fiillerinin yaratılmasına işâret etmekle birlikte, bu fiillerin tamamının ancak Allah'ın yaratmasıyla (mahlûku) olduğuna delâlet eder.⁴¹⁷ Yüce Allah kendisine neyin isyân ve neyin itâat olduğunu açıklamıştır. O halde zihâr; Ona karşı yapılan bir ma'siyettir, kefâret ise Ona itâattir.⁴¹⁸ Ahkâmın böylece açıklanması, öğretilmesi Allah ve Resûlünü tasdik etmeniz, Allah'ın zihâr ve diğer hususlarda şeriatı ile emir buyurduğu kurallara inanıp onlarla amel etmeniz içindir. Zihâr ve zihâr kefâreti hakkında belirtilen hükümler Allah'ın çiğnenmesi mümkün olmayan hükümleridir.⁴¹⁹ Bunlar en büyük sultânın; son derece ihtimâm gösterilmek suretiyle itâat edilip uyulması gereken emirleri, yasakları ve hükümleridir. Öyleyse bunların tamamını benimsemek ve bu sınırlarda

⁴¹³ İbn Abbas, *Tefsîru İbn 'Abbâs*, (cilt: 1 475).

⁴¹⁴ Dönmez v.d., *Kur'an Yolu*, (cilt: 1, 251).

⁴¹⁵ Yaman, A. (2013). Zihar. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (cilt:44. 387-390). İstanbul: TDV.

⁴¹⁶ Mücâdele Sûresi: 58/4

⁴¹⁷ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, (cilt: 9, 565).

⁴¹⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, (cilt: 17, 288).; İbn Âdil, *el-Lübâb fî 'Ulûmi'l-Kitâb*, (cilt: 18, 530).

⁴¹⁹ Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâ'iku't-Te'vîl*, (cilt: 3, 447).

durmak îcap eder.⁴²⁰ Zihâr gibi câhiliye âdeti olan gayr-i meşrû işleri bırakıp Allah ve Resûl'ünün koyduğu ve tebliğ ettiği güzel hükümlere îmân edip gereğince amel etmenizde sizin için hem âile hayatı açısından kolaylık hem de ahlâkî bir temizlik ve güzellik vardır. Bu îzah edilen hükümler, yani zihârın çirkin oluşu, ondan dönülebileceği ve kadına dokunmadan önce mâlî gücü nispetinde üç mertebe kefâretten birinin vücûbu, Allah'ın tâyin buyurduğu hudûdudur. Bunları aşmak câiz olmaz. Binaenaleyh âyet; “haddinizi bilin ve bu sınırdaki durun” anlamındadır.⁴²¹

3.2.7. Mîras Hukuku

Mîras; sözlükte “kök, temel, birinin diğerinden devraldığı eski durum, bakiye” anlamlarındaki irs (virâse) kökünden türemiştir. Fıkıh terimi olarak mîras, ölen bir kimsenin (mûris) mal varlığının âkîbetini düzenleyen kuralların bütünüdür ifâde eder.⁴²² Mîras hukûku ile ilgili Kur'an'da muhtelif âyetler mevcuttur. Ancak, içerisinde hudûd lafzının geçmiş olduğu âyetler Nisâ Sûresinin 4/13. ve 14. âyetleridir. Bu âyetlerden birincisi;

﴿ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴾ “Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'a ve Peygamberi'ne itaat ederse Allah onu, zemininden ırmaklar akan cennetlere koyacaktır, orada devamlı kalıcıdır; işte büyük kazanç budur.”⁴²³ âyetidir.

Taberî âyette geçen حُدُودُ lafzına; Allah'ın şartları, Allah'a itâat, Allah'ın sünnet ve emirleri gibi mânâların verildiğini naklederek; Rabb'inizin, vefât edenlerinizden sağ olanlara mîras olarak şu iki âyette farz kılınıp beyân edildiği üzere size taksim ettiği bu pay, Allah'ın sınırları yani vefât edenlerinizin mîraslarının taksiminde Allah'a itaat ile isyân arasında bulunan bir çizgi olmasıyla açıklar.⁴²⁴ Burada hudûd; Allah'ın şartları, farzları, sünnetleri, emirleri ile ilgili açıkladıkları ve Allah'a itaat mânâlarını da ifâde eder.⁴²⁵ Hudûd; aşılması câiz olmayan, bizim için çizilen sınırlardır. Kuşeyrî hudûd lafzını; Allah'ın emirleri, yasakları ve kullarının kendisine ibâdet ettikleri şeyler diye açıkladıktan sonra gerçek kulluğun; hadleri, sınırları korumak olduğu, haddini bilip koruyan kimseye bir fenâlık ve âfetin isâbet etmeyeceği, her belâ ve musîbetin aslının, kaynağının haddini aşmak olduğu şeklinde ifâde eder.⁴²⁶ Allah Telâî; yetimler, vasiyetler ve mîras konusunda zikredilen tüm ahkâm-ı ilâhî'ye hudûd isimini vermiştir. Zîra şerîatler, mükellefler için kararlaştırılmış belli sınırlar olduklarından, haklarının

⁴²⁰ Bikâî, *Nazmü'd-Dürrer fî Tenâsübi'l-Âyât ve's-Süver*, (cilt: 19, 354).

⁴²¹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, (cilt: 6, 4782).

⁴²² Aktan, H. (2005). Mîras. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (cilt: 30, 143-145). İstanbul: TDV.

⁴²³ Nisâ Sûresi: 4/13

⁴²⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, (cilt: 8, 69-70).

⁴²⁵ İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'Azîm*, (cilt: 3, 890).; Mâverdî, *Tefsîrü'l-Kur'ân (en-Nüket ve'l-'Uyûn)*, (cilt: 1, 461).

⁴²⁶ Kuşeyrî, *Letâ'ifü'l-İşârât*, (cilt: 1, 319).

olmadığı o bölgelere geçip girmeleri câiz olmaz.⁴²⁷ Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) tefsirinde âyette geçen **حُدُودُ اللَّهِ** lafzını şöyle açıklar;

"Allahü teâlâ, mîras paylarını açıkladıktan sonra, insanları kendisine itaata teşvik ve kendisine isyândan korkutmak için, müjde ve azâbını zikrederek "İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır..." buyurmuştur. Burada iki konu vardır: Birincisi; Âyetteki **تِلْكَ** (İşte bunlar) lâfzı neye işâret etmektedir? Bu hususta iki görüş vardır: birincisi; Mîrastaki "hallere" işârettir. İkincisi; Yetimlerin malları, nikâhın hükümleri ve mîrasın taksim ölçüleri gibi sûrenin başından buraya kadar zikredilen bütün hükümlere işârettir. Bu görüş, kopuktur. Birinci görüşü ileri sürenlerin delili, zamirlerin, zikredilen şeyler arasında kendisine en yakın olana râcî (dönmesi) olması kâidesidir. İkinci görüşün sahiplerinin delili ise; Zamîrin zikredilenlerden en yakın olana râcî olması kaidesi, zikredilenlerin tamamına râcî olmasına manî bir durum yoksa o zaman geçerlidir. İkinci konu ise; Allah'ın sınırlarından murât, Allah'ın zikredip açıklamış olduğu ölçülerdir. Bir şeyin hudûdu (sınırı) demek, kendisi ile başkasının ayrıldığı uç ve kenarlardır. **حُدُودُ الدَّارِ** (evin sınırları) ifâdesi de aynı anlamı taşır. Bir şeyin hakikatine delâlet eden söze, o şeyin târifi denir. Çünkü o târif, ifâde ettiği şeyin içine başkasının girmesine mâni olur. Dolayısıyla ondan başkası ise, onun dışında kalan her şeydir."⁴²⁸

Beyzâvî (ö. 685/1286), bunlar yetimler, vasiyetler ve mîraslar hakkında geçen ahkâm-ı ilâhî'ye işârettir. Allah'ın sınırları, O'nun şerîatıdır ki o şerîat, geçilmesi câiz olmayan belli sınırlar gibidir.⁴²⁹ Şerîat, mükellefler için öngörülen ve uyulması zorunlu olan sınırlara benzetildiğinden dolayı sorumluluk üstlenen kimselerin o sınırları geçip aşmaları doğru olmaz.⁴³⁰ Binaenaleyh yetimler ve verâsetler hakkında zikredilen bu hükümlerle diğer hükümler, aşılması câiz olmayan şer'î sınırlardır.⁴³¹ İkinci âyet ise;

(وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ) “Kim de Allah’a ve peygamberine itaatsizlik eder ve sınırlarını aşarsa Allah onu, devamlı kalacağı bir ateşe sokar, onun için alçaltıcı bir azap vardır.”⁴³² Birçok tefsirde Nisâ Sûresinin 4/13. ve 14. âyetleriyle birlikte tefsir edildiğinden, yukarıda 14. âyette geçen “hudûdullah” lafzına da temâs edilmiş oldu.

Allah'ın mîras taksimindeki emirlerine karşı gelen kimse bu durumda Allah'ın farz kıldığı mîras ahkâmında şüpheye düşer ya da Allah’a karşı meydan okursa, elbette ki böyle bir kimse, âyettede beyân edildiği üzere ebedîyen cehennemde kalır.⁴³³ Allah’a isyân eden kişi haddini aşmış, kim de haddini aşarsa Allah’a âsi olmuş demektir.⁴³⁴ Bu surenin hatta Kur’an’ın başından beri zikredilen ve çok büyük faydaları olan bu sınırlar en büyük

⁴²⁷ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî (ö. 538/1144), *el-Keşşâf 'an Hakâ'iki Gavâmi'izî't-Tenzîl ve 'Uyûnî'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*, 3. Bs (Beyrut: Dâr'ul-Kitabî'l Arabî, 1407), (cilt: 1, 487).

⁴²⁸ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb (et-Tefsîrû'l-Kebîr)*, (cilt: 9, 525-526).

⁴²⁹ Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, (cilt: 2, 64).

⁴³⁰ Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâ'iku't-Te'vîl*, (cilt: 1, 340).

⁴³¹ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, (cilt: 2, 153-154).; İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, (cilt: 2, 175).

⁴³² Nisâ Sûresi: 4/14

⁴³³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, (cilt: 8, 72).; Sıddîk Hasan Han, *Fethu'l-Beyân fî Makâsidi'l-Kur'ân*, (cilt: 3, 49).; Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâ'iku't-Te'vîl*, (cilt: 1, 340).

⁴³⁴ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, (cilt: 3, 66).

sultân olan Allah'ın sınırlarıdır.⁴³⁵ Münâfıklar, Allah'ın koyduğu ölçüleri benimsemiyor, kadın ve küçük çocukların da mîrasçı olmalarını kabul etmiyor, onların mîrastan pay almalarını inkâr ediyorlardı.⁴³⁶ Böylece haddini aşmış olanlar yani Allah'ın kendine itaat ve isyân arasında ayırıcı bir çizgi kıldığı o itaat çizgisinden ayrılanlar; ölmüşlerinin geride bıraktıkları mîrasları, mîrasçılar arasında taksiminde bazılarını bazılarından üstün tutup mîras payını yasaklamaları ve bu konunun dışında kalan hususlarda da yasakları çiğnemelerinden dolayı ebedî olarak cehenneme atılacaklardır.⁴³⁷

3.3. Kur'an'da Hadd (ح د د) Kökünden Türeyen Kelimeler

Kur'an-ı Kerîm'de hadd (ح د د) kökünden türeyen kelimeler on bir ayette, on bir defa geçmektedir. Kur'an'da hadd (ح د د) maddesinden gelen lafızlar يُحَادِدُ، حَدِيدٌ، حَدَادٌ، حَدٌّ kelimeleridir. Bu kelimelerden يُحَادِدُ bir yerde; Tevbe Sûresi: 9/63, حَدِيدٌ altı yerde; İsrâ Sûresi: 17/50, Kehf Sûresi: 18/96, Hac Sûresi: 22/21, Sebe' Sûresi: 34/10, Kâf Sûresi: 50/22, Hadîd Sûresi: 57/25, حَدَادٌ bir yerde; Ahzâb Sûresi: 9/19, يُحَادِدُونَ iki yerde; Mücâdele Sûresi: 58/5, 20, حَدٌّ bir yerde; Mücâdele Sûresi: 58/22 âyetlerinde geçmektedir.⁴³⁸ Şöyle ki;

1- Tevbe Sûresi 9/63. âyet

(۞ أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّهُ مَنْ يُحَادِدِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا ذَلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ) “Bilmiyorlar mı ki Allah ve resûlüne **karşı çıkan**, içinde ebediyen kalacağı cehennem ateşi beklemektedir! İşte büyük rezillik de budur.”⁴³⁹

Âyette geçen يُحَادِدِ kelimesi mufâale bâbından⁴⁴⁰ fiil-i mudâri' vezni üzere olmakla, mudâri'yi cezml eden şart edâtı "مَنْ" den sonra şart fiili olduğu için sonu cezimlidir.⁴⁴¹ Ancak iki sâkinin bir arada bulunması câiz olmadığından dolayı bunu ortadan kaldırmak için ve “sâkinler harekeleneyeceği zaman kesre ile harekelenir” hükmü gereğince geçiş hâlinde kesre ile harekelenmiştir. Çekimi حَدَادٌ، مُحَادَّةٌ، فَهُوَ مُحَادٌ، وَالْمَفْعُولُ مُحَادٌ، حَدَادٌ، şeklinde. İsyân ve düşmanlık etme, karşı gelme anlamlarındadır.⁴⁴² Bu âyetten maksat Tebük harbinden geri duran münâfıkların durumlarını açıklamaktır.⁴⁴³ Tefsir âlimleri kelimeye; kim Allah'a muhâlefet ederse, kim Allah'la muhârebe ederse, kim

⁴³⁵ Bikâî, *Naẓmü'd-Dürr fî Tenâsübî'l-Âyât ve's-Süver*, (cilt: 5, 213).

⁴³⁶ İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-Azîm*, (cilt: 3, 892).

⁴³⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, (cilt: 8, 71).

⁴³⁸ Âişe bint Muhammed Alî Abdîrrahmân (1913-1998), *el-İcâzû'l-Beyânî li'l-Kur'ân ve Mesâ'ilü (Nâfi') İbnî'l-Ezrak*, 3. Bs (Kâhire: Dâr'ul-Maârif, 1997), 410.

⁴³⁹ Tevbe Sûresi: 9/63

⁴⁴⁰ Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâ'iku't-Te'vîl*, (cilt: 1, 690).

⁴⁴¹ Mahmud Sâfî, *El-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'an*, (cilt: 10, 377).

⁴⁴² Abdülhamid Ömer, *Mu'cemu Lugatî'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*, (cilt: 1, 456).

⁴⁴³ İbn Âdil, *el-Lübâb fî Ulûmi'l-Kitâb*, (cilt: 10, 133).

(وَلَهُمْ مَقَامِعٌ مِنْ حَدِيدٍ) “Onlar için bir de **demirden** sopalar vardır.”⁴⁵²

Sıcak demirden kamçılarla inkârcılar dövülür, başlarına vurulur.⁴⁵³ مَقَامِعٌ; kamçı, kırbaç, topuz anlamında مَقْمَعَةٌ lafzının cemîsidir.⁴⁵⁴ (وَلَهُمْ مَقَامِعٌ مِنْ حَدِيدٍ) sözü ile hudûdu çiğneyen inkârcıların hadîd (demir) ile ezileceği bildirilmiştir.

5- Ahzâb sûresi 33/19. âyet

(أَشِحَّةً عَلَيْكُمْ فَإِذَا جَاءَ الْخَوْفُ رَأَيْتَهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ تَدُورُ أَعْيُنُهُمْ كَالَّذِي يُغْشَى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَإِذَا ذَهَبَ الْخَوْفُ سَلَفُوكُمْ بِأَلْسِنَةٍ حِدَادٍ أَشِحَّةً عَلَى الْخَيْرِ أُولَئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا فَأَحْبَطَ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا) “Tehlike yaklaştığında ölümden dolayı kendinden geçip gözü kaymış kimse gibi sana baktıklarını görürsün, tehlike geçince de hayra karşı cimrilik içinde size **sivri** dillerini uzatırlar. Bunlar gerçekte îmân etmemişlerdir, Allah da onların yaptıklarını geçersiz saymıştır. Bunu yapmak Allah için çok kolaydır.”⁴⁵⁵

Âyette geçen حِدَادٍ lafzı keskin anlamında sülâsî mücerredin ikinci bâbından حَدَّ يَحْدُ حَدًّا حَدِيدٌ، حَدِيدَانِ حَدِيدَانِ فَعَالٌ vezninde sıfat-1 müşebbehenin فَعَالٌ vezninde سَلِيمٌ (فَعِيلٌ) şeklinde فَهُوَ حَدِيدٌ، حِدَادٌ çekimi ile cemîlenir. Ayrıca أَفْعَلَاءُ vezni üzerine أَجْدَاءُ şeklinde cemîsi de gelebilir.⁴⁵⁶ Demir gibi keskin, sert, tavizsiz, haşin dil anlamında حَدِيدٌ لِسَانٌ söylenir.⁴⁵⁷ حِدَادٍ sözüne Katâde (ö. 117/735), “dilleri çok uzun” mânâsını vererek, “size düşmanlık husûsunda ve size karşı delil getirmekte çok aşırı giderler” demiştir.⁴⁵⁸ حِدَادٍ lafzını Ferrâ "دَرَبَةٍ" kelimesi ile tefsir eder. دَرَبَةٍ ise; keskin, kesici, acı veren, geveze ve ne söylediğini bilmeyen gibi anlamları ifâde eder.⁴⁵⁹ İbn Kuteybe (ö. 276/889) (بِأَلْسِنَةٍ حِدَادٍ) terkîbini sert, kaba, haşin sözler anlamında بِأَلْسِنَةٍ شَدِيدَةٍ ile tefsir eder.⁴⁶⁰ Münâfıklar, aşırı hırslarından dolayı ganîmet mallarını elde edebilmek için, “ganîmetlerden bizim hisselerimizi de tam olarak vereceksiniz, zîra biz de sizinle berâber, sizinle birlikte savaştık, bizim sâyemizde bizim desteğimizle gâlip geldiniz ve size yardım ettik!” laflarını söyleyerek sivri dilleri ile sizi incitirler.⁴⁶¹

6- Sebe' Sûresi 34/10. âyet

⁴⁵² Hac Sûresi: 22/21

⁴⁵³ İbn Abbas, *Tefsîru İbn 'Abbâs*, (cilt: 1, 279).

⁴⁵⁴ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*, (cilt: 6, 101).; İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, (cilt: 6, 18).; Sıddîk Hasan Han, *Fethu'l-Beyân fî Makâsidi'l-Kur'ân*, (cilt: 9, 30).

⁴⁵⁵ Ahzâb Sûresi: 33/19

⁴⁵⁶ Mahmud Sâfi, *El-Cedvel fi l'rabi'l-Kur'an*, (cilt: 21,144).

⁴⁵⁷ İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, (cilt: 7, 155).

⁴⁵⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'ân*, (cilt: 14, 154).

⁴⁵⁹ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, (cilt: 2, 339).

⁴⁶⁰ Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî (ö. 276/889), *Garîbü'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Sakr (Kâhire: Dâru'l Kütübü'l İlmiyye, 1978), (cilt: 1, 349).

⁴⁶¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, (cilt: 8, 366).; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb (et-Tefsîrü'l-Kebîr)*, (cilt: 25, 162).; Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâ'iku't-Te'vîl*, (cilt: 3, 24).; Ebüssuûd, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*, (cilt: 7, 96).; İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, (cilt: 7, 155).

﴿ وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ مِنَّا فَضْلًا يَا جِبَالُ أَوِّبِي مَعَهُ وَالطَّيْرَ وَالنَّارُ لَهُ الْحَدِيدُ ﴾ “Andolsun biz Dâvûd’a tarafımızdan müstesnâ bir lütûfta bulunduk. "Ey dağlar! Onunla berâber tesbîh edin. Ey kuşlar! Siz de!" dedik ve onun için demiri yumuşattık.”⁴⁶²

Âyette geçen "الْحَدِيدُ" kelimesinin madde ve mânâsını İsrâ Sûresi 17/50. âyette tahlîl etmiştik. ﴿ وَالنَّارُ لَهُ الْحَدِيدُ ﴾ cümlesi, Ona demiri yumuşak kıldık. Demiri, O’nun için kendiliğinden mum gibi, hamur gibi yumuşak hâle getirdik. Onu ateşte kızdırmadan, çekiçle dövmeden de elinde istediği şekle sokabilmekteydi. Diğer insanlar gücüne göre mumu nasıl kolayca değişik şekillere getiriyorsa, O’da kendisine verdiğimiz güç ile demiri yumuşak bir mum gibi değişik şekillere getirebiliyordu, demektir.⁴⁶³ Çamurla yapar gibi demiri istediği gibi işliyordu.⁴⁶⁴ Demir elinde hamur gibiydi.⁴⁶⁵ Dâvud (a.s.)’un peygamber olduğuna bir delîl ve bir mûcize olarak mahlûkatından hiç kimseye vermediği güç ve bilgiyi O’na verdi.⁴⁶⁶

7- Kâf Sûresi 50/22. âyet

﴿ لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِّنْ هَذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ ﴾ “(Ona şöyle seslenilir:) "Sen bu konuda tam bir gaflet içindeydin, artık gözünden perdeni kaldırdık, şimdi gözün keskindir.”⁴⁶⁷ Âyette geçen حَدِيدٌ lafzı; keskin, net demektir ki hakîkati görür. İbn Kuteybe, حَدَّةٌ den gelen حَدِيدٌ lafzını keskin anlamında حَدٌّ ile açıklar.⁴⁶⁸ Yani hiçbir şeyin gizli kalmayacağı bir keskinlik anlamındadır. Dünyada iken sen bugünü ve bu hâlleri bilmiyordun. Gaflet içerisinde olduğun durum şimdi sana âyân oldu, yakînen öğrendin demektir.⁴⁶⁹ Bundan kasıt, kalbin görmesidir şeklinde de zikredilmiştir. Nitekim, bu kişi bilgisiyle gören bir kimsedir denilir. Nasıl ki göz, karşısında bulunan varlık ve cisimleri görüyorsa; kalbin görmesi ve basîreti de düşüncelerin müşahhas hâlini ve ibret veren netîceleri görmesi anlamındadır. Bununla kastedilenin; zâhirinden anlaşıldığı üzere gözün pek keskin görmesi olduğu, dolayısıyla “önce senden örtülü bulunan şeyleri kaldırıp görecektir; güçlü ve nüfûz edici bir görüş verdik”, anlamında ifâde eder.⁴⁷⁰ Dünyada iken varlığını uzak gördüğün ve inkâr ettiğin şeyi, şimdi önündeki engeller kaldırıldığı için görürsün. Hadîd önce حَدَدْتُ السَّكِينِ örneğinde olduğu gibi bıçağı keskinleştirdim anlamında kullanılırken daha sonra, yaratılıştan kendi kendine hünerli olan şeyler için de kullanılmıştır. Meselâ; keskin bakış, keskin anlayış, keskin görüş, keskin dil gibi.⁴⁷¹

⁴⁶² Sebe' Sûresi: 34/10

⁴⁶³ Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, (cilt: 4, 243).; İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, (cilt: 7, 267).; Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakâ'iki Gavâmizi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*, (cilt: 3, 571).

⁴⁶⁴ İbn Abbas, *Tefsîru İbn 'Abbâs*, (cilt: 1, 359).

⁴⁶⁵ es-Süyûtî, *Tefsîru'l-Celaleyn*, (cilt: 1, 563).

⁴⁶⁶ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, (cilt: 8, 430).

⁴⁶⁷ Kâf Sûresi: 50/22

⁴⁶⁸ İbn Kuteybe, *Garîbü'l-Kur'ân*, (cilt: 1, 419).

⁴⁶⁹ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, (cilt: 9, 357).

⁴⁷⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahâkâmi'l-Kur'ân*, (cilt: 17, 15).

⁴⁷¹ İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, (cilt: 9, 122).

8- Hadîd Sûresi 57/25. Âyet

Sûre adını 25. âyette geçen ve “demir” anlamına gelen hadîd kelimesinden alır. Âyet sayısı yirmi dokuzdur. Tesbihle başladıkları için “Müsebbihât” denilen beş sûrenin ilkidir.⁴⁷²

﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ﴾
*Andolsun biz peygamberlerimizi açık kanıtlarla gönderdik, beraberlerinde kitap ve adâlet terâzisini de indirdik ki insanlar hakkâniyete uygun davransınlar. Bir de demiri indirdik ki onda büyük bir güç ve insanlar için yararlar vardır. Böylece Allah, görmeden îmân ederek kendisine ve peygamberlerine yardım edecekleri ortaya çıkaracaktır. Şüphesiz Allah güçlüdür, üstündür.*⁴⁷³

Âyette geçen الْحَدِيد kelimesi ile ilgili mâlûmat yukarıda verilmişti. Ancak burada şunları da ilâve edebiliriz; "Demiri de indirdik; onda çetin bir sertlik ve insanlar için faydalar vardır" onda kuvvetli bir darbe, çetin bir azâb var. Çünkü çelik silâhlar, savaş âletleri ondan yapılır. İnsanlar için birçok menfaatler vardır. İğneden ipliğe hiçbir san'at yoktur ki, onda demirin hizmet ve menfaati olmasın.⁴⁷⁴ Allah (c.c.) demiri her yerde çokça yaratıp, mevcudiyetini ve kullanılmasını da öğretmiştir.⁴⁷⁵ Hazret-i Âdem'in, Cennetten yanında beş şey olduğu hâlde yani; örs, pense, bileği, çekiç ve iğne ile indirildiği rivâyet edilmiştir.⁴⁷⁶

9- Mücâdele Sûresi 58/5. âyet

﴿إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ كُبِتُوا كَمَا كُبِتَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَقَدْ أَنْزَلْنَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ﴾
*Allah'a ve resûlüne karşı gelenler, daha öncekilerin aşağılandığı gibi aşağılanacaklardır. Halbuki biz apaçık âyetler indirmiştik. Ve kâfirler için küçük düşürücü bir azap vardır.*⁴⁷⁷

Âyette geçen يُحَادُّونَ kelimesi; kızıyorlar, isyân ediyorlar, karşı geliyorlar, anlamında حَادَّ حَادَّةً şeklinde mufâale bâbından; يُحَادُّونَ çekimi ile fi'l-i mudârî cemî müzekkerdir.⁴⁷⁸ ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ﴾ nazm-ı celîli, Allah'ın koyduğu sınırlara ve onun farz

⁴⁷² Işık, E. (1997). Hadîd sûresi. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (cilt: 15, 13-14). İstanbul: TDV.

⁴⁷³ Hadîd Sûresi: 25

⁴⁷⁴ Mâverdî, *Tefsîrü'l-Kur'ân (en-Nüket ve'l-Uyûn)*, (cilt: 5, 483).; Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, (cilt: 5, 190).; Hâzin, *Lübâbü't-Te'vîl fî Me'âni't-Tenzîl*, (cilt: 4, 252).; Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Aklî's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, (cilt: 8, 212).

⁴⁷⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, (cilt: 6, 4757).

⁴⁷⁶ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Aklî's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, (cilt: 8, 212).; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, (cilt: 17, 261).; Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâ'iku't-Te'vîl*, (cilt: 3, 441).

⁴⁷⁷ Mücâdele Sûresi: 58/5

⁴⁷⁸ Abdülhamid Ömer, *Mu'cemu Lugatî'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*, (cilt: 1, 456).

kıldığı hükümlere karşı gelen, bu hükümler dışında sınır koyanlar⁴⁷⁹ ya da kendini Allah ve rasûlünün emirlerinin dışındaki sınırlarda olduğunu kabul edenler,⁴⁸⁰ Allah'ın emirlerine muhâlefet edip, Allah rasûlüne itâati terk edenler,⁴⁸¹ mânâlarını ifâde eder. Bu konuyu kapsamlı bir şekilde ele alan Râzî (ö. 606/1210), tefsirinde bu kelime ile ilgili iki görüş olduğunu belirtir. Birincisi; Müberred (ö. 286/900) 'den rivâyet ederek, kelimenin önlemek, mâni olmak anlamına geldiğini, bundan dolayı kapı nöbetçisine “haddâd”, rızkına mâni olunmuş kişiye de “mahdûd” denilir. İkincisi ise; Ebû Müslim el-İsfehânî (ö. 322/934) 'den rivâyet ederek, bu kelimenin mufâale vezninde حَدِيد kökünden geldiğini belirterek bu kelime ile kastedilen anlamın; ister hakîki anlamda olsun isterse demirle yapılan şiddetli çatışma anlamında olsun, demirle karşı karşıya gelmek savaşmak anlamında olduğunu belirtir.⁴⁸² Sınırları aşma yarışına kalkışanlar, Allah ve rasûlünün hudûdunu tanımayıp Onlara düşmanlık yapan, Onların belirlediği hudûddan başka bir ahkâmı tercih ederek uygulamaya kalkışan, Allah ve Rasûlü ile rekâbete kalkışan kimseler şeklinde de açıklanabilir.⁴⁸³

10- Mücâdele Sûresi 58/20. âyet

(إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ فِي الْأَذَلِّينَ) “Allah’a ve peygamberine **düşmanca davrananlar**, işte onlar en büyük zillete uğrayanlar arasında olacaklar!”⁴⁸⁴

Âyette geçen يُحَادُّونَ kelimesinin çekimini yukarıda belirttik. (إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ) Allah'ın sınırları ve farzlarında O'na karşı gelenler ve düşmanlık edenler,⁴⁸⁵ Allah'ın meşru' kıldığı çizginin dışında olanlar,⁴⁸⁶ muhâlefet edenler,⁴⁸⁷ karşı gelenler,⁴⁸⁸ Allah'a ve Peygamberine düşman olanlar yani onların emirlerine aykırı davranıp düşmanlık edenler, onların getirmiş oldukları sınırları aşanlar, bir yere münâzaa ile haksız bir şekilde hâkim olan sonra da bir sınır koyup hasmının ileri geçmesini istemeyen kimsenin yaptığı gibi

⁴⁷⁹ Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî (ö. 437/1045) , *el-Hidâye ilâ Bulûğî'n-Nihâye fî 'İlmi Me'âni'l-Kur'ân ve Tefsîrihi ve Ahkâmihî ve Cümelin min Fünûni 'Ulûmih*, 1. Bs (eş-Şârika: Mecmaü'l-Buhûs'l-Kitâbi ve's-Sünne, 2008), (cilt: 11, 7358).; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, (cilt: 23, 235). Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, (cilt: 5, 193).

⁴⁸⁰ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, (cilt: 9, 565).

⁴⁸¹ Kuşeyrî, *Letâ'ifü'l-İşârât*, (cilt: 3, 550).

⁴⁸² Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb (et-Tefsîrü'l-Kebîr)*, (cilt: 29, 488).; İbn Âdil, *el-Lübâb fî 'Ulûmi'l-Kitâb*, (cilt: 18, 530).

⁴⁸³ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, (cilt: 6, 4782-4783)

⁴⁸⁴ Mücâdele Sûresi: 58/20

⁴⁸⁵ Ebû'l-Haccâc Mücâhid b. Cebr el-Mekkî el-Mahzûmî (ö. 103/721) , *Tefsîru Mücâhid*, thk. M. Abdüsselâm Ebû'n-Nîl, 1. Bs (Mısır: Dâr'ul-Fikr el-İslâmî el-Hadîsiyye, 1989), (cilt: 1, 651).; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, (cilt: 23, 256)

⁴⁸⁶ Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelüsî (ö. 541/1147) İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, 1. Bs (Beyrut: Dâr'ul-Kütüb el-İlmiyye, 1422), (cilt: 5, 281).

⁴⁸⁷ İbn Abbas, *Tefsîru İbn 'Abbâs*, (cilt: 1, 462).; Vâhidî, *el-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, (cilt: 1, 1078).; es-Süyûtî, *Tefsîru'l-Celaleyn*, (cilt: 1, 728).

⁴⁸⁸ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, (cilt: 8, 223).

davrananlar,⁴⁸⁹ Allah ve Rasûlüne yarışa kalkan haddini bilmezler,⁴⁹⁰ anlamlarını ifâde eder.

11- Mücâdele Sûresi 58/22. âyet

﴿ لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ أُولَئِكَ حِزْبُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴾
“Allah’a ve âhiret gününe îmân eden bir topluluğun, Allah’a ve peygamberine **düşmanlık eden** kimselere -babaları, oğulları, kardeşleri yâhut diğer akrabaları da olsa-sevgiyle bağlandıklarını göremezsın. İşte Allah bu müminlerin kalplerine îmânı nakşetmiş ve onları katından bir rûh ile desteklemiştir. Onları -orada ebedî kalmak üzere- altından ırmaklar akan cennetlere yerleştirecektir. Allah onlardan râzı olmuştur, onlar da O’ndan razı olmuşlardır. İşte onlar Allah’tan yanadırlar; iyi bilinmeli ki kurtuluşa erecek olanlar da Allah’tan yana olanlardır!”⁴⁹¹

Âyette geçen حَادَّ kelimesi; حَادَّ يُحَادُّ مُحَادَّةً şeklinde mufâale bâbindan fiili mâzî müfred müzekker sîgası üzerine gelir. ﴿ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ ﴾ Nazm-ı celîlinden maksat Allah ve rasûlüne karşı gelen, Allah’ın emir ve nehiyelerine muhâlefet edenlerdir.⁴⁹² Bu kelime üç görüş vardır. Birincisi; Katâde (ö. 117/735) ’nin görüşü, Allah ve rasûlüne savaş açanlar. İkincisi; Kelbî (ö. 146/763) ’nin görüşü, Allah ve rasûlüne karşı gelenler, üçüncüsü; Mukâtîl (ö. 150/767) ’in görüşü, Allah ve rasûlüne düşmanlık besleyenler.⁴⁹³ Allah’a karşı gelip, düşmanlık edenlere sevgi beslemek mü’min olmamayı gerektirir.⁴⁹⁴ Allah düşmanlarına sevgi ile îmân bir arada bulunmaz.⁴⁹⁵ Allah’ı seven, düşmanlarına düşman olur. Aydınlik ile karanlık bir arada bulunmadığı gibi, bir kalpte de Allah sevgisi ile düşmanına sevgi aynı anda bulunmaz.⁴⁹⁶ Allah ve Rasulü’ne düşmanlık etmek, küfrün en şiddetlisidir. Küfre muhabbet ise, îmân ile bir arada bulunmaz.⁴⁹⁷ Burada Allah ve rasûlüne düşman olanlarla; münâfıklar, Yahudiler, fâsıklar, zâlimler ve bid’atçılar kastedilmiştir.⁴⁹⁸

⁴⁸⁹ İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu’l-Beyân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, (cilt: 9, 410).

⁴⁹⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, (cilt: 6, 4803)

⁴⁹¹ Mücâdele Sûresi: 58/22

⁴⁹² İbn Kuteybe, *Garîbü’l-Kur’ân*, (cilt: 1, 458).; Taberî, *Câmi’u’l-Beyân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, (cilt: 23, 257).; Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz b. Abdisselâm b. Ebî’l-Kâsım es-Sülemî ed-Dımaşkî (ö. 660/1262), *İhtisâru Tefsîri’n-Nüket ve’l-’Uyûn*, 1. Bs (Beyrut: Dâr’u İbn Hazm, 1996), (cilt: 3, 296).; Neseî, *Medârikü’t-Tenzîl ve Haqâ’iku’t-Te’vîl*, (cilt: 3, 453).; es-Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, (cilt: 3, 324)

⁴⁹³ Mâverî, *Tefsîrü’l-Kur’ân (en-Nüket ve’l-’Uyûn)*, (cilt: 5, 495).

⁴⁹⁴ İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-’Azîz*, (cilt: 5, 282).

⁴⁹⁵ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-Gayb (et-Tefsîrü’l-Kebîr)*, (cilt: 29, 499).; İbn Âdil, *el-Lübâb fî ‘Ulûmi’l-Kitâb*, (cilt: 18, 558).

⁴⁹⁶ es-Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, (cilt: 3, 324).

⁴⁹⁷ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, (cilt: 6, 4804)

⁴⁹⁸ İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu’l-Beyân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, (cilt: 9, 412).

3.4. Kur'an'da Hudûd ile Eş / Yakın Anlamli Kelimeler

Kur'an'da "hudûd" kelimesi ile eş anlamli ya da yakın anlamli olan kelimelerin bulunduğu âyetleri sırası ile göstereceğiz. Bazı kelimelerin bulunduğu âyetleri ise, uzatmamak düşüncesi ile sâdece Sûrenin adını ve âyetin numarasını vererek iktifâ edeceğiz.

: الْأَمَدُ

﴿يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُّحْضَرًا وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدًا بَعِيدًا﴾⁴⁹⁹ “Herkesin yaptığı iyiliği de işlediği kötülüğü de önüne konmuş olarak bulacağı gün, (insan) ister ki kendisi ile kötülükleri arasında uzun **bir mesâfe** bulunsun. Allah kendisi hakkında sizi uyarıyor. Allah kullarına çok şefkatlidir.”⁴⁹⁹

﴿ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ لِنَعْلَمَ أَيُّ الْحِزْبَيْنِ أَحْصَىٰ لِمَا لَبِثُوا أَمَدًا﴾ “Sonra da iki gruptan hangisinin, kaldıkları **müddeti** daha iyi hesap edip değerlendireceğini ortaya koyalım diye onları uyandırdık.”⁵⁰⁰

﴿قُلْ إِنْ أَدْرِي أَقْرَبُ مَّا تُوْعَدُونَ أَمْ يَجْعَلُ لَهُ رَبِّي أَمَدًا﴾ “De ki: Tehdit edildiğiniz azap yakın mıdır yoksa rabbim onun için uzun **bir süre** mi koyar, bilemem.”⁵⁰¹

: الْأَمَدُ : Hadîd Sûresi: 57/16. âyette bir defa daha geçmektedir.

: حَاجِزٌ

﴿أَمَّنْ جَعَلَ الْأَرْضَ قَرَارًا وَجَعَلَ خِلَالَهَا أَنْهَارًا وَجَعَلَ لَهَا رَوَاسِيَّ وَجَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ حَاجِزًا ۗ وَاللَّهُ مَعَ الصَّادِقِينَ﴾ “Peki yeryüzünü yerleşmeye elverişli kılan, vâdîlerinden nehirler akıtan, yerde sarsılmaz dağlar yaratan, iki deniz arasına **engel** koyan kim? Allah’tan başka bir ilâh mı? Doğrusu onların çoğu gerçeği bilmiyorlar.”⁵⁰²

﴿فَمَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ﴾ “Hiçbiriniz buna **mâni** olamazdınız.”⁵⁰³

: شَفَا

﴿وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا ۚ وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ فُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ﴾ “Hep birlikte Allah’ın ipine sımsıkı yapışın; bölünüp parçalanmayın. Allah’ın size olan nîmetini hatırlayın. Hani siz birbirine düşman idiniz de Allah gönüllerinizi birleştirdi ve O’nun nîmeti sâyesinde kardeş oldunuz. Siz bir ateş çukurunun **tam kenarında** iken oradan da sizi Allah kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle açıklıyor ki doğru yolu bulasınız.”⁵⁰⁴

⁴⁹⁹ Âl-i İmrân Sûresi: 3/30

⁵⁰⁰ Kehf Sûresi: 18/12

⁵⁰¹ Cin Sûresi: 72/25

⁵⁰² Neml Sûresi: 27/61

⁵⁰³ Hâkka Sûresi: 69/7

⁵⁰⁴ Âl-i İmrân Sûresi: 3/103

﴿ أَفَمَنْ أَتَى عَلَى بُنْيَانِهِ عَلَى تَقْوَىٰ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ أَمْ مَنْ أَسَسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ شَفَا جُرُفٍ هَارٍ فَانْهَارَ ﴾
 “Binâsını Allah’a saygı ve O’nun hoşnutluğunu kazanma temeli üzerine kuran mı daha iyidir yoksa binâsını kaymak üzere olan bir uçurumun **kenarına** kurarak onunla birlikte cehennem ateşine yuvarlanan mı? Allah hakkı çiğneyenleri doğru yola iletmez.”⁵⁰⁵

: حَرْفُ :

﴿ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللَّهَ عَلَىٰ حَرْفٍ فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ وَإِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلَىٰ وَجْهِهِ ﴾
 “İnsanlardan kimi de Allah'a **bir yar kenarındaymış** gibi ibâdet eder; öyle ki kendisine bir iyilik denk gelirse bundan pek memnun olur, ama başına bir imtihan sıkıntısı gelse hemen yüz çevirir. Böyleleri dünyasını da âhiretini de yitirmiştir ve apaçık hüsrân işte budur.”⁵⁰⁶

: طَرَفُ :

﴿ وَاقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَزُلْفًا مِنْ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبُنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرَىٰ لِلذَّاكِرِينَ ﴾
 “Gündüzün **iki tarafında**, gecenin de gündüze yakın saatlerinde namaz kılın. Şüphesiz ki iyilikler kötülükleri yok eder. İşte bu, öğüt almak isteyenler için bir hatırlatmadır.”⁵⁰⁷

﴿ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْفُسُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا وَاللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقَّبَ لِحُكْمِهِ وَهُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴾
 “Bizim, yeryüzünü **etrafından** (uçlarından) nasıl eksiltip durduğumuzu görmüyorlar mı? Allah hükmeder, O’nun hükmünü denetleyecek yoktur; O’nun hesaba çekmesi de hızlıdır.”⁵⁰⁸

﴿ فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا وَمِنْ آنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ ﴾
 “Sen onların söylediklerine sabret. Güneşin doğmasından önce de batmasından önce de rabbini övgüyle tesbih et; yine gecenin bazı vakitlerinde ve gündüzün **iki ucunda (taraflarında)** da tesbih et ki hoşnutluğa erişsin.”⁵⁰⁹

﴿ بَلْ مَتَّعْنَا هَؤُلَاءِ وَآبَاءَهُمْ حَتَّىٰ طَالَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ أَفَلَا يَرَوْنَ أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْفُسُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا أَفَهُمْ ﴾
 “Oysa biz onları da atalarını da nîmetlerimizden faydalandırdık. Hatta bu, ömürleri boyunca sürüp gitti. Şimdi bizim yeryüzünü **etrafından (her taraftan)** nasıl eksiltip durduğumuzu görmüyorlar mı? Şu hâlde üstün gelen onlar mı?”⁵¹⁰

﴿ وَتَرَاهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا خَاشِعِينَ مِنَ الذَّلِيلِ يَنْظُرُونَ مِنْ طَرَفٍ خَفِيِّ وَقَالَ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ الْخَاسِرِينَ ﴾
 “Ateşe atılırlarken yine onların, aşağılanmaktan ötürü başları eğik hâlde göz ucuyla **etrâfa** baktıklarını göreceksin. İmân edenler de “Gerçek anlamda kayba uğrayanlar, kıyâmet günü hem

⁵⁰⁵ Tevbe Sûresi: 9/109

⁵⁰⁶ Hac Sûresi: 22/11

⁵⁰⁷ Hûd Sûresi: 11/114

⁵⁰⁸ Ra'd Sûresi: 13/41

⁵⁰⁹ Tâhâ Sûresi: 20/130

⁵¹⁰ Enbiyâ Sûresi: 21/44

kendilerini hem kendilerine uyanları ziyân edenlermiş meğer!" diyecekler. İyi bilinmeli ki zâlimler sürekli bir azap içinde olacaklardır.”⁵¹¹

طُور :

﴿ وَفَدَّ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا ﴾ "Oysa o sizi **aşama aşama** yaratmıştır.”⁵¹²

فَصْل :

﴿ قُلْ إِنِّي عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَكَذَّبْتُمْ بِهِ مَا عِندِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ يَقْضِي الْحَقَّ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ ﴾ “De ki: “Şüphesiz ben, Rabbinden (gelen) kesin bir belge üzereyim. Siz ise onu yalanladınız. Sizin acele istediğiniz azap benim elimde değil. Hüküm yalnızca Allah’a âittir. O, hakkı anlatır. O, **hakkı bâtıldan ayırt edenlerin en hayırlısıdır**.”⁵¹³

﴿ إِنَّهُ لَقَوْلُ فَصْلٍ ﴾ “Kuşkusuz Kur’ân, hak ile bâtlı **ayırıcı** bir sözdür.”⁵¹⁴

﴿ وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ وَأَتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصْلَ الْخِطَابِ ﴾ “Biz Dâvud’un mülkünü güçlendirdik, ona hikmet ve **hakla bâtlı ayıran** söz (hüküm verme) yeteneği verdik.”⁵¹⁵

﴿ هَذَا يَوْمُ الْفَصْلِ الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَكْذِبُونَ ﴾ “(Onlara): “İşte bu, sizin yalanlamakta olduğunuz (iyi ve kötüyü) **ayırt etme** günüdür” denir.”⁵¹⁶

﴿ إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ مِيقَاتُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴾ “Şüphesiz (**hakkı bâtıldan ayıran**) **hüküm** günü, hepsinin bir arada buluşacağı gündür.”⁵¹⁷

﴿ لَيَوْمِ الْفَصْلِ ﴾ “**Hüküm ve ayırım** gününe.”⁵¹⁸

﴿ وَمَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمُ الْفَصْلِ ﴾ “(Resûlüm!) **Ayırım** gününün ne olduğunu sen nereden bileceksin!”⁵¹⁹

﴿ هَذَا يَوْمُ الْفَصْلِ جَمْعَانَكُمْ وَالْأَوَّلِينَ ﴾ “(O zaman şöyle denir:) Bu, **ayırım** günüdür. Sizi ve sizden öncekileri bir araya getirdik.”⁵²⁰

﴿ إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيقَاتًا ﴾ “Şüphe yok ki o (**hak ile bâtlı**) **ayırt etme ve hüküm verme** günü ta’yîn edilmiş bir vakittir.”⁵²¹

Bu kelime ve türevlerinin geçtiği diğer Sûre ve âyetler;

⁵¹¹ Şûrâ Sûresi:26/45

⁵¹² Nûh Sûresi: 71/14

⁵¹³ En’âm Sûresi:6/ 57

⁵¹⁴ Târik Sûresi: 86/13

⁵¹⁵ Sâd Sûresi: 38/20

⁵¹⁶ Sâffât Sûresi: 37/21

⁵¹⁷ Duhân Sûresi: 44/40

⁵¹⁸ Mürselât Sûresi: 77/13

⁵¹⁹ Mürselât Sûresi: 77/14

⁵²⁰ Mürselât Sûresi: 77/38

⁵²¹ Nebe’ Sûresi: 78/17

الفصل : Şûrâ Sûresi: 42/21, فصلاً ; Bakara Sûresi: 2/233, فصلاً ; Lokman Sûresi: 31/14, Ahkâf Sûresi: 46/15, فصل ; Bakara Sûresi: 2/249, يُفصل ; Hac Sûresi: 22/17, Secde Sûresi: 32/25, Mümtehine Sûresi: 60/3, فَصِيلَة ; Meâric Sûresi: 70/13, فَصَّلْتُ ; Yûsuf Sûresi: 12/94, فَصَّلَ ; En'âm Sûresi: 6/119, فَصَّلْنَا ; En'âm Sûresi: 6/97, 98, 126, A'râf Sûresi: 7/52, 98, 126, İsrâ Sûresi: 17/12, نُفَصِّلُ ; En'âm Sûresi: 6/55, A'râf Sûresi: 7/32, 174, Tevbe Sûresi: 9/11, Yûnus Sûresi: 10/24, Rûm Sûresi: 30/28, يُفَصِّلُ ; Yûnus Sûresi: 10/5, مُفَصَّلًا ; En'âm Sûresi: 6/114, تَفْصِيلُ ; Yûnus Sûresi: 10/37, Yûsuf Sûresi: 12/111, تَفْصِيلًا ; En'âm Sûresi: 6/154, A'râf Sûresi: 7/145, İsrâ Sûresi: 17/12, مُفَصَّلَاتٍ ; A'râf Sûresi: 6/133

: مُنْتَهَى

﴿ عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى ﴾ "sınır noktasında, yani Sidre-i Müntehâ'da." ⁵²²

﴿ وَأَنَّ إِلَى رَبِّكَ الْمُنْتَهَى ﴾ "Ve şüphesiz en son varış Rabbinedir." ⁵²³

﴿ إِلَى رَبِّكَ مُنْتَهِيهَا ﴾ "Onun hakkındaki nihâî bilgi rabbine âittir." ⁵²⁴

: فُرْقَان

﴿ وَإِذْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴾ "Doğru yolu bulasınız diye Mûsâ'ya kitabı ve hak ile bâtlı ayıran hükümleri verdik." ⁵²⁵

﴿ شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ ﴾ (O sayılı günler), insanlar için bir hidâyet rehberi, doğru yolun ve hak ile bâtlı birbirinden ayırmanın apaçık delilleri olarak Kur'an'ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır. Öyle ise içinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin. Kim de hasta veya yolcu olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun. Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez. Bu da sayıyı tamamlamanız ve hidâyete ulaştırmasına karşılık Allah'ı yüceltmeniz ve şükretmeniz içindir." ⁵²⁶

﴿ مِنْ قَبْلُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَأَنْزَلَ الْفُرْقَانَ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ ﴾ "O, doğruyu yanlıştan ayıran Kitabı indirdi. Doğrusu Allah'ın âyetlerini inkâr edenler için şiddetli azâb vardır. Allah güçlüdür, mazlumların öcünü alır." ⁵²⁷

﴿ وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ إِنْ كُنْتُمْ أَمْنُمْ بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ التَّقَىٰ الْجَمْعَانَ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾

⁵²² Necm Sûresi: 53/13

⁵²³ Necm Sûresi: 53/42

⁵²⁴ Naziât Sûresi: 79/44

⁵²⁵ Bakara Sûresi: 2/53

⁵²⁶ Bakara Sûresi: 2/185

⁵²⁷ Âl-i İmrân Sûresi:3/4

“Eğer Allah'a ve **hakki bâtildan ayıran** o günde, iki topluluğun karşılaştığı günde kulumuza indirdiğimize inanıyorsanız, bilin ki, ele geçirdiğiniz ganîmetin beşte biri Allah'ın, Peygamber'in ve yakınlarının, yetimlerin, düşkünlerin ve yolcularındır. Allah her şeye Kadir'dir.”⁵²⁸

﴿ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ وَهَارُونَ الْفُرْقَانَ وَضِيَاءً وَذِكْرًا لِّلْمُتَّقِينَ ﴾ “And olsun ki, Mûsâ ve Hârûn'a **eğriyi doğrudan ayıran** Kitabı, sakınanlar için ışık ve öğüt olarak verdik.”⁵²⁹

﴿ تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَىٰ عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا ﴾ “Dünyaları uyarmak üzere kuluna **hakki bâtildan ayırdeden** Kur'an'ı indiren Allah'ın şânı yücedir.”⁵³⁰

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَنفُّوْا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴾ “Ey îmân edenler! Eğer Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız; O, size **iyiyi kötüden ayırt edecek bir anlayış** verir ve sizin kötülüklerinizi örter, sizi bağışlar. Allah, büyük lütûf sahibidir.”⁵³¹

﴿ فَالْفَارِقَاتِ فَرْقًا ﴾ “(Hak ile bâtili) birbirinden iyice ayıranlara.”⁵³²

﴿ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا لِّمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ وَلَيَحْلِفْنَ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَىٰ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴾ “Zarar vermek, inkâr etmek, müminlerin arasını **ayırarak**, Allah ve Peygamber'ine karşı savaşanlara daha önceden gözcülük yapmak üzere bir mescid kurup: "Biz sâdece iyilik yapmak istedik" diye yemîn edenlerin yalancı olduklarına şüphesiz ki Allah şâhittir.”⁵³³

Bu kelimenin türevlerinin geçtiği diğer Sûre ve âyetler;

فَرَقْنَا ; Tâhâ Sûresi: 20/94, فَرَّقْتَ ; Duhân Sûresi: 44/4, يُفَرِّقُ ; Tevbe Sûresi: 9/56, يُفَرِّقُونَ ; Bakara Sûresi: 2/50, إِسْرَءُ Sûresi: 17/106, فَارَقُوا ; En'âm Sûresi: 6/159, Rûm Sûresi: 30/32, نِسَآ Sûresi: 4/150, لَمْ يُفَرِّقُوا ; Nisâ Sûresi: 4/152, لَا نُفَرِّقُ ; Bakara Sûresi: 2/136, 285, Âl-i İmrân Sûresi: 3/84, تَفَرَّقَ ; Beyyine Sûresi: 98/4, En'âm Sûresi: 6/153, يَتَفَرَّقَا ; Nisâ Sûresi: 4/130, يَتَفَرَّقُونَ ; Rûm Sûresi: 30/14, مَا تَفَرَّقُوا ; Âl-i İmrân Sûresi: 3/103, لَا تَفَرَّقُوا ; Âl-i İmrân Sûresi: 3/105, تَفَرَّقُوا ; Şûrâ Sûresi: 42/14, لَا تَتَفَرَّقُوا ; Şûrâ Sûresi: 42/13, اِفْرُقْ ; Mâide Sûresi: 5/25, فَرَّقُوا ; Talâk Sûresi: 65/2, فَرَقًا ; Mürselât Sûresi: 77/4, فَرَّقِ ; Şûrâ Sûresi: 42/63, فَرَأَى ; Kehf Sûresi: 18/78, الْفِرَاقُ ; Kehf Sûresi: 18/78, Kıyâmet Sûresi: 75/28, فَرِيقًا ; Bakara Sûresi: 2/85, 87 (iki kez), 146, 188, Âl-i İmrân Sûresi: 3/78, 100, Mâide Sûresi: 5/70, A'râf Sûresi: 7/30, Enfâl Sûresi: 8/5, Ahzâb Sûresi: 33/26, Sebe' Sûresi: 34/20, فَرِيقَ ; Bakara Sûresi: 2/75, 100, 101, Âl-i İmrân Sûresi: 3/23, Nisâ Sûresi:

⁵²⁸ Enfâl Sûresi: 8/41

⁵²⁹ Enbiyâ Sûresi: 21/48

⁵³⁰ Furkân Sûresi: 25/1

⁵³¹ Enfâl Sûresi: 8/29

⁵³² Mürselât Sûresi: 77/4

⁵³³ Tevbe Sûresi: 9/107

4/77, Tevbe Sûresi: 9/117, Nahl Sûresi: 16/54, Mü'minûn Sûresi: 23/109, Nûr Sûresi: 24/47, 48, Rûm Sûresi: 30/33, Ahzâb Sûresi: 33/13, Şûrâ Sûresi: 42/7, فَرِيقَانِ ; Neml Sûresi: 27/45, الْفَرِيقَيْنِ ; En'âm Sûresi: 6/81, Hûd Sûresi: 11/24, Meryem Sûresi: 19/73, مُتَفَرِّقَةً ; Yûsuf Sûresi: 12/67, مُتَفَرِّقُونَ ; Yûsuf Sûresi: 12/39

: سَدًّا

﴿ قَالُوا يَا ذَا الْقُرْنَيْنِ إِنَّ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَى أَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا ﴾ “Dediler ki: “Ey Zülkarneyn! Ye’cüc ve Me’cüc (adlı kavimler) yeryüzünde bozgunculuk yapmaktadırlar. Onlarla bizim aramıza **bir engel** yapman karşılığında sana bir vergi verelim mi?”⁵³⁴

﴿ وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَعْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴾ “Biz, onların önlerine **bir set**, arkalarına da **bir set** çekip gözlerini perdeledik. Artık görmezler.”⁵³⁵

﴿ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَّيْنِ وَجَدَ مِنْ دُونِهِمَا قَوْمًا لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا ﴾ “Tâ iki sedd arasına vardığı vakit önlerinde bir kavim buldu ki hemen hemen söz anlayacak bir halde değil gibi idiler.”⁵³⁶

Kur'an'da bu kelimenin türevinin geçtiği diğer sûre ve âyetler;

: سَدِيدًا Nisâ Sûresi: 4/9, Ahzâb Sûresi: 33/70

: حِجَاب

﴿ وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رَجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ وَنَادَوْا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ سَلَامَ عَلَيْكُمْ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ ﴾ “İki taraf arasında **bir perde (engel)** ve A'râf üzerinde de herkesi sîmâlarından tanıyan adamlar vardır ki bunlar, henüz cennete girmedikleri hâlde (girmeyi) uman cennet ehline, "Selâm size!" diye seslenirler.”⁵³⁷

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ غَيْرِ نَاطِرِينَ إِنِّيهِ وَلَكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ وَاللَّهُ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ وَمَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا أَنْ تُنْكِحُوا زَوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَدًا إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمًا ﴾ “Ey îmân edenler! Peygamberin evine size yemek için izin verilmediği vakit aslâ girmeyin, fakat çağrıldığınızda -erkenden gidip yemeğe hazırlanmasını beklemeksizin- girin, yemeğinizi yiyince hemen dağılın, söze dalıp oturmayın; bu davranışınız peygamberi rahatsız ediyor, size söylemeye çekiniyor, oysa Allah hak olanı açıklamaktan çekinmez. Peygamber hanımlarından bir şey istediğinizde, onlar **perde** arkasında iken isteyin; bu sizin kalplerinizin de onların kalplerinin de temiz kalması için en uygunudur. Resûlullah'ı

⁵³⁴ Kehf Sûresi: 18/94

⁵³⁵ Yâsîn Sûresi:36/ 9

⁵³⁶ Kehf Sûresi: 18/93

⁵³⁷ A'râf Sûresi: 7/46

üzmeye hakkınız yoktur, kendisinden sonra ebedî olarak eşleriyle de evlenemezsiniz, sizin bunu yapmanız Allah katında büyük bir günahdır.”⁵³⁸

﴿ وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ ﴾ “Herhangi bir beşer ile Allah’ın konuşması ancak vahiy ile yâhut **perde** arkasından ya da bir elçi gönderip, izni ile, dilediğini vahyetmesi şeklinde olabilir. Muhakkak ki O çok yücedir, engin hikmet sahibidir.”⁵³⁹

﴿ وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكْتَةٍ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ وَفِي آذَانِنَا وَقْرٌ وَمِنْ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَاعْمَلْ إِنَّا نَحْمِلُ الْغَلْلَ ﴾ “Bizi çağırdığın şeye karşı kalblerimiz kapalıdır, kulaklarımızda ağırlık ve bizimle senin aranda anlaşmamıza bir **engel** vardır; istediğini yap, biz de yapacağız” derler.”⁵⁴⁰

﴿ وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجَابًا مَسْثُورًا ﴾ “Kur’an okuduğun zaman seninle, âhirete inanmayanlar arasına gizli **bir perde** çekeriz.”⁵⁴¹

﴿ فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا ﴾ “Böylece onlarla kendi arasında **bir engel** oluşturmuştu. Derken rûhumuzu (Cebrail’i) gönderdik, ona tam bir insan sûretinde göründü.”⁵⁴²

﴿ فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ ﴾ “Doğrusu ben bu iyi malları (atları), Rabbimi anmayı sağladıkları için severim” demişti. Nihâyet sür’atle koşup sanki ufukta **perdenin arkasında** kaybolduklar.”⁵⁴³

﴿ كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ ﴾ “Hayır, (Onlar î mân etmezler). Muhakkak ki onlar, o kıyâmet günü Rablerinin rahmetinden **menedilmişlerdir**.”⁵⁴⁴

زَجَر :

﴿ فَالزَّاجِرَاتِ زَجْرًا ﴾ “Yanlış, sürekli engelleyenlere,”⁵⁴⁵

﴿ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مِنَ الْأَنْبَاءِ مَا فِيهِ مُزْدَجَرٌ ﴾ “Oysa onlara, **engelleyecek** haberler ulaşmış bulunuyor.”⁵⁴⁶

﴿ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ فَكَذَّبُوا عَبْدَنَا وَقَالُوا مَجْنُونٌ وَازْدُجِرَ ﴾ “Onlardan önce Nûh’un kavmi de yalanlamıştı. Onlar kulumuzu yalanlayıp “Bu bir delidir” dediler ve kulumuz (**tebliğ görevinden**) **alıkonuldu**.”⁵⁴⁷

Kur’an’da, bu lafzın bir türevinin daha olduğu kelimenin geçtiği diğer sûre ve âyetler;

⁵³⁸ Ahzâb Sûresi: 33/53

⁵³⁹ Şûrâ Sûresi: 42/51

⁵⁴⁰ Fussilet Sûresi: 41/5

⁵⁴¹ İsrâ Sûresi: 17/45

⁵⁴² Meryem Sûresi: 19/17

⁵⁴³ Sâd Sûresi: 38/32

⁵⁴⁴ Mutaffifin Sûresi: 83/15

⁵⁴⁵ Sâffât Sûresi: 37/2

⁵⁴⁶ Kamer Sûresi: 54/4

⁵⁴⁷ Kamer Sûresi: 54/9

زَجْرَةٌ ; Sâffât Sûresi: 37/2, 19, Naziât Sûresi: 79/13

: آخر

﴿ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ ﴾ “İnsanlar içinden kimisi de vardır ki Allah'a ve son güne îmân ettik derler de mü'min değildir.”⁵⁴⁸

Bu kelime ve türevlerinin geçtiği diğer Sûre ve âyetler;

آخر ; Bakara Sûresi: 2/8, 62, 126, 177, 228, 232, 264, Âl-i İmrân Sûresi: 3/72, 114, Nisâ Sûresi: 4/38, 39, 59, 136, 162, Mâide Sûresi: 5/69, 114, Tevbe Sûresi: 9/18, 19, 29, 44, 45, 99, Yûnus Sûresi: 10/10, Nûr Sûresi: 24/2, Ankebût Sûresi: 29/36, Ahzâb Sûresi: 33/21, Hadîd Sûresi: 57/3, Mücâdele Sûresi: 58/22, Mümteherine Sûresi: 60/6, Talâk Sûresi: 65/2, الْأَخِيرِينَ ; Şuarâ Sûresi: 26/84, Sâffât Sûresi: 37/78, 108, 119, 129, Zuhurf Sûresi: 43/56, Vâkı'a Sûresi: 56/14, 40, 49, Mürselât Sûresi: 77/17, الْأَخِرَةَ ; Bakara Sûresi: 2/4, 86, 94, 102, 114, 130, 200, 201, 217, 220, Âl-i İmrân Sûresi: 3/22, 45, 56, 77, 85, 145, 148, 152, 176, Nisâ Sûresi: 4/74, 77, 134, Mâide Sûresi: 5/5, 33, 41, En'âm Sûresi: 6/32, 92, 113, 150, A'râf Sûresi: 7/45, 147, 156, 169, Enfâl Sûresi: 8/67, Tevbe Sûresi: 9/38, 69, 74, Yûnus Sûresi: 10/64, Hûd Sûresi: 11/16, 19, 22, 103, Yûsuf Sûresi: 12/37, 57, 101, 109, Ra'd Sûresi: 13/26, 34, İbrahim Sûresi: 14/3, 27, Nahl Sûresi: 16/22, 30, 41, 60, 107, 109, 122, İsrâ Sûresi: 17/7, 10, 19, 21, 45, 72, 104, Tâhâ Sûresi: 20/127, Hac Sûresi: 22/11, 15, Mü'minûn Sûresi: 23/33, 74, Nûr Sûresi: 24/14, 19, 23, Neml Sûresi: 27/3, 4, 5, 66, Kasas Sûresi: 28/70, 77, 83, Ankebût Sûresi: 29/20, 27, 64, Rûm Sûresi: 30/7, 16, Lokmân Sûresi: 31/4, Ahzâb Sûresi: 33/29, 57, Sebe' Sûresi: 34/1, 8, 21, Sâd Sûresi: 38/7, Zümer Sûresi: 39/9, 26, 45, Mü'min Sûresi: 40/39, 43, Fussilet Sûresi: 41/7, 16, 31, Şûrâ Sûresi: 42/20, Zuhurf Sûresi: 43/35, Necm Sûresi: 53/25, 27, Hadîd Sûresi: 57/20, Haşr Sûresi: 59/3, Mümteherine Sûresi: 60/13, Kalem Sûresi: 68/33, Müddessir Sûresi: 74/53, Kıyâmet Sûresi: 75/21, Nâziât Sûresi: 79/25, A'lâ Sûresi: 87/17, Leyl Sûresi: 92/13, Duhâ Sûresi: 93/4, أَخَر ; أَخَرَتْ ; Kıyâmet Sûresi: 75/13, أَخَرَتْ ; İnfitâr Sûresi: 82/5, أَخَرْنَا ; Nisâ Sûresi: 4/77, أَخَرَتْ ; İsrâ Sûresi: 17/62, Münâfikûn Sûresi: 63/10, أَخَرْنَا ; Hûd Sûresi: 11/8, نُؤَخِّرُ ; Hûd Sûresi: 11/104, يُؤَخِّرُ ; Münâfikûn Sûresi: 63/11, İbrahim Sûresi: 14/10, 42, Nûh Sûresi: 71/4, Nahl Sûresi: 16/61, Fâtır Sûresi: 35/45, أَخَرْنَا ; İbrahim Sûresi: 14/44, يُؤَخِّرُ ; Nûh Sûresi: 71/4, تَأَخَّرَ ; Bakara Sûresi: 2/203, Fetih Sûresi: 48/2, يَتَأَخَّرُ ; Müddessir Sûresi: 74/37, نَسْتَأْخِرُونَ ; Sebe' Sûresi: 34/30, يَسْتَأْخِرُونَ ; A'râf Sûresi: 7/34, Yûnus Sûresi: 10/49, Hicr Sûresi: 15/5, Nahl Sûresi: 16/61, Mü'minûn Sûresi: 23/43, الْمُسْتَأْخِرِينَ ; Hicr Sûresi: 15/24,

: جَمَى

Kur'an'da iki kez geçen bu kelimenin ikisi de Fetih sûresinin 48/26. âyetinde bulunmaktadır.

⁵⁴⁸ Bakara Sûresi: 2/8

﴿ اِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴾ *O zaman inkâr edenler, kalplerine taassubu, câhiliye taassubunu yerleştirmişlerdi. Allah da elçisine ve mü'minlere sükûnet ve güvenini indirdi, onların takvâ sözünü tutmalarını sağladı. Zâten onlar buna lâayık ve ehil kimselerdi. Allah her şeyi bilendir.”* Âyette câhiliye kalıntıları şöhret ve gururlarına teslim olmuş bir kavmin menfaatlerine düşkünlük netîcesinde meşru' olmayan işleri yaptıkları anlatılmak sûretiyle, bâtil, taassub, bağnazlık ve tutuculuğun fenâlığı bildirilmiştir.

: حَجْرًا ، مَحْجُورًا

﴿ يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلَائِكَةَ لَا بُشْرَى لِلْمُجْرِمِينَ وَيَقُولُونَ حَجْرًا مَحْجُورًا ﴾ *(Fakat) melekleri görecekları gün, günahkârlara o gün hiçbir sevinç haberi yoktur ve: (Size, sevinmek) yasaktır, yasak! diyeceklerdir.*”⁵⁴⁹

﴿ وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَحْجُورًا ﴾ *“Biri tatlı ve susuzluğu giderici, diğeri tuzlu ve acı olan iki denizi karışacak şekilde salıveren ve ikisi arasına bir engel, aşılmaz bir perde koyan O’dur.”*⁵⁵⁰

Bu kelimenin türevlerinin geçtiği diğeri sûre ve âyetler;

; الْحُجْرَاتِ, Nisâ Sûresi: 4/23, حُجُور, Hicr Sûresi: 15/80, En’âm Sûresi: 6/138, حَجْرٌ ; Hucurât Sûresi: 49/4, الْحَجَرِ ; Bakara Sûresi: 2/60, A’râf Sûresi: 7/160, حِجَارَةٌ ; Bakara Sûresi: 2/24, 74, Enfâl Sûresi: 8/32, Hûd Sûresi: 11/82, Hicr Sûresi: 15/74, İsrâ Sûresi: 17/50, Zâriyât Sûresi: 51/33, Tahrim Sûresi: 66/6, Fil Sûresi: 105/4

: مِقْدَارٌ

﴿ فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ ﴾ *“Ölçülerinizi orada belirledik. Güzel ölçüler koyan biziz!”*⁵⁵¹

﴿ اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ وَفَرَحُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا مَتَاعٌ ﴾ *“Allah dilediği kimsenin rızkını genişletir ve bir ölçüye göre verir. Dünya hayatıyla övünenler bilsinler ki dünyadaki hayat âhiret yanında sâdece bir geçimlikten ibârettir.”*⁵⁵²

﴿ إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴾ *“Doğrusu senin Rabbin dilediği kimsenin rızkını genişletir ve bir ölçüye göre verir. O kullarını gören ve haberdâr olandır.”*⁵⁵³

﴿ وَأَصْبَحَ الَّذِينَ تَمَنَّوْا مَكَانَهُ بِالْأَمْسِ يَقُولُونَ وَيُكَانُّ اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَوْلَا أَنْ ﴾ *“Daha dün onun yerinde olmayı dileyenler: Demek Allah kullarından dilediğinin rızkını genişletip bir ölçüye göre veriyor. Eğer*

⁵⁴⁹ Furkân Sûresi: 25/22

⁵⁵⁰ Furkân Sûresi: 25/53

⁵⁵¹ Mürselât Sûresi: 23

⁵⁵² Ra’d Sûresi: 13/26

⁵⁵³ İsrâ Sûresi: 17/30

Allah bize lütfetmiş olmasaydı, bizi de yerin dibine geçirirdi. Demek ki inkârcılar başarıya eremezler" demeye başladılar.”⁵⁵⁴

﴿ اَللّٰهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ اِنَّ اِلٰهَ كُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴾ “Allah, kullarından dilediğine rızık bol ve **ölçüye göre** verir. Doğrusu Allah her şeyi bilendir.”⁵⁵⁵

﴿ اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اِلٰهَهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَاءُ وَيَقْدِرُ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُوْنَ ﴾ “Allah’ın, rızık dilediğine yayıp **bir ölçüye göre** verdiğini görmezler mi? Doğrusu bunda, inananlar için dersler vardır.”⁵⁵⁶

﴿ قُلْ اِنَّ رَبِّيْ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَاءُ وَيَقْدِرُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴾ “De ki: “Şüphesiz Rabbim rızık dilediğine genişletir ve **bir ölçüye göre** verir, fakat insanların çoğu bilmezler.”⁵⁵⁷

﴿ قُلْ اِنَّ رَبِّيْ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ وَمَا اَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ وَهُوَ خَيْرُ الرَّٰزِقِيْنَ ﴾ “De ki: “Doğrusu Rabbim, kullarından dilediğinin rızıkını hem genişletir ve hem de ona daraltıp **bir ölçüye göre** verir; sarfettiğiniz herhangi bir şeyin yerine O daha iyisini koyar, çünkü O rızık verenlerin en hayırlısıdır.”⁵⁵⁸

﴿ اَوَلَمْ يَعْلَمُوْا اَنَّ اِلٰهَهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَاءُ وَيَقْدِرُ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُوْنَ ﴾ “Allah’ın rızık dilediğine yaydığını ve kısıp **bir ölçüye göre** verdiğini bilmezler mi? Doğrusu bunda, inanan kimseler için dersler vardır.”⁵⁵⁹

﴿ لَهُ مَقَالِيْدُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَاءُ وَيَقْدِرُ اِنَّهٗ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴾ “Göklerin ve yerin kilitleri O’nundur. Dilediğine rızık yayar ve isterse kısar, **bir ölçüye göre** verir. Doğrusu O herşeyi bilendir.”⁵⁶⁰

﴿ اَيَحْسَبُ اَنْ لَّنْ يَّقْدِرَ عَلَيْهِ اَحَدٌ ﴾ “Şimdi o, kimsenin ona **sınır çizemeyeceğini** mi sanıyor?”⁵⁶¹
﴿ وَفَجَّرْنَا الْاَرْضَ عُيُوْنًا فَالْتَقٰی الْمَآءُ عَلٰى اَمْرِ قَدْرِ ﴾ “Yeryüzünde kaynaklar fışkırttık; her iki su, takdir edilen **bir ölçüye göre** birleşti.”⁵⁶²

﴿ اِلَّا اَمْرًا تَقْدَرْنَا اِنَّهَا لَمِنْ الْغَابِرِيْنَ ﴾ “Ama karısını değil. Onun davranışlarını **ölçtük**, küller altında kalacaklardan olduğu ortaya çıktı.”⁵⁶³

﴿ وَجَعَلَ فِيْهَا رَوَاسِيْ مِنْ فَوْقِهَا وَبَارَكَ فِيْهَا وَقَدَّرَ فِيْهَا اَفْوَاتِهَا فِيْ اَرْبَعَةِ اَيَّامٍ سَوَآءٍ لِّلسَّائِلِيْنَ ﴾ “Üstten dibe doğru sâbitleyen oturaklı dağlar yerleştirip yeri (içini) bereketlendiren ve her türden

⁵⁵⁴ Kasas Sûresi: 28/82

⁵⁵⁵ Ankebût Sûresi: 29/62

⁵⁵⁶ Rûm Sûresi: 30/37

⁵⁵⁷ Sebe’ Sûresi: 34/36

⁵⁵⁸ Sebe’ Sûresi: 34/39

⁵⁵⁹ Zümer Sûresi: 39/52

⁵⁶⁰ Şûrâ Sûresi: 42/12

⁵⁶¹ Beled Sûresi: 90/5

⁵⁶² Kamer Sûresi: 54/12

⁵⁶³ Hicr Sûresi: 15/60

nîmetin gıdâlarının **ölçüsünü** dört günde oluşturup araştıranlar (arayanlar) için dengeli bir şekilde yayan O'dur.”⁵⁶⁴

﴿ إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ ﴾ “Çünkü o, düşündü, **ölçtü biçti**.”⁵⁶⁵

﴿ فَفُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ﴾ “Kahrolası, ne biçim **ölçtü biçti!**”⁵⁶⁶

﴿ ثُمَّ فُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ﴾ “Sonra kahrolası ne biçim **ölçtü biçti!**”⁵⁶⁷

﴿ وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى ﴾ “O, her şeyi **ölçüyle** yapıp doğru yolu göstermiştir.”⁵⁶⁸

﴿ أَلَدِّي لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَرَهُ ﴾ “O, göklerin ve yerin egemenliği kendisine âit olan, çocuk edinmeyen, egemenliğinde ortağı bulunmayan, her şeyi yaratan, yarattığına **belli bir ölçüye göre düzen veren Allah'tır**.”⁵⁶⁹

﴿ مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَرَهُ ﴾ “Az bir sudan (meniden). “Onu yarattı ve ona **ölçülü bir şekil verdi**.”⁵⁷⁰

﴿ قَوَارِيرَ مِنْ فِضَّةٍ قَدَرُوهَا تَقْدِيرًا ﴾ “Billurları gümüş gibi parlaktır, **onları ölçüp ölçüp dağıtırlar**.”⁵⁷¹

﴿ أَنْ اْعْمَلْ سَابِغَاتٍ وَقَدِّرْ فِي السَّرْدِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴾ (Ona şöyle buyurduk:) “Geniş zırhlar îmâl et, örgüsünü **ölçülü yap**.” Siz de (ey müminler) dünya ve âhirete faydalı işler yapın; şüphesiz ben yaptıklarınızı görmekteyim.”⁵⁷²

﴿ وَيَزُرُّهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ إِنَّ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا ﴾ “Ve ona hiç beklemediği yerden rızık verir. Kim Allah'a dayanıp güvenirse Allah ona yeter. Şüphesiz Allah dilediği şeyi sonuca ulaştırır. Allah her şey için **bir ölçü** koymuştur.”⁵⁷³

﴿ مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ اللَّهُ لَهُ سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا ﴾ “Allah'ın, Nebîsi için farz kıldıklarında sıkıntı doğuracak bir şey yoktur. Bu, Allah'ın bundan öncekilere de uyguladığı yasasıdır. Allah'ın emri **ölçülü biçilidir**.”⁵⁷⁴

﴿ اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثَىٰ وَمَا تَغِيصُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ ﴾ “Allah her şeyin karnında neyi taşıdığını, rahimlerin neyi eksiltip neyi artıracığını bilir. O'nun katında her şey **bir ölçüye** bağlıdır.”⁵⁷⁵

⁵⁶⁴ Fussilet Sûresi: 41/10

⁵⁶⁵ Müddessir Sûresi: 74/18

⁵⁶⁶ Müddessir Sûresi: 74/19

⁵⁶⁷ Müddessir Sûresi: 74/20

⁵⁶⁸ A'lâ Sûresi: 87/3

⁵⁶⁹ Furkân Sûresi: 25/2

⁵⁷⁰ Abese Sûresi: 80/19

⁵⁷¹ İnsan Sûresi: 76/16

⁵⁷² Sebe' Sûresi: 34/11

⁵⁷³ Talâk Sûresi: 65/3

⁵⁷⁴ Ahzâb Sûresi: 33/38

﴿ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ ﴾ “Her şeyin hazîneleri sâdece bizim katımızdadır ve biz oradan indirdiğimizi belirli **bir ölçüye** göre indiririz.”⁵⁷⁶

﴿ وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَاهُ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّا عَلَى ذَهَابٍ بِهِ لِقَادِرُونَ ﴾ “Gökten **uygun ölçüde** su indirir, onu arzda tutarız. Kuşkusuz bizim onu gidermeye de **gücümüz yeter**.”⁵⁷⁷

﴿ وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ وَلَكِنْ يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ بِعِبَادِهِ خَبِيرٌ بَصِيرٌ ﴾ “Şâyet Allah kullarına rızkı bol bol verseydi yeryüzünde taşkınlık ederlerdi; ama O dilediği **ölçüye göre** vermektedir. Çünkü O kullarının durumunu çok iyi bilmekte ve görmektedir.”⁵⁷⁸

﴿ وَالَّذِي نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَنْشَرْنَا بِهِ بَلْدَةً مَيْتًا كَذَلِكَ تُخْرَجُونَ ﴾ “Gökten **ölçülü olarak** su indiren de O’dur. Bununla ölü bir beldeye yeniden hayat veririz. İşte siz de böyle diriltilip çıkarılacaksınız.”⁵⁷⁹

﴿ إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ ﴾ “Şüphesiz biz her şeyi bir ölçüye göre yarattık.”⁵⁸⁰

Bu kelime ve türevlerinin geçtiği diğer sûre ve âyetler;

قَدَرٌ ; Fecr Sûresi: 89/16, قَدَرُوا ; En’âm Sûresi: 6/91, Hac Sûresi: 22/74, Zümer Sûresi: 39/67, نَقْدِرُوا ; Mâide Sûresi: 5/34, Fetih Sûresi: 48/21, نَقْدِرُ ; Enbiyâ Sûresi: 21/87, يَقْدِرُونَ ; Bakara Sûresi: 2/264, İbrâhîm Sûresi: 14/18, Hadîd Sûresi: 57/29, قُدِرَ ; Talâk Sûresi: 65/7, قَدَرُ ; Yûnus Sûresi: 10/5, قَدَرْنَا ; Sebe’ Sûresi: 34/18, Vâkı’a Sûresi: 56/60, Yâsîn Sûresi: 36/39, Neml Sûresi: 27/57 ; يُقْدِرُ ; Müzzemmil Sûresi: 73/20, قَدِرَ ; Kadir Sûresi: 97/1, 2, 3, En’âm Sûresi: 6/91, Hac Sûresi: 22/74, Zümer Sûresi: 39/67, قَادِرٌ ; En’âm Sûresi: 6/37, 65, İsrâ Sûresi: 17/99, Yâsin Sûresi: 36/81, Ahkaf Sûresi: 46/33, Kiyâmet Sûresi: 75/40, Târık Sûresi: 86/8, قَادِرُونَ ; Yûnus Sûresi: 10/24, Mü’minûn Sûresi: 23/18, 95, Meâric Sûresi: 70/40, Mürselât Sûresi: 77/23, قَادِرِينَ ; Kalem Sûresi: 68/25, Kiyâmet Sûresi: 75/4, قَدِيرٌ ; Bakara Sûresi: 2/20, 106, 109, 148, 259, 284, Âl-i İmrân Sûresi: 3/26, 29, 165, 189, Mâide Sûresi: 5/17, 19, 40, 120, En’âm Sûresi: 6/17, Enfâl Sûresi: 8/41, Tevbe Sûresi: 9/39, Hûd Sûresi: 11/4, Nahl Sûresi: 16/70, 77, Hac Sûresi: 22/6, 39, Nûr Sûresi: 24/45, Ankebût Sûresi: 29/20, Rûm Sûresi: 30/50, 54, Fâtır Sûresi: 35/1, Fussilet Sûresi: 41/39, Şûrâ Sûresi: 42/9, 29, 50, Ahkaf Sûresi: 46/33, Hadîd Sûresi: 57/2, Haşr Sûresi: 59/6, Mümtehine Sûresi: 60/7, Teğabün Sûresi: 64/1, Talâk Sûresi: 65/12, Tahrim Sûresi: 66/8, Mülk Sûresi: 67/1, قَدِيرًا ; Nisâ Sûresi: 4/133, 149, Furkân Sûresi: 25/54, Ahzâb Sûresi: 33/27, Fâtır Sûresi: 35/44, Fetih Sûresi: 48/21, تَقْدِيرٌ ; En’âm Sûresi: 6/96, Yâsin Sûresi: 36/38, Fussilet Sûresi:

⁵⁷⁵ Ra’d Sûresi: 13/8

⁵⁷⁶ Hicr Sûresi: 15/21

⁵⁷⁷ Şûrâ Sûresi: 42/27

⁵⁷⁸ Şûrâ Sûresi: 42/27

⁵⁷⁹ Zuhuruf Sûresi: 43/11

⁵⁸⁰ Kamer Sûresi: 54/49

41/12, مَقْدَارُ ; Secde Sûresi: 32/5, Meâric Sûresi: 70/4, مُقْتَدِرٌ ; Kamer Sûresi: 54/42, 55, مُقْتَدِرًا ; Kehf Sûresi: 18/45, Zuhurf Sûresi: 43/42, قَدِرٌ ; Tâhâ Sûresi: 20/40, Mürselât Sûresi: 77/22, Ra'd Sûresi: 13/17, قَدِرٌ ; Bakara Sûresi: 2/236, قُدُورٌ ; Sebe' Sûresi: 34/13

جَانِب :

﴿O'nun, sizi kara tarafında yerin dibine geçirmeyeceğinden, yâhut başınıza taş yağdırmayacağından emin misiniz? Sonra kendinize bir koruyucu da bulamazsınız.﴾⁵⁸¹

﴿Ona Tûr'un sağ tarafından seslendik ve onu, fısıldaşan kimse kadar (kendimize) yaklaştırdık.﴾⁵⁸²

﴿يَا بَنِي إِسْرَآئِيلَ قَدْ أَنجَيْنَاكُم مِّنْ عَدُوِّكُمْ وَوَعَدْنَاكُم جَانِبَ الطُّورِ الْأَيْمَنِ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّاءَ وَالسَّلْوَىٰ﴾
“Ey İsrâiloğulları! Böylece sizi düşmanınızdan kurtardık ve Tûr'un sağ tarafında sizinle sözleştik; size kudret helvası ve bildircin gönderdik.”⁵⁸³

﴿فَلَمَّا قَضَىٰ مُوسَى الْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِ آنَسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَارًا قَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا﴾
“Mûsâ bu süreyi doldurup âilesiyle birlikte yolda giderken Tûr tarafında bir ateş gördü; ailesine, "Siz bekleyin; ben bir ateş gördüm, belki oradan size bir haber yahut ısınmanız için bir parça ateş getiririm" dedi.”⁵⁸⁴

﴿لَا يَسْمَعُونَ إِلَى الْمَلَأِ الْأَعْلَى وَيُقْفَضُونَ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ﴾
“Onlar Mele-i A'lâ'yı (büyük meleklerin toplantısını) dinleyemez; her taraftan taşlanırlar.”⁵⁸⁵

﴿وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنسَانِ أَعْرَضَ وَنَأَ بِجَانِبِهِ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يَئُوسًا﴾
“İnsana nîmet verdiğimizde yüz çevirip yan çizer. Kendisine şer dokununca da umutsuzluğa düşer.”⁵⁸⁶

﴿وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنسَانِ أَعْرَضَ وَنَأَ بِجَانِبِهِ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ قَدُو دُعَاءٍ عَرِيضٍ﴾
“İnsana nîmet verdiğimizde yüz çevirir ve yan çizer. Başına bir kötülük gelince de yalvarmaya koyulur.”⁵⁸⁷

﴿وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْعَرَبِيِّ إِذْ قَضَيْنَا إِلَىٰ مُوسَى الْأَمْرَ وَمَا كُنْتَ مِنَ الشَّاهِدِينَ﴾
“Mûsâ'ya emrimizi vahyettiğimiz sırada sen (ey Muhammed, vâdînin) batı tarafında bulunmuyordun ve olayın tanıklarından da değildin.”⁵⁸⁸

﴿وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الطُّورِ إِذْ نَادَيْنَا وَلَٰكِنْ رَّحِمَةً مِّنْ رَبِّكَ لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَّا أَتَيْهِمْ مِنْ نَّذِيرٍ مِّنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ﴾
“Evet, Mûsâ'ya seslendiğimiz zaman sen Tûr'un yanında değildin. Fakat

⁵⁸¹ İsrâ Sûresi: 17/68

⁵⁸² Meryem Sûresi: 19/52

⁵⁸³ Tâhâ Sûresi: 20/80

⁵⁸⁴ Kasas Sûresi: 28/29

⁵⁸⁵ Sâffât Sûresi: 37/8

⁵⁸⁶ İsrâ Sûresi: 17/83

⁵⁸⁷ Fussilet Sûresi: 41/51

⁵⁸⁸ Kasas Sûresi: 28/44

senden önce kendilerine uyarıcı gelmemiş olan bir kavmi uyarman için rabbinden bir rahmet olarak (sana da vahyettik); umulur ki düşünüp öğüt alırlar.”⁵⁸⁹

﴿ ذَٰلِكَ وَمَنْ يُعَظِّمْ حُرْمَاتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَأُحِلَّتْ لَكُمُ الْأَنْعَامُ إِلَّا مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَاجْتَنِبُوا ﴾ *Yapılması gereken işte budur. Kim Allah'ın koyduğu yasaklara saygı gösterirse bu, rabbi katında kendisi için çok hayırlı olur. Size vahiy ile (haramlığı) bildirilenlerin dışındaki hayvanları yemeniz helâl kılınmıştır. Öyleyse pislikten yani putlardan uzak durun ve asılsız sözden de kaçının.*⁵⁹⁰

Bu kelimenin türevlerinin geçtiği diğer sûre ve âyetler;

İbrahim Sûresi: 14/35, يُجَنَّبُ ; Leyl Sûresi: 92/17, يَتَجَنَّبُ ; A'lâ Sûresi: 87/11, اجْتَنِبُوا ; Zümer Sûresi: 39/17, تَجْتَنَّبُوا ; Nisâ Sûresi: 4/31, يَجْتَنَّبُونَ ; Şûrâ Sûresi: 42/37, اجْتَنِبُوا ; Nahl Sûresi: 16/36, اجْتَنِبُوا ; Hac Sûresi: 22/30, Hucurât Sûresi: 49/12, Mâide Sûresi: 5/90, جُنِبَ ; Nisâ Sûresi: 4/36, Zümer Sûresi: 39/56, Yûnus Sûresi: 10/12, جُنُوبُ ; Nisâ Sûresi: 4/36, 43, 103, Hac Sûresi: 22/36, Âl-i İmrân Sûresi: 3/191, Tevbe Sûresi: 9/35, Secde Sûresi: 32/16, جُنِبَ ; Kasas Sûresi: 28/11, جُنْبًا ; Mâide Sûresi: 5/6

: الْمِيزَانُ ، الْمِكْيَالُ

﴿ وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ ﴾ *Fakat kendileri onlara bir şey ölçüp, yâhut tartıp verdikleri zaman eksik ölçüp tartarlar.*⁵⁹¹

﴿ وَأَوْفُوا الْمِكْيَالَ إِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴾ *Ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve doğru terâzi ile tartın. Bu hem daha iyidir hem de sonucu daha güzeldir.*⁵⁹²

﴿ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ﴾ *Doğru terâzi ile tartın.*⁵⁹³

﴿ وَالْوِزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴾ *O gün ölçü-tartı haktır. Artık kimin tartuları ağır gelirse işte onlar kurtuluşa erenlerdir.*⁵⁹⁴

﴿ وَأَقِيمُوا الْوِزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ ﴾ *Ölçüyü düzgün tutasınız ve eksik tartmayasınız.*⁵⁹⁵

﴿ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَلَا تُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَزْنًا ﴾ *İşte onlar, Rablerinin âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr eden, bu yüzden amelleri boşa giden kimselerdir ki, biz onlar için kıyâmet gününde hiçbir ölçü tutmayacağız.*⁵⁹⁶

⁵⁸⁹ Kasas Sûresi: 28/46

⁵⁹⁰ Hac Sûresi: 22/30

⁵⁹¹ Mutaffifin Sûresi: 83/3

⁵⁹² İsrâ Sûresi: 17/35

⁵⁹³ Şu'arâ Sûresi: 26/182

⁵⁹⁴ A'râf Sûresi: 7/8

⁵⁹⁵ Rahmân Sûresi: 55/ 9

⁵⁹⁶ Kehf Sûresi: 18/105

﴿ وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْزُونٍ ﴾ “Arzı da yaydık, oraya sağlam dağlar yerleştirdik, orada **ölçüleri belli** her türden ürünler bitirdik.”⁵⁹⁷

﴿ وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ لَا تُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا ذَلِكُمْ وَصَّيْكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴾ “Rüşdüne erişinceye kadar yetimin malına, onun iyiliğine olmadıkça el sürmeyin. **Ölçü ve tartıyı** adâletle yapın. Biz herkese ancak gücünün yettiği kadarını yükleriz. Söz söylediğiniz zaman, yakınlarınız hakkında bile olsa, adâletli olun. Allah’a verdiğiniz sözü eksiksiz yerine getirin. İşte düşünüp öğüt alasınız diye Allah size bunları emretti.”⁵⁹⁸

﴿ وَالِى مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴾ “Medyen’e kardeşleri Şuayb’ı (gönderdik). Dedi ki: "Ey kavmim! Allah’a kulluk edin; sizin O’ndan başka tanrınız yoktur. Size rabbinizden açık bir delil gelmiştir. Artık **ölçüyü tartıyı** tam yapın, insanların mallarının değerini düşürmeyin, düzene sokulduktan sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Eğer inananlar iseniz bunlar sizin için daha hayırlıdır.”⁵⁹⁹

﴿ وَالِى مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ وَلَا تَنْفُسُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ إِنِّي أَرَاكُمْ بِخَيْرٍ وَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُحِيطٍ ﴾ “Medyen’e de kardeşleri Şuayb’ı gönderdik. Onlara şöyle dedi: "Ey kavmim! Allah’a kulluk edin, O’ndan başka tanrınız yoktur. **Ölçüyü, tartıyı** eksik tutmayın. Ben sizi maddî bakımdan iyi bir durumda görüyorum; ama doğrusu hakkınızda kuşatıcı bir azap gününden de korkuyorum.”⁶⁰⁰

﴿ وَيَا قَوْمِ أَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴾ “Ey kavmim! **Ölçüyü, tartıyı** adâletle tam yapın; insanların mallarının değerini düşürmeyin, yeryüzünde bozgunculuk yaparak başkalarına zarar vermeyin.”⁶⁰¹

﴿ اللَّهُ الَّذِي أَنْزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَالْمِيزَانَ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ قَرِيبٌ ﴾ “Hak ve hakikat içerikli kitabı ve o sayede **ölçü ve dengeyi** gönderen Allah’tır. Nereden bileceksin, kıyâmet vakti belki de çok yakın!”⁶⁰²

﴿ وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ ﴾ “Göğü O yükseltti, **denge ve ölçüyü** O koydu.”⁶⁰³

﴿ أَلَا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ ﴾ “**Ölçüden, dengeden** sapmayasınız.”⁶⁰⁴

﴿ وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ ﴾ “**Ölçüyü** düzgün tutasınız ve eksik tartmayasınız.”⁶⁰⁵

⁵⁹⁷ Hicr Sûresi: 15/19

⁵⁹⁸ En’âm Sûresi: 6/152

⁵⁹⁹ A’râf Sûresi: 7/85

⁶⁰⁰ Hûd Sûresi: 11/84

⁶⁰¹ Hûd Sûresi: 11/85

⁶⁰² Şûrâ Sûresi: 42/17

⁶⁰³ Rahmân Sûresi: 55/7

⁶⁰⁴ Rahmân Sûresi: 55/8

﴿ قَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعٌ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴾ *Andolsun biz peygamberlerimizi açık kanıtlarla gönderdik, berâberlerinde kitap ve adâlet terâzisini de indirdik ki insanlar hakkâniyete uygun davransınlar. Bir de demiri indirdik ki onda büyük bir güç ve insanlar için yararlar vardır. Böylece Allah, görmeden îmân ederek kendisine ve peygamberlerine yardım edecekleri ortaya çıkaracaktır. Şüphesiz Allah güçlüdür, üstündür.*”⁶⁰⁶

﴿ وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَإِنْ كَانَ مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَىٰ بِنَا حَاسِبِينَ ﴾ *Biz, kıyâmet günü için adâlet terâzileri kurarız; artık kimseye hiçbir şekilde haksızlık edilmez. Yapılan, bir hardal tanesi kadar dahi olsa, onu getirir ortaya koyarız. Hesap görücü olarak biz yeteriz.*”⁶⁰⁷

﴿ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلُمُونَ ﴾ *Kimin de tartıları hafif gelirse işte onlar, âyetlerimize karşı haksızlık ettiklerinden dolayı kendilerini ziyâna sokanlardır.*”⁶⁰⁸

﴿ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴾ *O zaman kimlerin tartıları ağır gelirse işte bunlar kurtuluşa ermiş olacaklar.*”⁶⁰⁹

﴿ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمَ خَالِدُونَ ﴾ *Tartıları hafif gelenler ise kendilerini ziyân etmiş olanlardır. Onlar cehennemde ebedî kalacaklar.*”⁶¹⁰

﴿ فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ ﴾ *Kimin tartılan amelleri ağır gelirse,*”⁶¹¹

﴿ وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ ﴾ *Ama kimin de tartıları hafif gelirse.*”⁶¹²

﴿ الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ ﴾ *Onlar, insanlardan ölçerek bir şey aldıklarında tam ölçerler.*”⁶¹³

﴿ فَلَمَّا رَجَعُوا إِلَىٰ أَبِيهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مُنِعَ مِنَّا الْكَيْلُ فَأَرْسِلْ مَعَنَا آخَانًا نَحْتَثِلْ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴾ *Babalarına döndüklerinde, "Ey babamız! Artık bize erzak verilmeyecek (çünkü kardeşimizi istiyorlar). Kardeşimizi bizim ile berâber gönder de erzak alalım. Biz onu mutlakâ koruyacağız" dediler.*”⁶¹⁴

⁶⁰⁵ Rahmân Sûresi: 55/9

⁶⁰⁶ Hadîd Sûresi: 57/25

⁶⁰⁷ Enbiyâ Sûresi: 21/47

⁶⁰⁸ A'râf Sûresi: 7/9

⁶⁰⁹ Mü'minûn Sûresi: 23/102

⁶¹⁰ Mü'minûn Sûresi: 23/103

⁶¹¹ Kâria Sûresi: 101/6

⁶¹² Kâria Sûresi: 101/8

⁶¹³ Mutaffîfîn Sûresi: 83/2

⁶¹⁴ Yûsuf Sûresi: 12/63

﴿وَلَمَّا جَهَّزَهُم بِجَهَّازِهِمْ قَالِ انْثُونِي بَاخٍ لَكُمْ مِنْ أَبِيكُمْ أَلَا تَرَوْنَ أَنِّي أُوفِي الْكَيْلَ وَأَنَا خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ﴾
 “Yüklerini hazırlayınca, “Sizin baba-bir kardeşinizi de bana getirin” dedi,
 “Görüyorsunuz ki ben **ölçeği** tam dolduruyorum ve ben iyi bir ev sahibiyim.”⁶¹⁵

﴿فَإِنْ لَمْ تَأْتُونِي بِهِ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِنْدِي وَلَا تَقْرُبُونِ﴾ “Eğer onu bana getirmezseniz bundan böyle benden **bir ölçek bile alamazsınız** ve bana artık yaklaşmayın da.”⁶¹⁶

﴿وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ إِلَيْهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مَا نَبْغِي هَذِهِ بِضَاعَتُنَا رُدَّتْ إِلَيْنَا وَنَمِيرُ أَهْلَنَا وَنَحْفَظُ أَخَانَا وَنَزِدَادُ كَيْلَ بَعِيرٍ ذَلِكَ كَيْلَ يَسِيرٍ﴾
 zaman sermayelerini kendilerine geri gönderilmiş buldular. Ey babamız, dediler, daha ne istiyoruz, işte sermayemiz de bize iade edilmiş. (Biz onunla tekrar) âilemize zahîre getiririz. Kardeşimizi koruruz. Bir deve yükü **zahîre** de artırırız. Bu (seferki aldığımız) az **bir ölçekdir** (bizi idâre etmez).⁶¹⁷

﴿فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُرْجِيَةٍ فَأَوْفٍ لَنَا الْكَيْلُ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ﴾
 “Kardeşleri vezirin yanına vardıklarında: “Ey Vezir! Biz ve çoluk çocuğumuz darlığa uğradık; pek değersiz bir mal ile geldik; **ölçeği** bize tam yap ve sadaka ver; Allah sadaka verenleri şüphesiz mükâfatlandırır” dediler.”⁶¹⁸

﴿أَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ﴾ “**Ölçüyü** tam tutun, eksik verenlerden olmayın.”⁶¹⁹

: قِسْطُ

﴿وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَىٰ﴾
 “Biz, kıyâmet günü için **adâlet** terâzileri kurarız; artık kimseye hiçbir şekilde haksızlık edilmez. Yapılan, bir hardal tânesi kadar dahi olsa, onu getirir ortaya koyarız. Hesap görücü olarak biz yeteriz.”⁶²⁰

Bu kelime ve türevlerinin geçtiği diğer sûre ve âyetler;

قَاسِطُونَ ; Hucurât Sûresi: 49/9, أَقْسِطُوا ; Mümteherine Sûresi: 60/8, Nisâ Sûresi: 4/3, تُقْسِطُوا ;
 Cîn Sûresi: 72/14, 15, أَقْسِطُ ; Bakara Sûresi: 2/282, Ahzâb Sûresi: 33/5, مُقْسِطِينَ ; Mâide Sûresi: 5/42, Hucurât Sûresi: 49/9, Mümteherine Sûresi: 60/8, قِسْطُ ; Âl-i İmrân Sûresi: 3/18, 21, Nisâ Sûresi: 4/127, 135, Mâide Sûresi: 5/8, 42, En'âm Sûresi: 6/152, A'râf Sûresi: 7/29, Yûnus Sûresi: 10/4, 47, 54, Hûd Sûresi: 11/85, Enbiyâ Sûresi: 21/47, Rahmân Sûresi: 55/9, Hadîd Sûresi: 57/25

: قِسْطَاس

⁶¹⁵ Yûsuf Sûresi: 12/59

⁶¹⁶ Yûsuf Sûresi: 12/60

⁶¹⁷ Yûsuf Sûresi: 12/65

⁶¹⁸ Yûsuf Sûresi: 12/88

⁶¹⁹ Şuarâ Sûresi: 26/181

⁶²⁰ Enbiyâ Sûresi: 21/47

﴿ وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كِلْتُمْ وَزَنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴾ “Ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve **doğru terâzi** ile tartın. Bu hem daha iyidir hem de sonucu daha güzeldir.”⁶²¹

﴿ وَزَنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ﴾ “**Doğru terâzi** ile tartın.”⁶²²

عَدَل :

﴿ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴾ “Rabbinin sözü hem doğruluk hem de **adâlet** bakımından tamamlanmıştır. O’nun sözlerini değiştirecek kimse yoktur. O her şeyi işitmekte, her şeyi bilmektedir.”⁶²³

Bu kelime ve türevlerinin geçtiği diğer Sûre ve âyetler;

تَعْدِلُوا, En’âm Sûresi: 6/70, تَعْدِل, Şûrâ Sûresi: 42/45, لَا عَدْلَ, İnfitâr Sûresi: 82/7, عَدَل ; Nisâ Sûresi: 4/3, 129, 135, Mâide Sûresi: 5/8, يَعْدِلُونَ, En’âm Sûresi: 6/1, 150, A’râf Sûresi: 7/159, 181, Neml Sûresi: 27/60, اَعْدِلُوا ; Mâide Sûresi: 5/8, En’âm Sûresi: 6/152, عَدَل ; Bakara Sûresi: 2/48, 123, 282, Nisâ Sûresi: 4/58, Mâide Sûresi: 5/95, 106, En’âm Sûresi: 6/70, 115, Nahl Sûresi: 16/76, 90, Hucurât Sûresi: 49/9, Talâk Sûresi: 65/2

قَوَام :

﴿ وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا ﴾ “Yine o iyi kullar, harcama yaptıkları zaman ne saçıp savururlar ne de cimrilik ederler; harcamaları bu ikisi arasında **mâkul bir dengeye** göre olur.”⁶²⁴

بَرْزَخ :

﴿ لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴾ “...terk ettiğim dünyada sâlih bir amel yapayım” der. Hayır! Bu, sadece onun söylediği (boş) bir sözden ibârettir. Onların arkasında, tekrar dirilecekleri güne kadar (devam edecek, dönmelerine engel) bir perde (**berzah**) vardır.”⁶²⁵

﴿ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ ﴾ “Aralarında **bir engel** vardır; birbirinin sınırını aşamazlar.”⁶²⁶

﴿ وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَحْجُورًا ﴾ “Birinin suyu tatlı ve kolay içimli, diğerininki tuzlu ve acı olan iki denizi salıverip aralarına da, karışmalarına engel olan **bir sınır** koyan Allah’tır.”⁶²⁷

Öte yandan 'şeâir' ve 'hurumât' kavramları da hudûd kavramı çerçevesinde değerlendirilebilecek Kur'anî kavramlardır. Şeâir Sözlükte “bilmek, hissetmek”

⁶²¹ İsrâ Sûresi: 17/35

⁶²² Şuarâ Sûresi: 26/182

⁶²³ En’âm Sûresi: 6/115

⁶²⁴ Furkân Sûresi: 25/67

⁶²⁵ Mü’minûn Sûresi: 23/100

⁶²⁶ Rahmân Sûresi: 55/20

⁶²⁷ Furkân Sûresi: 25/53

anlamındaki şî'r (şa'r) kökünden türeyen şîâr ya da şaîrenin çoğuludur. Ayırıcı özellik, nişan, alâmet mânâsına gelir. Dinî terminolojide Allah tarafından vazedilen, O'na kulluk etmeye vesîle olan, saygı gösterilmesi ve korunması gereken belli ibâdet, işâret ve sembollerdir.⁶²⁸ حُرْمَة lafzının çoğulu olan حُرْمَات (Hurumât),⁶²⁹ sözlükte masdar olarak “bir şeyin bir kimseye yasak olması, engellemesi, mahrum bırakması”, isim olarak da “yasaklanan, helâl olmayan şey” anlamındadır.⁶³⁰

3.5. Kur'an'da Hudûd Lafzı ile Zıt / Uzak Anlamlı Bazı Kelimeler

: إِحْلَالٌ وَ تَخْلِيلٌ

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴾ “Ey iman edenler! Allah’ın size **helâl kıldığı** iyi ve güzel şeyleri haram saymayın, sınırı da aşmayın. Allah sınırı aşanları sevmez.”⁶³¹ Helal kılma sınırlama ve yasaklamanın zıddıdır.

: جَاوَزَ

﴿ فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتَاهُ آتِنَا غَدَاءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَبًا ﴾ “Oradan **geçtikten** sonra Mûsâ genç arkadaşına dedi ki “Getir şu kuşluk yemeğimizi; bu yolculuk bizi iyice yordu.”⁶³² Bu geçişte herhangi bir engel yada yasaklı bir durum söz konusu olmadığından hududa zıttır.

: اِذْنٌ

﴿ يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلِّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ ﴾ “O gün geldiğinde **Allah’ın izni** olmadan hiç kimse konuşamaz. Onlardan kimi bedbahttır, kimi mutlu!”⁶³³ Âyette bulunan بِإِذْنِهِ lafzı “izniyle” anlamını taşımak suretiyle, yasaklamanın, sınırlamanın zıddıdır.

: عَدَا

﴿ وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا ﴾ “Meş’âleyle **sınırlar aşanlara**.”⁶³⁴ Âyette geçen sınırları aşanlar anlamında الْعَادِيَاتِ lafzı; aşılması, geçilmesi yasak anlamındaki hududun karşıtıdır.

: هَيِّنٌ

﴿ قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَلِنَجْعَلَ آيَةً لِلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِنَّا وَكَانَ أَمْرًا مَفْضِيًّا ﴾ “Öyledir!” dedi. “Ama Rabbin buyurdu ki ‘O, bana **kolaydır**, onu insanlar için bir belge (âyet) ve katımızdan bir ikrâm kılacağız. Bu, kararı verilmiş bir iştir.”⁶³⁵ Âyette Kolay anlamında ki هَيِّنٌ lafzı engel, mani, sınırlama gibi anlamlarla çelişmektedir.

: مَهْدًا

⁶²⁸ Özervarlı, M.S. (2010). Şîâr. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (cilt: 39, 123-124). İstanbul: TDV.

⁶²⁹ Zebîdî, *Tâcû'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, (cilt: 31, 462).; el-Feyyûmî, *El-Misbahü'l-Münir*, (cilt: 1, 131).; Abdülhamid Ömer, *Mu'cemu Lugati'l-Arabîyyeti'l-Muâsıra*, (cilt: 1, 482).

⁶³⁰ Demirci, K. (1997). Haram. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (cilt : 16, 97-100). İstanbul: TDV.

⁶³¹ Mâide Sûresi: 5/87

⁶³² Kehf Sûresi: 18/62

⁶³³ Hûd Sûresi: 11/105

⁶³⁴ Âdiyât Sûresi: 100/1

⁶³⁵ Meryem Sûresi: 19/21

﴿ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَجَعَلَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴾ “O ki Arzı sizin için bir **beşik yaptı**, ve doğru gidesiniz diye size yollar açtı.”⁶³⁶ Beşikte herhangi bir mani, engel gibi manaların olmaması nedeniyle sınırlamaya karşıt anlamlıdır.

: سُهُول

﴿ وَادْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّأَكُمْ فِي الْأَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِنْ سُهُولِهَا قُصُورًا وَتَنْحَثُونَ ﴾ “Düşünün ki, (Allah) Âd kavminden sonra yerlerine sizi getirdi. Ve yeryüzünde sizi yerleştirdi: **Onun düzlüklerinde** saraylar yapıyorsunuz, dağlarında evler yontuyorsunuz. Artık Allah'ın nîmetlerini hatırlayın da yeryüzünde fesatçılar olarak karışıklık çıkarmayın.”⁶³⁷ Düzlüklerde dağlarda ki gibi bir engel bulunmadığından engel anlamında ki hudûda zıttır.

: سَائِغًا

﴿ وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ ﴾ “Hayvanlarda da size ibretler vardır. Bağırsaklarındakiler ile kan arasından, içenlere hâlis ve **içimi kolay** süt içiririz.”⁶³⁸ Suyun içimindeki kolaylık; engel ve mani anlamındaki hudûd lafzına zıt anlamda kullanılmıştır.

: يُسْرًا

﴿ فَالْجَارِيَاتِ يُسْرًا ﴾ “**Kolaylıkla** akıp gidenlere.”⁶³⁹ Âyette geçen يُسْرًا kelimesi; هَيِّنٌ lafzında olduğu gibi, engelleme ve sınırlama gibi anlamların karşıtıdır.

3.6.1. Kur'an'da Yasaklama İfâdeleri

Kur'an'da bir fiilin haram olduğuna delâlet eden haram kılma ifâdeleri şöyledir:

1. Haram (hurmet) lafzı veya türevleri ile:

﴿ إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهْلَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ ﴾ “Allah size sâdece murdar eti (meyte), kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesilmiş olanı **haram kıldı**. Ama biri zorda kalırsa, haksızlığa sapmadıkça, sınırı aşmadıkça; bilsin ki Allah bağışlayıcıdır, merhametlidir.”⁶⁴⁰ (Diğer örnekler için bkz. Bakara Sûresi: 2/85, 173, 275; Nisâ Sûresi: 4/23; Mâide Sûresi: 5/3; A'râf Sûresi: 7/33).

2. Câiz veya helâl olmadığının açıkça belirtilmesi suretiyle:

﴿ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْنَاهُمْهُنَّ شَيْئًا ﴾ “Kadınlara verdiklerinizden boşanma esnasında bir şey almanız size **helâl olmaz**.” Bakara Suresi 2/229. âyetinin bu cümlesinde geçen لَا

⁶³⁶ Zuhurf Sûresi: 43/10

⁶³⁷ A'râf Sûresi: 7/74

⁶³⁸ Nahl Sûresi: 16/66

⁶³⁹ Zâriyât Sûresi: 51/3

⁶⁴⁰ Nahl Sûresi: 16/115

Burada لَا تَقْرَبُوا yasaklama ifâdesi ile alkolün etkisinin netîcesi ile sarhoşluk halinde namaza yaklaşılması istenmektedir.

﴿ قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنٌ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ذَلِكُمْ وَصِيَّتُكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴾ “De ki: “Gelin size Rabbinizin haram kıldığı şeyleri söyleyeyim: O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın, anaya babaya iyilik yapın, yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin, sizin ve onların rızkını veren biziz, gizli ve açık kötülöklere **yaklaşmayın**, Allah’ın haram kıldığı cana haksız yere kıymayın. Allah bunları size düşünesiniz diye buyurmaktadır.”⁶⁴⁵ Bu âyette لَا تَقْرَبُوا yasaklama kelimesiyle, konu ile ilgili olarak tüm gizli ve âşikar yapılan kötölöklere yaklaşılması istenmiştir.

﴿ وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ لَا تُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا ذَلِكُمْ وَصِيَّتُكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴾ “Yetim malına, erginlik çağına erişene kadar en iyi şeklin dışında **yaklaşmayın**; ölçüyü ve tartıyı doğru yapın. Biz kişiye ancak gücünün yeteceği kadar yükleriz. Konuştuğunuzda, akrabâ bile olsa sözünüzde âdil olun. Allah’ın ahdini yerine getirin. Allah size bunları öğüt almanız için buyurmaktadır.”⁶⁴⁶ Burada لَا تَقْرَبُوا yasaklama ifâdesi, yetim malına helâl yolların dışında yaklaşılması anlamında bir yasaklamadır.

﴿ وَلَا تَقْرَبُوا الزَّوْنَىٰ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا ﴾ “Sakin zinâya **yaklaşmayın**; doğrusu bu çirkindir, kötü bir yoldur.”⁶⁴⁷ Bu âyette zinâ, لَا تَقْرَبُوا lafzı ile yasak kılınmıştır.

﴿ وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا ﴾ “Yetimin malına ergin çağa ulaşana kadar en güzel şeklin dışında **yaklaşmayın**. Ahdi de yerine getirin, doğrusu verilen ahidde sorumluluk vardır.”⁶⁴⁸ Bu âyette de yetim malına haram yoldan yaklaşılması, لَا تَقْرَبُوا lafzı ile yasaklanmıştır.

﴿ وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴾ “Ey Âdem! Sen ve eşin cennette oturun, istediğiniz yerinden rahatça yiyip için ve şu ağaca **yaklaşmayın**; yoksa zâlimlerden olursunuz” dedik.”⁶⁴⁹ Âyette Allah (c.c.), Âdem (as.) ve Hz. Havvâ’ya ağaca yaklaşmalarını لَا تَقْرَب lafzı ile yasakladığını bildirir.

﴿ وَيَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴾ “Ey Âdem! Sen ve eşin cennette kalın. Dilediğiniz yerden yiyin. Fakat şu ağaca **yaklaşmayın**. Yoksa zâlimlerden olursunuz.”⁶⁵⁰ Bu âyetdeki yasaklama ifâdesi bir önceki âyet ile aynı şekildedir.

⁶⁴⁵ En’âm Sûresi: 6/151

⁶⁴⁶ En’âm Sûresi: 6/152

⁶⁴⁷ İsrâ Sûresi: 17/32

⁶⁴⁸ İsrâ Sûresi: 17/34

⁶⁴⁹ Bakara Sûresi: 2/35

⁶⁵⁰ A’râf Sûresi: 7/19

﴿ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ﴾ “Sana kadınların ay hâlini sorarlar. De ki: “O bir ezâdır (rahatsızlıktır). Ay hâlinde kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar **onlara yaklaşmayın**. Temizlendikleri vakit, Allah’ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Şüphesiz Allah çok tövbe edenleri sever, çok temizlenenleri sever.”⁶⁵¹Burada kadınların muayyen günlerinde onlara yaklaşılması, لَا تَقْرَبُوهُنَّ lafzı ile yasak edilmiştir.

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنْ شَاءَ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴾ “Ey îmân edenler! Allah’a ortak koşanlar ancak bir pislikten ibârettir. Artık bu yıllarından sonra, Mescid-i Haram’a **yaklaşmasınlar**. Eğer yoksulluktan korkarsanız, Allah dilerse lütfuyla sizi zengin kılar. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁶⁵² Müşriklerin Mescid-i Haram’a bu yıldan sonra girmeleri, فَلَا يَقْرَبُوا kelimesi ile yasaklanmıştır. Diğer bir örnek için Bakara Sûresi 2/187. âyet (bkz. Sayfa; 55).

3.6.1.2. لَا تَعْتَدُوا (Lâ Te’tedû) ile Olan Yasaklamalar

﴿ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُفَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴾ “Sizinle savaşanlarla siz de Allah yolunda savaşın, fakat **aşırılığa sapmayın**; Allah aşırılığa sapanları sevmez.”⁶⁵³ Âyette aşırılığa gitmek, haddi aşmak, لَا تَعْتَدُوا lafzı ile yasaklanmıştır.

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتٍ مَّا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴾ “Ey îmân edenler! Allah’ın size helâl kıldığı iyi ve güzel şeyleri haram saymayın, **sınırı da aşmayın**. Allah sınırı aşanları sevmez.”⁶⁵⁴Bu âyette sınırın aşılması, لَا تَعْتَدُوا kelimesi ile yasak kılınmıştır. Diğer bir örnek için Bakara Sûresi 2/229. âyet (bkz. Sayfa; 55).

﴿ وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ بِمِثْقَاهُمْ وَقُلْنَا لَهُمْ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ﴾ “Söz vermeleri (ni takviye) için Tûr’u başlarına diktik de onlara, «Baş eğerek kapıdan girin» dedik, «Cumartesi günü **sınırı aşmayın**» dedik. Kendilerinden sağlam söz aldık.”⁶⁵⁵Âyette cumartesi yasağı, لَا تَعْدُوا lafzı ile bildirilmiştir.

3.7.1. Hudûdullahâ Riâyet Edenlerin Mükâfatları

﴿ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴾ “Bunlar Allah’ın sınırlarıdır. Kim Allah’a ve Peygamberi’ne itaat ederse Allah onu, **zemininden ırmaklar akan cennetlere koyacaktır, orada devamlı kalıcıdır; işte**

⁶⁵¹ Bakara Sûresi: 2/222

⁶⁵² Tevbe Sûresi: 9/28

⁶⁵³ Bakara Sûresi: 2/190

⁶⁵⁴ Mâide Sûresi: 5/87

⁶⁵⁵ Nisâ Sûresi: 4/154

büyük kazanç budur.⁶⁵⁶ Âyette Allah'ın sınırlarına riâyet edenlerin ebedî olarak cennette kalacakları ve en büyük kazancında bu olduğu bildirimiştir.

﴿التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّاجِدُونَ الْآمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ﴾ “O tövbe-kârlar, ibâdet edenler, hamdedenler, dünyada yolcu gibi yaşayanlar, rükûa varanlar, secde edenler, iyiliği teşvik edip kötülükten alıkoyanlar, Allah'ın sınırlarını gözetenler; **müjdele o müminleri!**”⁶⁵⁷ Bu âyette Yüce Allah, Kur'an'da sınırlarını koruyanları övmekte ve müjdelenmelerini istemektedir.

Hudûdullahâ riâyet konusunda anlam yakınlığı olması münâsebetiyle;

﴿فَإِنْ فَاءَتْ فَاصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾ “Eğer (Allah'ın emrine) dönerse, artık aralarını adâletle düzeltin ve (onlara) adâletli davranın. Çünkü Allah, adâletli davrananları sever.” Hucurât Sûresinin 49/9. âyetinde geçen bu kısımda yüce Allah adâlet üzere ölçülü olmayı talep ettiğini, buna riâyet edenleri de sevdiğini bildirmektedir. Allah tarafından azıcık bir rızâ her şeyden büyüktür.

3.7.2. Hudûdullahâ Riâyet Etmeyenlerin Cezâları

﴿فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾ “işte onlar zâlimlerin ta kendileridir.” Bakara Sûresi 2/229. âyetin (bkz sayfa 55) bu cümlesinde Allah (c.c.) haddi aşanların zâlimler olduğunu bildirmiştir. Zîra zulüm sözlükte; bir şeyi âit olduğu yerin dışına koymaktır. Şer-i şerîfte ise; haktan bâtıla geçmekten ibârettir. Adâletsizlik ve insafsızlık ile başkasının mülkiyetinde tasarrufta bulunmak anlamında taşımaktadır.⁶⁵⁸

﴿فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ﴾ “şüphesiz kendine zulmetmiş olur” Talâk Sûresi 65/1. âyet (bkz sayfa 56). Bu âyette de hudûdullahâ riâyet etmeyenlerin kendilerine zâlim oldukları bildirilmektedir.

﴿يُدْخِلُهُ نَاراً خَالِداً فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ﴾ “Allah onu, devamlı kalacağı bir ateşe sokar, onun için alçaltıcı bir azap vardır.” Nisâ Sûresi 4/14. âyetinde (bkz sayfa 57), alçaltıcı bir azap ile cezâlandırılacakları bildirilmiştir.

﴿وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ “Kâfirleri elem veren bir azap beklemektedir.” Mücâdele Sûresi 58/4. âyetinde (bkz sayfa 56) fecî bir azap onlara vâdedilmektedir.

﴿فَمَنْ ابْتَغَىٰ وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْعَادُونَ﴾ “Kim bunun ötesine geçmek isterse, işte onlar haddi aşanlardır.”⁶⁵⁹ Hudûdu aşmak bağydır. Sözlükte “haktan ayrılmak, zulmetmek, haddi aşmak” anlamına gelen bağy, “Allah'a karşı gelme, dinin çizdiği sınırları aşma” mânâsında kullanılmaktadır⁶⁶⁰.

⁶⁵⁶ Nisâ Sûresi: 4/13

⁶⁵⁷ Tevbe Sûresi: 9/112

⁶⁵⁸ Cür-cânî, *et-Ta'rifât*, (cilt: 1, 144).

⁶⁵⁹ Mü'minûn Sûresi: 23/7; Me'âric Sûresi: 70/31

⁶⁶⁰ Şafak, A. (2003). Bağy. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (cilt: 4, 451-452). İstanbul: TDV.

﴿ فَمَنْ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾ “Bundan sonra kim haddi aşarsa ona elem verici bir azap vardır.”⁶⁶¹ Bakara Sûresi 2/178. âyette geçen bu cümlede de haddi aşanlar fecî bir azap ile tehdit edilmektedir.

﴿ الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ فَمَنْ اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴾ “Haram aya saygı, haram aya saygı duyanlara karşıdır; yasaklar karşılıklıdır. Size kim saldırırsa, o saldırıya denk bir saldırı yapın. Allah’tan çekinip korunun. Bilin ki Allah, kendisinden çekinip korunulanlarla berâberdir.”⁶⁶² Âyette, saldırılarına karşı cezâlarının misliyle olacağı ifâde edilmiştir.

﴿ فَمَنْ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾ “Bundan sonra kim sınırı aşarsa onun için elem verici bir azap vardır.”⁶⁶³ Âyette sınırı aşanlar, elem verici azâb ile tehdit edilmektedir.

﴿ وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴾ “haddi tecâvüz eder olmalarından dolayıdır”⁶⁶⁴ Bakara Sûresi 2/61. âyette geçen bu cümlede haddi aşmalarından cezâlandırıldıkları belirtilmiştir.

﴿ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴾ “Şüphesiz siz, içinizden Cumartesi yasağını çiğneyenleri bilirsiniz. Biz onlara, “Aşağılık maymunlar olun” demiştik.”⁶⁶⁵ Yasağı çiğneyenlerin cezâ olarak maymuna dönüştürüldükleri bildirilmiştir.

Bakara Sûresinin 2/190. Mâide Sûresinin 5/87. ve A’râf Sûresinin 7/55. Âyetlerinin ﴿ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴾ “Sakın aşırı gitmeyin, çünkü Allah aşırıları sevmez.”⁶⁶⁶ bu bölümünde haddi aşanların cezâlarının, Allah’ın onları sevmemesi olduğu belirtilmiştir.

﴿ فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَىٰ فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّىٰ تَفِيءَ إِلَىٰ أَمْرِ اللَّهِ ﴾ “Eğer biri ötekine karşı haddi aşarsa, Allah’ın buyruğuna dönünceye kadar haddi aşan tarafa karşı savaşın.” Hucurât Sûresi 49/9. Ayette geçen bu cümlede, cezâ olarak dünyada iken hatalarından dönünceye kadar kendileri ile savaşılacağı bildirilmiştir.

Kur’an hükümlerine îmân edip ancak bu hükümler ile amel etmeyen müslümanlar; Allah’ın koymuş olduğu sınırları aşmış, Allah’a ve peygamberine isyân etmiş olur. Bu durum başta kendine olmak üzere hak sahiplerine de zulümdür, büyük günahtır. Böyle fâsık ve fâcir mü’minlerin cezâsı, Nisâ Sûresinin 4/14. âyetinde beyân edildiği üzere ebedî kalacakları cehenneme atılmalarıdır. Ancak bunlar mü’min olmalarından dolayı âyetteki ebedî kalış kelimesi, istiâre yoluyla uzun bir süre cehennemde kalırlar anlamını ifâde eder. Kur’an ve hükümlerine îmân etmeyen kimseler ise mü’min olarak kabul edilmediklerinden dolayı bunların durumu da yine Nisâ Sûresinin 14. âyetinde belirtildiği

⁶⁶¹ Bakara Sûresi: 2/178

⁶⁶² Bakara Sûresi: 2/194

⁶⁶³ Mâide Sûresi: 2/94

⁶⁶⁴ Bakara Sûresi: 2/61; Âl-i İmrân Sûresi: 3/112

⁶⁶⁵ Bakara Sûresi: 2/65

⁶⁶⁶ Bakara Sûresi: 2/190; Mâide Suresi: 5/87; A’râf Suresi: 7/55

üzere ebedî cehennemdir. Bu takdirde âyette geçen ebedî kalış kelimesi hakîki anlamda kullanılmış olur ki, ebedî kalmak üzere cehenneme atılma anlamını taşır.⁶⁶⁷

3.8. Hadîs-i Şerîf’lerde Hudûd

Suçlarla bağlantısı bulunup Allah’ın mahârim ve cezâları anlamını ifade eden hudûd lafzı Hadîs-i Şerîf’lerde de sıkça bulunmaktadır⁶⁶⁸. Had ve hudud lafzının ifade ettikleri anlamlar birinci ve ikinci bölümlerde ele alındığından dolayı burada İçerisinde bu lafızların geçtiği hadislerden örnekler vererek iktifâ edeceğiz.

3.8.1. Hadîs-i Şerîf’lerde Konularına Göre Hudûd

İçerisinde hudûd kelimesinin bulunduğu Hadîs-i Şerîf’ler belli konularla ilgilidir. Hadîs-i Şerîf’lerin konularının muhteviyatına göre, aşağıda açıkladığımız gibi bir tasnif yapmak mümkündür.

3.8.1.1. Mü’minlerin Yükümlülükleri

{ إِنَّ اللَّهَ حَدَّ حُدُودًا فَلَا تَعْتَدُوهَا وَفَرَضَ لَكُمْ فَرَائِضَ فَلَا تُضَيِّعُوهَا وَحَرَّمَ أَشْيَاءَ فَلَا تَنْتَهَكُوهَا وَتَرَكَ } “Allah (c.c.), (sizin için) birtakım hudûdlar belirlemiştir, onları aşmayın; bir takım farzlar ortaya koymuştur, onları (terk ederek) zâyî etmeyin; bazı şeyleri haram kılmıştır, onları çiğnemeyin. Bazı konularda, unuttuğundan değil, sadece size olan rahmetinden dolayı sükût etmiştir, onları da araştırmayın.”⁶⁶⁹ Hadîs içerisinde geçen حَدَّ حُدُودًا lafzı; Allah’ın birtakım hudûdlar belirlediğini ve belirlenen bu yükümlülüklerinde yerine getirilmesinin lüzumunu ifâde etmektedir.

3.8.1.2. Hudûda Düşmenin Nedeni

{ فَلَا يَقَعُ أَحَدٌ فِي حُدُودِ اللَّهِ حَتَّى يُكْشَفَ السِّتْرُ } “Hiçbir kimse perdeyi (âr perdesi) sıyırmadıkça, hudûdullahâ düşmez.”⁶⁷⁰ Bu hadîs-i şerîfte, kişinin Allah’ın sınırlarını çiğneyebilmesinin ancak âr perdesinin sıyrılması nedeniyle mümkün olabileceği vurgulanmıştır.

{ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى ضَرَبَ مَثَلًا صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا، عَلَى جَنْبَيْي الصِّرَاطِ أَبْوَابٌ مُفْتَحَةٌ لَهُمَا سُورَانِ، وَعَلَى الْأَبْوَابِ سُتُورٌ، وَدَاعِي اللَّهِ تَعَالَى يَدْعُو عَلَى الصِّرَاطِ مِنْ فَوْقِهِ،) وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى دَارِ السَّلَامِ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ((يونس: 25) ، وَالْأَبْوَابُ الَّتِي عَلَى جَنْبَيْي الصِّرَاطِ حُدُودُ اللَّهِ، لَا يَقَعُ } “Allah Teâlâ doğru yola dâir bir misâl verdi. Yolun iki kenarında açık kapıları olan iki duvar, kapıları üzerinde de örtüler vardır. Allah davetçisi, yolun üstünden yola şöyle çağırır: “Allah

⁶⁶⁷ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahikâmi’l-Kur’ân*, (cilt: 5, 82).

⁶⁶⁸ Mecdüddin (ö. 606/1210) İbnü’l-Esir, *en-Nihâye fî garibi’l-hadîss ve’l-eser*, thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî ve Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, 1. Bs (Beyrut: el-Mektebetü’l-İlmiyye, 1979), (cilt: 1, 352).

⁶⁶⁹ Hâkim en-Nîsâbü’rî’nin (ö. 405/1014), *el-Müstedrek ‘ale’s-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ, 1. Bs (Beyrut: Dâru’l Kütübü’l-İlmiyye, 1990), (cilt: 4, 129).

⁶⁷⁰ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî (ö. 279/892), *Sünen-i Tirmizî (el-Câmi’u’s-Sahîh., el-Câmi’u’l-Kebîr,)*, thk. Avvâd Ma’rûf Beşşâr, 1. Bs (Beyrut: Dâr’ul-Garb el-İslâmî, 1998), (cilt: 4, 441).

selâmet evine dâvet eder, dileyeni doğru yola hidâyet eder.” Yolun iki tarafındaki kapılar Allah’ın hudûdudur. Hiçbir kimse örtüyü açmadan Allah’ın yasaklarına düşmez. Onun üstünden çağıran davetçi, Azîz ve Celîl olan Allah’ın vâizidir”⁶⁷¹ Burada da bir önceki hadîste olduğu gibi kişilerin ancak âr perdesinin yırtılması sebebiyle Allah’ın sınırlarını çiğneyebilecekleri belirtilmiştir.

{ مَثَلُ الْقَائِمِ عَلَى حُدُودِ اللَّهِ وَالْوَاقِعِ فِيهَا، كَمَثَلِ قَوْمٍ اسْتَهَمُوا عَلَى سَفِينَةٍ، فَأَصَابَ بَعْضُهُمْ أَعْلَاهَا وَبَعْضُهُمْ أَسْفَلَهَا، فَكَانَ الَّذِينَ فِي أَسْفَلِهَا إِذَا اسْتَقَوْا مِنَ الْمَاءِ مَرُّوا عَلَى مَنْ فَوْقَهُمْ، فَقَالُوا: لَوْ أَنَا خَرَقْنَا فِي نَصِيبِنَا خَرْقًا وَلَمْ نُؤْذِ مَنْ فَوْقَنَا، فَإِنْ يَتْرَكُوهُمْ وَمَا أَرَادُوا هَلَكُوا جَمِيعًا، وَإِنْ أَخَذُوا عَلَى أَيْدِيهِمْ } Allah’ın emirlerine uyanlarla uymayanların durumu bir gemi için kurâ çekenlere benzer. Bir bölümü geminin üst kısmına düşmüş diğerleri de alt kısmına düşmüştür. Alt kısımda kalanlar su ihtiyâcı olduğu zaman üst bölüme çıkıp su ihtiyâcını gidermektedir. Onlar şöyle derler: 'Bizim bölümden bir delik delelim de üsttekilere eziyet etmeyelim.' Eğer üsttekiler onları kendi hallerine bırakırsa hepsi helâk olur. Ellerinden tutup engel olurlarsa onlar da kurtulur kendileri de.”⁶⁷² Hadîste Allah’ın koyduğu sınırlara riâyet edenlerle etmeyenlerin durumu temsîl yoluyla bildirilmiştir.

3.8.1.3. Had Cezasını Uygulamanın Lüzumu

{ أَنْ قُرَيْشًا أَهَمَّهُمْ شَأْنُ الْمَرْأَةِ الْمَخْزُومِيَّةِ الَّتِي سَرَقَتْ، فَقَالُوا: وَمَنْ يُكَلِّمُ فِيهَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ فَقَالُوا: وَمَنْ يَجْتَرِئُ عَلَيْهِ إِلَّا أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ، حُبُّ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَكَلَّمَهُ أُسَامَةُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " أَتَشْفَعُ فِي حَدِّ مَنْ حُدِّدَ مِنْ حُدُودِ اللَّهِ، ثُمَّ قَامَ فَاخْتَطَبَ، ثُمَّ قَالَ: إِنَّمَا أَهْلَكَ الَّذِينَ قَبْلَكُمْ، أَنْتُمْ كَانُوا إِذَا سَرَقَ فِيهِمُ الشَّرِيفُ تَرَكُوهُ، وَإِذَا سَرَقَ فِيهِمُ الضَّعِيفُ أَقَامُوا عَلَيْهِ الْحَدَّ، وَإِيمُ اللَّهِ لَوْ أَنَّ فَاطِمَةَ بِنْتُ مُحَمَّدٍ سَرَقَتْ لَقَطَعْتُ يَدَهَا } Benî Mahzûm kabilesinden hırsızlık yapan bir kadının durumu Kureyşlileri çok üzmüştü. Bu konuyu Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile kim konuşabilir, diye kendi aralarında müzâkere ettiler. Bazıları, buna Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem’in çok sevdiği Üsâme İbni Zeyd’den başka kimse cesâret edemez, dedi. Üsâme, onların istekleri doğrultusunda Resûlullah ile konuştu. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem Üsâme’ye: “Allah’ın koyduğu cezâlardan birinin uygulanmaması için aracılık mı yapıyorsun?” diye sordu. Sonra ayağa kalktı ve halka şöyle hitâp etti: “Sizden önceki milletler şu sebeple yok olup gittiler. Aralarından soylu, mevkî ve makam sahibi biri hırsızlık yapınca onu bırakıverirler, zayıf ve kimsesiz biri hırsızlık yapınca da onu hemen cezâlandırırlardı. Allah’a yemîn ederim ki, Muhammed’in kızı Fâtıma hırsızlık yapsaydı, elbette onun da elini keserdim.”⁶⁷³ Bu hadîs-i şerîfte hudûdullahın ve uygulanmasının ne kadar önemli olduğu vurgulanmıştır.

⁶⁷¹ Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî İbn Ebû Âsım, (ö. 287/900), *Kitâbü’s-Sünne*, thk. Muhammed Nâsırüddin el-Elbânî, 1. Bs (Beyrut: el-Mektebetü’l-İslâmî, 1400), (cilt: 1, 14).

⁶⁷² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fî el-Buhârî (ö. 256/870), *el-Câmi’u’s-Sahîh (Sahîh-i Buhârî)*, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır, 1. Bs (Beyrut: Dâru Tavk en- Necât, 1422), (cilt: 3, 139).

⁶⁷³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fî el-Buhârî (ö. 256/870), *el-Câmi’u’s-Sahîh (Sahîh-i Buhârî)*, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır, 1. Bs (Dâru Tavk en- Necât, 1422), (cilt: 4, 175).

3.8.1.4. Hudûdun Önemi

{ الْحَالُّ بَيْنَ، وَالْحَرَامُ بَيْنَ، وَبَيْنَهُمَا مُشَبَّهَاتٌ لَا يَعْلَمُهَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ، فَمَنْ اتَّقَى الْمُشَبَّهَاتِ اسْتَبْرَأَ لِدِينِهِ وَعِزِّهِ، وَمَنْ وَقَعَ فِي الشُّبُهَاتِ: كَرَاعٍ يَزْعَى حَوْلَ الْجَمَى، يُوشِكُ أَنْ يُوَاقِعَهُ، أَلَا وَإِنَّ لِكُلِّ مَلِكٍ جَمَى، أَلَا إِنَّ جَمَى اللَّهِ فِي أَرْضِهِ مَحَارِمُهُ، أَلَا وَإِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْغَةً: إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، أَلَا وَهِيَ الْقَلْبُ { *Helâl da bellidir, haram da bellidir. Bunlar arasında çoğu kimsenin bilmediği şüpheli şeyler vardır. Şüpheli şeylerden sakınan kimse dînini ve ırzını korumuş olur. Şüpheli şeylere düşen kimse ise, koruluk kıyısında otlattığı hayvanları koruluğa girme tehlikesi bulunan çobana benzer. Dikkat edin! Her kralın bir koruluğu vardır. Allah'ın yeryüzündeki koruluğu haramlarıdır. Dikkat edin! Bedende bir et parçası vardır. O iyi olursa, bütün beden iyi olur. O bozuk olursa bütün beden bozulur. Dikkat edin o, kalptir.*”⁶⁷⁴ Hadîste hudûd ile anlam yakınlığı olan الْجَمَى kelimesi, korunan ve yaklaşılmaması tehlikeli olan şey veya ehlinin savunduğu vatan anlamındadır⁶⁷⁵.

Asr-ı saâdetten önce Araplar arasında kral ya da melik olarak bilinen birçok kabîle reisi vardı. Bunlar sınırlarını belirledikleri meralarına, başka kabîlelere âit olan sürülerin girmesine izin vermezlerdi. Aksi hâlde savaş sebebi sayılırdı. Bundan dolayı câhiliye döneminde çok kan dökülmüştür. Peygamberimiz bu durumu bilen ashâbına ve oradaki diğer insanlara onların konuyu en iyi şekilde anlayabilmeleri için böyle bir benzetme yapmıştır.

3.8.1.5. Cezâ anlamında Had Lafzı

{ إِيَّيْ أَصَبْتُ حَدًّا فَأَقِمَّهُ عَلَيَّ }/ “Ben bir suç işledim. Bana haddi (ceza) vâacip oldu” Hadîste حَدًّا lafzı cezâyı mucip suç anlamını ifade etmiştir⁶⁷⁶. Bu anlamda olan “had” lafzı fıkıh terimi olarak kullanılmaktadır.

Nihayet, son anlamında bkz. Sayfa; 7, Traş olma, kazıma anlamında bkz. Sayfa; 11, düşman kesilme anlamında bkz. Sayfa; 10

3.9. Şiirlerde Hudûd

İçerisinde hudûd lafzının geçmiş olduğu şiirlerden örnekler;

Muallaka şâirlerinden Hâris b. Hillize Yeşkurî'nin (ö. 570 [?]),

فَبَقَيْنَا عَلَى الشَّنَاءَةِ تَنْمِي ... نَا حُدُودُ أَعَزَّةٍ قَعَسَاءِ

“Bütün o kin ve düşmanlığa karşı sapasağlam ve sâbit olan sınırlarımız gittikçe yükseldi”⁶⁷⁷ beytinde حُدُود lafzı sınırlar ve konumlar anlamını taşımaktadır.

Câhiliye dönemi Yahudî arap şâirlerinden Samuel b. Adâyâ'nın (ö. 560 [?]),

تَسِيلُ عَلَى حَدِّ السُّيُوفِ دِمَاؤُنَا ... وَلَيْسَتْ عَلَى غَيْرِ الْحَدِيدِ تَسِيلُ

⁶⁷⁴ Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh (Sahîh-i Buhârî)*, (cilt: 1, 20).

⁶⁷⁵ Abdülhamid Ömer, *Mu'cemu Lugati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*, (cilt: 1, 569).

⁶⁷⁶ İbnü'l-Esir, *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîss ve'l-eser*, 1352.

⁶⁷⁷ Ebû Bekr Muhammed b. Dâvûd b. Alî el-İsfahânî ez-Zâhirî (ö. 297/910), *Kitâbü'z-Zehre*, t.y., (cilt: 1, 224).

“Kanlarımız kılıçların kenarında akıp gitmektedir. Bunun dışında kanlarımızın akacağı yer yoktur”.⁶⁷⁸ beytinde geçen حَدّ lafzı kenar anlamında kullanılmıştır.

Cerîr’in (ö. 110/728 [?]) Ferezdak (ö. 114/732) hakkında söylediği,

أَتَيْتَ حَدُّودَ اللَّهِ مُذْ أَنْتَ يَافِعٌ ... وَشَبَّتَ فَمَا يَنْهَاكَ شَيْبُ الْهَارِمِ

“Sen gençliğinde haddi (Allah’ın koyduğu yasakları çiğnedin) aştın. Şimdi ise sakalına kır düştü. Bırak artık kötülükleri.”⁶⁷⁹ beytinde onu hicvetmiştir. Beyitte geçen حَدُّود kelimesi yasaklar, kurallar, had ve sınırlar anlamını taşımaktadır.

Buhtûrî (ö. 284/897),

كَأَفْتَمُونَا حَدُّودَ مَنْطِقِكُمْ ... فِي الشَّعْرِ يُلْغَى عَنْ صِدْقِهِ كَذِبُهُ

“Bizi şiirde yanlışları doğrularını ilgâ eden mantık kurallarınıza zorladınız”⁶⁸⁰ beytinde, حَدُّود lafzını kâide ve kural anlamında kullanmıştır.

Amr b. Hâris’in (ö. 148/765),

فَقُلْ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ فَإِنَّمَا ... نُحَكِّمُ وَالْأَحْكَامُ ذَاتُ حَدُّودٍ

“Hemen söyle ey emîru’l-mü’minin. Zîra ancak sen karar verirsin. (Verdiğin) Hükümlerin kurallıdır (adâletlidir)”⁶⁸¹ beytinde geçen حَدُّود lafzı kânun ve kural anlamındadır.

İbn Dâvûd ez-Zâhirî’nin (ö. 297/910),

يَا مَنْ تَجَاوَزَ حَدَّ السَّمْعِ وَالْبَصَرِ ... وَمَنْ يَفُوقُ ضِيَاءَ الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ

“Ey işitme ve görme sınırını aşan zât ve (ey) güneş ve ay ışığını aşan zât !”⁶⁸² beytinde حَدّ lafzı sınır anlamında kullanılmıştır.

Ahmed Şevkî’nin (1868-1932),

فَهَذَا النُّجْمُ لَا تَرْقَى إِلَيْهِ هِمَّةُ النَّقْدِ ... وَرَدَّ الْهِنْدَ لِلْأُمَّةِ مِنْ حَدِّ إِلَى حَدِّ

“İşte bu yıldız, lâıyk olmaz ona eleştiri. Hindistan’ı bir uçtan diğer uca geri ver!”⁶⁸³ beytinde حَدِّ إِلَى حَدِّ kelimeleri bir uçtan diğer uca, bir baştan diğer başa, baştan sona gibi anlamları ifâde eder.

⁶⁷⁸ İbn Dâvûd, *Kitâbü’z-Zehre*, (cilt: 1, 190).; Muhammed b. el-Mubarek b. Muhammed b. Meymûn el-Bağdâdî (ö.597 h.) ibn-ü’l-Mubarek, *Münteha’t-Taleb min Eş’âri’l-Arab*, t.y., (cilt: 1, 368).

⁶⁷⁹ Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî (ö. 276/889), *eş-Şî’r ve’s-Şu’arâ*, 1. Bs (Kâhire: Dâru’l Hadis, 1423), (cilt: 1, 480).; ibn-ü’l-Mubârek, *Münteha’t-Taleb min Eş’âri’l-Arab*, (cilt: 1, 161).

⁶⁸⁰ Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Cürcânî (ö. 471/1078-79), *Esrârü’l-Belâga*, thk. Mahmûd Muhammed Şakir, 1. Bs (Kâhire: Matbaatu’l Medenî, t.y.), (cilt: 1, 270).; Ömer ed-Desûkî, *fî’l-Edeb-il’Hadis*, 1. Bs (Beyrut: Dâr’ul-Fikr el-Arabî, 2000), (cilt: 1, 186).

⁶⁸¹ İbn Dâvûd, *Kitâbü’z-Zehre*, t.y., (cilt: 1, 17).

⁶⁸² İbn Dâvûd, *Kitâbü’z-Zehre*, (cilt: 1, 80).

⁶⁸³ Ahmed Şevkî b. Alî b. Ahmed Şevkî (1868-1932), *eş-Şevkıyyât*, 1. Bs (Kâhire: Muessesetu Hindâvi lit-Tâ’lîmi ve’s-Sekâfe, 2012), 848.

Türklere selâm başlıklı şiirinin,

أَخَذْتُ حُدُودَهُمْ شَرْقًا وَ غَرْبًا ... وَطَهَّرْتُ الْمَوَاقِعَ وَ الْخُصُوفَ

“Doğusu ve batısıyla onların sınırlarını tuttun (korudun) mevzî ve kaleleri temizledin”⁶⁸⁴ bölümünde ise حُدُودَهُمْ lafzını (ülke) sınırları anlamında kullanmıştır.

En eski kaynaklardan biri kabul edilen cahiliye şiirlerinden günümüze kadar tarihi süreç içerisinde “hudûd” kavramında bir anlam kayması olmadığı, Kur’an’da geçen “hudûd” lafzının ifade ettiği anlamlar ile örtüştüğü anlaşılmaktadır.

3.10. Hikmetli Sözlerde Hudûd

Hudûd ile ilgili birçok hikmetli söz mevcuttur. Uzatmamak düşüncesi ile içerisinde hudûd lafzının zikredildiği bazı hikmetli sözlerle değineceğiz.

Ebü’l-Feth el-Büstî’nin (ö. 400/1010),

“وَلِلْأُمُورِ مَوَاقِيتُ مُعْتَرَّةٌ ... وَكُلُّ أَمْرٍ لَهُ حَدٌّ وَمِيزَانٌ”⁶⁸⁵ / “İşler için takdir edilen vakitler var. Her iş; onlar için de bir ölçü ve sınır var.”⁶⁸⁵ Sözüde, kadere îmân vurgusundan sonra, her işte bir denge ve ölçünün bulunduğu öğütlenmiştir. Cümlede geçen حَدٌّ lafzı ölçü ve sınır anlamında kullanılmıştır.

Bahâüddîn Züheyr’in (ö. 656/1258),

“أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّيْثَ تُؤْذِيهِ بَقَّةٌ ... وَيَأْخُذُ مِنْ حَدِّ الْمُهَنْدِ مِبْرَدٌ”⁶⁸⁶ / “Görmedin mi? Arslan’a bir tahtakurusu eziyet verir, Hind çeliğinden kılıcı da bir eğe biler.”⁶⁸⁶ Sözüde Arslan ne kadar güçlü olursa olsun onu küçücük zayıf bir böceğin huzursuz ettiğini, çelik ne kadar sert olursa olsun onuda bir eğenin inceltip keskinleştirdiğini ifâde ederken, basit görünen şeylerin, üstün niteliği olanları nasıl rahatsız edebileceği; çetin ve sert olan mağrûrları zayıflatabileceği anlatılmıştır. Burada حَدٌّ kenar veya keskinlik anlamındadır.

“لِلذِّكَاءِ حُدُودٌ لَكِنْ لَا حُدُودَ لِلْغَبَاءِ”⁶⁸⁷ / “Akıl sınırları vardır, ancak akılsızlığın sınırları yoktur.” Bu hikmetli sözde bulunan حُدُودٌ lafzı sınır anlamını ifâde etmektedir. Sözlükte masdar olarak “menetmek, engellemek, alıkoymak, bağlamak” gibi anlamlara gelen akıl (el-akl) kelimesi, insanın her çeşit faaliyetinde doğruyu yanlıştan, iyiyi kötünden ve güzeli çirkinden ayıran bir güç olması ile ahlâkî, siyasî ve estetik değerleri belirlemede en önemli fonksiyonu hâizdir. Kur’ân-ı Kerîm’e göre akıl; insanı insan yapan, onun her türlü aksiyonlarına anlam kazandıran ve ilâhî emirler karşısında insanın yükümlülük ve sorumluluk altına girmesini sağlayan en önemli unsurdur.⁶⁸⁷ Binaenaleyh böyle bir akıl kullananların, sınırların içinde kalarak hatâyâ düşmeyeceği; aklını kullanmayan kimselerin ise ahmaklıkları sebebiyle sınırsız hatâlara düşebileceği anlatılmak istenmiştir.

⁶⁸⁴ Ahmed Şevki, *eş-Şevkiyyât*, 377.

⁶⁸⁵ Ahmed b. Muhammed Necip Kubeş, *Mecmau’l-Hikem ve’l-Emsâl fi’ş-Şi’ri’l-Arabî*, 1. Bs (Dimaşk: Dâru’n-Neşr, 1985), (cilt: 1, 252).

⁶⁸⁶ Ahmed Kubeş, *Mecmau’l-Hikem ve’l-Emsâl fi’ş-Şi’ri’l-Arabî*, (cilt: 1, 194).

⁶⁸⁷ Bolay, S.H. (1989). Akıl, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (cilt: 2, 238-242). İstanbul: TDV.

" وَمَتَى عَرَفَ الْإِنْسَانُ حُدُودَ النَّاسِ وَحُدُودَ نَفْسِهِ وَحُدُودَ الشَّرْعِ فَإِنَّهُ غَالِبًا لَا يُخْطِئُ ضَمِيرُهُ فِي " / "İnsan, her ne zaman insanların sınırlarını, kendisinin sınırlarını, dinin sınırlarını bilirse, vicdânı verdiği yargılarda hatâ yapmaz." Bu öğütte üç defa geçen حُدُود lafzı had ve sınır anlamındadır. Söylenen sınırlara riâyet edildiğinde kişinin hatâyâ düşmeyeceği vurgulanmıştır.

3.11. Belâgat Yönü

Bu bölümde; hudûdullah kelimesinin bulunduğu âyetleri ve bu âyetler içerisinde bulunan kelimelerle hudûdullahı ilişkilendirirken, tespit edebildiğimiz belâgat noktalarına temâs edeceğiz. Belâgat, sözlükte "sözün fasih ve açık seçik olması" anlamında masdardır.⁶⁸⁸ Sözü; herkesin kolay kolay söyleyemeyeceği tarzda söylemek, lafızla mânânın güzellikte birbiriyle yarışması, yani mânâdan önce lafzın kulağa, lafızdan önce de mânânın zihne süratle ulaşması,⁶⁸⁹ mânâyı güzel ve uygun ifâdelerle zihinlere ulaştırmak⁶⁹⁰ ve sözün, fasih olmakla berâber yer ve zamana da uygun olması⁶⁹¹ şeklinde terim olarak tanımlanmıştır.

Bakara Sûresinin 2/187. âyetini İbn Âşur (ö. 1973) açıklarken ahkâmın hudûda teşbih edildiğini; Allah Teâlâ'nın insanları kinâye yolu ile hudûdu çiğnemeyi meyletmekten menettiğini, sınıra yakın olanların, çoğu kez sınırları aştığının görüldüğünü belirtir.⁶⁹² Mezkûr Sûrenin 2/229. âyetinin tefsirinde hudûdullah'ın; şer'î emir ve nehiylerden istiâre olduğunu, insanların mülkleri arasında bölme ve belirleme sınırlarına benzetildiğini söyledikten sonra, aralarında benzerlik alâkasının bulunduğunu ifâde eder. Bu alâkayı; şer'î hükümlerin, helâl ile haramın, hak ile bâtılın arasını ayırması ve insanların, islâm öncesi durumları ile sonraki durumları arasını ayırması olarak belirtir. ﴿ أَلَا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ ﴾ cümlesindeki istiâreyi şöyle açıklar: İkâme (يُقِيمَا) hakîkatte; ortaya koymak, meydana getirmektir. Hudûdun şer'î hükümlerden istiâresine tebean burada ikâme (يُقِيمَا) lafzı, şer'i-şerîf ile amelden istiâredir. Aynı şekilde sınırı geçmek anlamında olan i'tidânın (تَعْتَدُو) şer'î hükümlere muhâlefet üzerine ıtlâk edilmesi, hükmün sınıra teşbihine tebean istiâredir. ﴿ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴾ cümlesinde tezyîl vardır.

﴿ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴾ cümlesi hasr ifâde eder. Bu hasr, hasr-ı hakîkîdir. Zîra hiçbir zâlim yoktur ki, Allâh'ın sınırlarını geçmemiş olsun. Binaenaleyh Allâh'ın sınırlarını aşan kimsenin durumunun hasrı, o kişinin zâlim olmasında ortaya çıkmıştır. ﴿ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴾ cümlesindeki ism-i işâretin gelmesinden maksat; müşârun ileyh konumundaki

⁶⁸⁸ Kılıç, H. (1992). Belâgat, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (cilt: 5, 380-383). İstanbul: TDV.

⁶⁸⁹ Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz el-Kinânî (ö. 255/869), *el-Beyân ve't-Tebyîn* (Beyrut: Mektebet'ü'l-Hilâl, 1423h.), (cilt: 1, 113).

⁶⁹⁰ Ebû'l-Hasen Alî b. İsâ b. Alî er-Rummânî el-Bağdâdî (ö. 384/994), *en-Nüket fî l'câzi'l-Kur'ân*, thk. Abdülalîm, 1. Bs (Delhi: Mektebetü'l-Câmiatü'l-Milliyetü'l-İslâmiyye, 1934), 1.

⁶⁹¹ Ebû'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdîrrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvîni eş-Şâfiî (ö. 739/1338), *et-Telhis (Telhîsü'l-Miftâh)*. (İstanbul: Fazilet Neşriyat, t.y.), 9.

⁶⁹² Muhammed Tâhir İbn Âşûr'un (ö. 1973), *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 1. Bs (Tunus: ed-Dâru't-Tûnûsiyye, 1984), (cilt: 2, 186).

Allâh'ın sınırlarını aşan kimseleri, en yüksek seviyeye ayırmak yani zâlimlik vasfını onlara izâfe etmek içindir. يَنْعَدَّ fiili, hudûdun; Allâh'ın hükümlerinden istiâre yapılabilmesini terşîh (hazırlama) için, Allâh'ın hükümlerine muhâlif olur mânâsı üzerine ıtlâk edilmiştir. يَنْعَدَّ fiili terşîh olmakla birlikte, Allâh'ın hükümlerine muhâlif olma anlamında istiâredir. Zîra emir ve nehiylere muhâlefet; sınırları belirlenmiş bir yerin sâhibine teâruz etmede o sınırın çiğnenmesine benzer.⁶⁹³

Âyetin üç yerinde zamir yerine ism-i celîl'in gelmesi tehvîl ve terbiye-i mehâbe yani Allah'ın azamet ve heybetini daha çok izhâr ve kalplere korku salmak için, akabinde nehîyden sonra cezânın ziredilmesi ise tehditte mübâlağa içindir.⁶⁹⁴

(فَلَا تَقْرُبُوهَا) Cümlesinin başında bulunan (ف) fâ harfi, hazfedilmiş bir kelime üzerine atfedilen harf-i âtifedir. Takdîri; فَلَا تَقْرُبُوهَا şeklinde olmakla, 'dikkat edin! Sakın ona yaklaşmayın' anlamındadır.⁶⁹⁵

“Hudûdullah” Allah'ın şerîatidir. Allah'ın şerîati ise kusur ve rezilliklerden sâlim olan ilk fitrata uyumludur. Bu duruma Allah (c.c.), anlamında zorluk ve meşakkatin bulunduğu iftiâl sigası ile işâret etmiştir. Şöyle ki; (فَلَا تَعْتَدُوا) yani “fitratınızda uyulması çok kolay olan o sınırları geçmeye kendinizi zorlamayın” demektir. Ayrıca bu ifâdede kasıtsız olarak sınırların aşılmasında afv-ı ilâhî'nin bulunduğu da işâret vardır.⁶⁹⁶

Bakara Sûresi 2/230. âyetindeki حُدُودَ اللَّهِ lafzı, Allah'ın hükümleri ve kânunlarıdır. Hüküm ve şerîati, hudûda benzetilmiştir. Zîra mükellef onu çiğnemez, yanında durur. Hudûdun hakîkî anlamı, arâzî ve benzeri şeyler arasındaki ayırıcı bölmelerdir. İstiâresi yukarıda yapıldı. يُقِيمَا lafzının anlamı olan ikâme; hudûdun ahkâmdan istiâresine tebean, ahkâm-ı ilâhiyeyi korumaktan istiâredir. (تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا) cümlesinde geçen beyân (يُبَيِّنُ) lafzı ise hakîkî mânâ ile mecâzî mânâ arasındaki alâka (karine-i mâniya) olabilir.⁶⁹⁷

(تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا) cümlesinde حُدُود lafzının zamir değil de ism-i zâhir olarak zikredilmesi, Hudûdullah'ın ta'zîm ve yüceltilmesine delildir. İzâfetin farklı cümlelerde tekrar edilmiş olması ise kelâma güzellik katmakla birlikte, tahsîs ve teşrîf vurgusu yapmıştır.⁶⁹⁸

Mücâdele Sûresi 4. âyetindeki (وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ) cümlesinde geçen تِلْكَ işâret zamiri; ذَلِكَ ile zikredilene işârettir. Hudûd lafzı ile kendilerinden haber verilene nazarla müennes, işâret

⁶⁹³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, (cilt: 2, 413).

⁶⁹⁴ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-'Aklî's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*, (cilt: 1, 227).; es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, (cilt: 1, 132) ve.

⁶⁹⁵ Ebû'l-Bekâ Muhibbuddîn Abdullâh b. el-Hüseyn b. Abdillâh el-Ukberî el-Ezeci el-Bağdâdî (ö. 616/1219), *et-Tibyân fî İ'râbi'l-Kur'ân*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, 1. Bs (Beyrut: 'İsâ el-Bânî, 1987), (cilt: 1, 155).

⁶⁹⁶ Bikâî, *Nazmü'd-Dürrer fî Tenâsübi'l-Âyât ve's-Süver*, (cilt: 3, 311).

⁶⁹⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, (cilt: 2, 420).

⁶⁹⁸ Ebû Hayyân, *el-Baḥrû'l-Muḥîṭ*, (cilt: 2, 476).

ismi şeklinde geldi. Hudûd çoğul olduğu için ona giden zamirin müennes olması câiz olduğu gibi ism-i işâretin de müennes olması câizdir.⁶⁹⁹

Belâgat ciheti yukarıda beyan ettiklerimizle sınırlı değildir. Âyetlerin içerisinde bulunan kelimelerin yapısı, söz dizimi, konusu, î'câzı ve diğer fesâhat ve belâgat yönleri ile ayrı bir inceleme konusudur.

⁶⁹⁹ İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-Tenvîr*, (cilt: 28, 22).

SONUÇ

“Kur’an’da Geçen “Hudûd” Kelimesinin ve Eş Anımlı Kelimelerin Lügat Yönünden İncelenmesi” isimli bu araştırmamızda, hudûd kelimesinin ihtivâ ettiği anlamlar örneğinde, Arap dili ve gramerindeki müfredat bilgisinin önemi konu edildi. Etimolojik ve semantik tahlîl yöntemlerini kullanarak yaptığımız bu çalışma; dilde müfredat bilgisinin önemini farklı bir bakış açısı ile ortaya koymuş oldu.

Toplum bireyleri, duygu ve düşüncelerini birbirine ancak dil ile ifâde eder. Her dilin kendine has kuralları vardır. İletişimin sağlandığı dilin, konuşanları tarafından bu kurallara uygun olması gerekmektedir. Aksi halde sağlıklı bir iletişim imkânsız hâle gelir. Kur’an ve peygaberin mesajlarını doğru bir biçimde anlamak arapça dil bilgisi kurallarına riâyette mümkündür. Bu kurallardan bir tânesi müfredat bilgisi olan sarf (morfoloji) ilmidir. Araştırmamızda, “hudûd” lafzını lügavî açıdan incelerken sarf ve istikâk kuralları çerçevesinde madde ve türevlerini ifâde ettikleri anlamları ile berâber tahlîl ettik. Bu lafız ile eş / yakın ve zıt / uzak anlamlı kelimeleri tespit ve tetkîk ettik. Kur’an’da geçtikleri âyetleri belirleyip ayrıntılı olarak gösterdik.

Kur’an’da “hudûd” lafzı genellikle Allah lafzına izâfetle kullanıldığından, “hudûdullah” ile özdeşleşmiştir. Hudûdullah terimi, Allah’ın tâyin ettiği dînî, ahlâkî ve hukûkî alanlarda; yasalar, hükümler, farzlar, tüm ölçü ve dengeler, helâller, haramlar, emirler, yasaklar, tavsiyeler ve kurallar manzumesidir. Allah insanı yarattıktan sonra başıboş bırakmadığını, her zaman kontrol altında tuttuğunu, akıl nîmeti ile onu sorumlu kıldığını bildirip, koyduğu sınırlarına da riâyat edilmesini emretmiştir.

Bir imtihan alanı olan Hudûdullah, kısaca helâllerin bittiği haramların başladığı yerdir. Her şey kararınca güzeldir. İfrât ve tefrît bağlamında yemeğe tuzun hiç atılmaması veya çok fazla atılması; ilaçların, ölçünün dışında kullanılması; araçların hız sınırlarının çok altında ya da üzerinde kullanılması gibi örneklerini çoğaltabileceğimiz birçok durum maddî ve mânevî birçok olumsuz sonuçlar doğurur. Bu sınırlar, sonuçları îtibâriyle dünyevî cezâların yanında uhrevî müeyyideleri de kapsayan bir anlam genişliğine sahiptir.

Allah’ın sınırları anlamında olan hudûdullah teriminin mânâ derinlikleri tespit edilince; îmân esasları, küfür, ameller, ibâdetler, ırkçılık ve cinsiyet gibi hassas mevzuları ancak; hoşgörü, kolaylaştırmak, orta yol üzere olmak ve doğru bilgi sahibi olmakla çözüme kavuşturabiliriz. Engellenemeyen aşırılık; doğru yoldan uzaklaşma, mü’minleri tekfir etme, bölünmeler, güvensizlik, bid’atların zuhûru, âile ve toplumun zarar görmesi, radikalizm ve İslamofobi gibi sonuçlar doğurur. Binaenaleyh Allah’ın ortaya koyduğu sınırlarını korumak, farzı; her biri hudûdullah olan Kur’an hükümlerini kabul etmemek, beğenmemek ve küçümsemek, inkârı; hükümleri uygulamamak ve sınırlarını çiğnemek ise isyân, itaatsizlik, zulüm ve büyük günahı berâberinde getirir.

Sonuç itibarıyla; “hudûd” lafzı örneğinde, gerekli tahlîl ve tetkîklerden sonra müfredat bilgisinin öneminin anlaşılmasına katkı sağlamış olmakla birlikte araştırmamız amacına ulaşmıştır.

ÖNERİLER

İnsanı sosyal varlık yapan dil unsurunun önemi çok büyüktür. Ancak, diller kuralları çerçevesinde kullanılırsa sağlıklı iletişim sağlanabilir. O halde, sağlıklı bir iletişimin ancak kendisi ile sağlanabilen dili, tüm yönleri ile bilmek ve uygulamak îcap eder. Tüm yönleriyle olmasının altını özellikle çizmemiz gerekmektedir. Zîra nahiv ilmini çok iyi bilip sarf ilminde noksanlıkların olması, ya da bir kelimenin ifâde ettiği mânâların bir kısmının gözardı edilmesi gibi durumlar; anlam daralmaları, yanlış anlamalar, olmayan anlamların yüklenmesi gibi hatâların ortaya çıkmasına sebep olacaktır. Bu hatâlar ise sosyal, dînî ve kültürel anlamda birçok sıkıntıları da berâberinde getirecektir. Bunun gibi bölünmelere, kutuplaşmalara, aşırılıklara, hattâ çatışmalara meydan vermemek için dil konusunda sağlıklı çalışmaların devam etmesi gerekmektedir. Ayrıca “hudûdullah” gibi böylesine önemli Kur’ânî bir terimin, ilmihâl, okul ders kitapları ve diğer eğitim araçlarında mevzubahis edilmesi ileride karşılaşılabileceğimiz birçok sorunun temelden çözümüne katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdülhamid Ömer, Ahmed Muhtar. *Mu'cemu lugati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*. 1. Bs, 4 Cilt. Kâhire: Âlemü'l-Kütüb, 2008.
- Aclûnî, İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî'nin (ö. 1162/1749). *Keşfü'l-hafâ' ve müzîlû'l-ilbâs 'amme'stehere mine'l-ehâdîs 'alâ elsineti'n-nâs*. Thk. Abdulhamid b. Ahmed b. Yûsuf b. Hindâvî. 1. Bs. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2000.
- Ahmed b. Ali, Ahmed b. Ali b. Mes'ûd (ö. VIII. [XIV.] yüzyılın başları). *Merâhu'l-Ervâh*. İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2011.
- Ahmed Şevkî, Ahmed Şevkî b. Alî b. Ahmed Şevkî (1868-1932). *eş-Şevkiyyât*. 1. Bs. Kâhire: Muessesetu Hindâvi li't-Tâ'lîmi ve's-Sekâfe, 2012.
- Âişe Abdurrahman, Âişe bint Muhammed Alî Abdurrahmân (1913-1998). *el-İ'câzü'l-beyânî li'l-Kur'ân ve Mesâ'ilü (Nâfi') İbni'l-Ezrak*. 3. Bs. Kâhire: Dâr'ul-Maârif, 1997.
- Ali el-Kârî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî (ö. 1014/1605). *Mirkâtü'l-mefâtîh*. 1. Bs, 9 Cilt. Beyrut: Daru'l Fikir, 2002.
- Anonim. *Binâ*. İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2011.
- Anter, Abdülhamid. *Tasrîfu'l Ef'âl*. 1. Bs. Kuveyt: Dâruz-Zâhira, 2017.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî (ö. 685/1286). *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. Thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlî. 1. Bs. Beyrut: Dâr'u İhyâit-Türâsi'l Arabî, 1418.
- Bikâî, Ebû'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Hirbevî el-Bikâî (ö. 885/1480). *Nazmü'd-dürer fî tenâsübi'l-âyât ve's-süver*. 1. Bs. Kâhire: Dâr'ul-Kitabu'l İslâmî, 1992.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî (ö. 256/870). *el-Câmi'u's-sahîh (Sahîh-i Buhârî)*. Thk. Muhammed Zühayr b. Nâsir en-Nâsir. 1. Bs. Beyrut: Dâru Tavk en- Necât, 1422.
- Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz el-Kinânî (ö. 255/869). *el-Beyân ve't-tebyîn*. 1. Bs. Beyrut: Mektebet'ü-l Hilâl, 1423h.
- Cebel, Muhammed Hasen Hasen. *el-Mu'cemu'l-İştikâk el-muassıl lielfâzı'l-Kur'ân*. 1. Bs, 4 Cilt. Kâhire: Mektebetü'l-Âdâb, 2010.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî (ö. 400/1009'dan önce). *es-Sihâh Tacü'l-Lügâ ve Sihahu'l-Arabiyye*. Thk. Ahmed Abdulgafur Attâr. 1. Bs. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1990.
- Cürcânî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî (ö. 816/1413). *et-Ta'rîfât*. Thk. Heyet. 1. Bs. Beyrut: Daru'l Kütübü'l ilmiyye, 1983.

Desûkî, Ömer ed-. *fi'l-Edeb-il'Hadis*. 1. Bs. Beyrut: Dâr'ul-Fikr el-Arabî, 2000.

Dînkôz, Dînkôz Şems ed-dîn Ahmed b. Abd-Allâh Rûmî (öl. 860/1455). *Şerhu Merâhî'l-Ervâh*. İstanbul: Dersaâdet Matbaa Osmaniye, 1310.

“Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi”. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, t.y.

Dönmez, İbrahim Kâfi - Karaman, Hayrettin - Çağrı, Mustafa - Gümüş, Sadrettin. *Kur'an Yolu*. 1. Bs. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003.

Ebherî, Esîrüddîn el-Mufaddal b. Ömer es-Semerkandî el-Ebherî (ö. 663/1265 [?]). *Îsâgûcî*. İstanbul: Fazilet Neşriyat, t.y.

Ebherî, Esîrüddîn el-Mufaddal b. Ömer es-Semerkandî el-Ebherî (ö. 663/1265 [?]) - Mahmud Muhammed Tevfik Ramazan el-Butî. *Muğnî't-Tullab*. 1. Bs. Dimaşk: Daru'l Fikir, 2003.

Ebû Abdullah, Ahmet b. Amr b. müsâid el- Hâzimî. *Şerhu'l-Matla' alâ Metn-i Îsâgûcî*. <http://alhazme.net>, t.y.

Ebû Dâvud, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889). *Sünen-i Ebî Davud*. Thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. 1. Bs. Beyrut: el-Mektebetü'l- Asriyye, t.y.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî (ö. 745/1344). *el-Bahrü'l-muhît*. Thk. Sıtkı Muhammed Cemil. 1. Bs. Beyrut: Dâr'ul-Fikr, 1420.

Ebû Hilâl el-Askerî, Ebel-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî (ö. 400/1009'dan sonra). *el-Vücûh ve'n-nezâ'ir*. Thk. Muhammed Osman. 1. Bs. Kâhire: Mektebetü's-Sekâfe ed-Dîniye, 2007.

Ebû Hilâl el-Askerî, el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî (ö. 400/1009'dan sonra). *Kitâbü't-Telhîs fî ma'rifeti esmâ'i'l-eşyâ'*. 2. Bs. Dimaşk: Dâr-u Talas, 1996.

Ebu'l-Haccâc el-Endülüsî, Yûsuf b. Süleyman (ö.476h.). *Eş'ârü's-şuarâu's-sitti'l-câhilîn*. t.y.

Ebü'l-Leys Semerkandî, İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkandî (ö. 373/983). *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-Kerîm (Bahrü'l-'ulûm)*. t.y.

Ebüssuûd Efendi. *İrşâdü'l-'aklî's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbî'l-Kerîm*. Beyrut: Dâr'u İhyâi't-Türâsî'l Arabî, t.y.

Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır (1878-1942). *Hak Dini Kur'an Dili*. 1. Bs. İstanbul: Bedir Yayınevi, 1993.

Emîr Pâdişah, Muhammed Emîn b. Mahmûd el-Hüseynî el-Buhârî el-Mekkî (ö. 987/1579). *Teysîrü't-Tahrîr*. 4 Cilt. Kâhire: Daru'l Fikir, 1350.

Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Herevî (ö.370/980). *Tehzîbü'l- Lüga*. Thk. Muhammed İvaz Mur'ib. 1. Bs, 8 Cilt. Beyrut: Darü İhyâi't-Türâsî'l-Arabi, 2001.

Fahreddin er-Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî (ö. 606/1210). *Mefâtîhu'l-ğayb (et-Tefsîrü'l-kebîr)*. 3. Bs. Beyrut: Dâr'u İhyâi't-Türâsî'l Arabî, 1420.

Farabi, İshak b İbrâhîm Ebû İbrâhîm. *Divanü'l-edeb*. Kâhire: Mecmaü'l-Lugati'l-Arabiyye, 1974.

- Ferrâ', Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî el-Ferrâ' (ö. 207/822). *Me'âni'l-Kur'ân*. Thk. Ahmed Yûsuf en-Necâtî - Muhammed Ali en-Neccâr - ve Abdulfettâh İsmail eş-Şiblî. 1. Bs. Beyrut: Daru'l Fikir el-Muâsır, 1999.
- Feyyûmî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ali El-Hamevî (ö.770 h.) el-. *El-Misbahü'l-Münir*. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l- İlmiyye, t.y.
- Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415). *el-Kâmûsü'l-muhît*. Thk. Muhammed Nuaym İrkasûsî. 1. Bs, 1 Cilt. Beyrut: Mûesesetu'r-Risale, 2005.
- Gharîb, Dr Osman MOHAMED. "et-Terâdüf fi'l-Kur'ânî'l-Kerim - Synonymy in the Qur'an". *AL-NUR Academic Studies on Thought and Civilization*. 12 (25 Temmuz 2015): 7-46. <https://dergipark.org.tr/pub/alnur/20733>.
- Haddâd, Radiyyüddîn Ebû Bekr b. Alî b. Muhammed el-Haddâd (ö. 800/1398). *el-Cevheretü'n-neyyire*. 1. Bs, 2 Cilt. Kâhire: el-Matbatu'l Hayriyye, 1322h.
- Hâkim, en-Nîsâbü'rî'nin (ö. 405/1014). *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*. Thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ. 1. Bs. Beyrut: Dâru'l Kütübü'l ilmiyye, 1990.
- Halîl b. Ahmed, Ebû Abdirrahmân b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî (el-Fürhûdî)(ö. 175/791). *Kitab'ül-Ayn*. Thk. Mehdî Mahzûmî - ve İbrahim Sâmerîrâî. 1. Bs, 8 Cilt. Beyrut: Mektebet' ü-l Hilal, 2002.
- Hâzin, Ebû'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hâzin el-Bağdâdî (ö. 741/1341). *Lübâbü't-te'vîl fî me'âni't-tenzîl*. Thk. Muhammed Ali Şahin. 1. Bs. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415.
- İbn Abbas, Ebû'l-Abbâs Abdullâh b. el-Abbâs b. Abdilmuttalib el-Kureşî (ö. 68/687-88). *Tefsîru İbn 'Abbâs*. 1. Bs. Beyrut: Dâru'l Kütübü'l ilmiyye, t.y.
- İbn Âdil, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Nûriddîn Alî b. Âdil en-Nu'mânî ed-Dımaşkî (VIII./XIV. yüzyıl). *el-Lübâb fî 'ulûmî'l-Kitâb*. Thk. eş-Şeyh Âdil Ahmed Abdülmevcud - ve eş-Şeyh Ali Muhammed Muavviz. 1. Bs. Beyrut: Dâru'l Kütübü'l ilmiyye, 1998.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir (ö. 1973). *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 1. Bs. Tunus: ed-Dâru't-Tûnûsiyye, 1984.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelüsî (ö. 541/1147). *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. Thk. Abdusselam Abduşşâfî Muhammed. 1. Bs. Beyrut: Dâr'ul-Kütüb el-İlmiyye, 1422.
- İbn Dâvûd, Ebû Bekr Muhammed b. Dâvûd b. Alî el-İsfahânî ez-Zâhirî (ö. 297/910). *Kitâbü'z-Zehre*. t.y.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. el-Ezdî el-Basrî (ö. 321/933). *Cemheretü'l-luğa*. Thk. Remzi Münir Ba'lebekkî. 1. Bs, 3 Cilt. Beyrut: Daru'l ilm el-Melâyîn, 1987.
- İbn Ebû Âsım, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî (ö. 287/900). *Kitâbü's-Sünne*. Thk. Muhammed Nâsırüddin el-Elbânî. 1. Bs. Beyrut: el-Mektebetü'l- İslâmî, 1400.

- İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî (ö. 327/938). *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'Azîm*. Thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib. 3. Bs. el-memleke es-Suûdiyye: Mektebet-ü Nezzar Mustafa el-Bâz, 1419.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b Faris b Zekerıyyâ İbn. *Mu'cemu mekayisî'l-luga*. Thk. Abdusselâm Muhammed Harun. 1. Bs. Beyrut: Dârü'l-Fikir, 1979.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerıyyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî (ö. 395/1004). *Mücmelü'l-luga*. Thk. Züheyr Abdu'l-Muhsin Sultan. 2. Bs, 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1986.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (ö. 354/965). *Sahîhu İbn Hibbân*. Thk. Şuayb el-Arnaûd. 1. Bs. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1998.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî (ö. 774/1373). *Tefsîru İbn Kesîr (Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm)*. Thk. Muhammed Hüsetin Şemsüddin. 1. Bs. Beyrut: Dârü'l Kütübü'l ilmiyye, 1419.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî (ö. 276/889). *eş-Şî'r ve's-şu'arâ*. 1. Bs. Kâhire: Dârü'l Hadis, 1423.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî (ö. 276/889). *Garîbü'l-Kur'ân*. Thk. Ahmed Sakr. Kâhire: Dârü'l Kütübü'l ilmiyye, 1978.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî (ö. 273/887). *es-Sünen*. Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 1. Bs. Kâhire: Dâr'u İhyâ'l-Kütüb el-Arabiyye, 1953.
- İbn Manzur, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el- Ensârî er-Rüveyfî (ö. 711/1311). *Lisânü'l-Arab*. 3. Bs, 16 Cilt. Beyrut: Dar Sader, 1414.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî (ö. 970/1563). *el-Bahrü'r-râ'ik*. 2. Bs. Kâhire: Daru'l Kütübü'l İslami, t.y.
- İbnü'l-Esîr, Mecdüddin (ö. 606/1210). *en-Nihâye fî garîbî'l-hadîss ve'l-eser*. Thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî - ve Mahmûd Muhammed et-Tanâhî. 1. Bs. Beyrut: el-Mektebetü'l- İlmiyye, 1979.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî (ö. 861/1457). *Fethu'l-kadîr ve et-Tahrîr*. 10 Cilt. Daru'l Fikir, t.y.
- İmam-ı Âzam, Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh (ö. 150/767). *Maksûd*. Fazilet Neşriyat, 2011.
- İsmâîl Hakkı Bursevî, (ö. 1137/1725). *Rûhu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. 1. Bs. Beyrut: Daru'l Fikir, t.y.
- İşler, Emrullah - Yıldız, Musa. *Çeviri Kılavuzu*. 5. Bs. İstanbul: Elif Yayınları, 2013.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî (ö. 587/1191). *Bedâ'i'ü's-sanâ'i' fî tertîbi's-şerâ'i'*. 2. Bs, 7 Cilt. Beyrut: Daru'l Kütübü'l ilmiyye, 1986.

- Kazvîni, Ebü'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdirrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvîni eş-Şâfiî (ö. 739/1338). *el-Îzâh (li-muhtasari Telhîsî'l-Miftâh)*. Thk. Muhamed Abdulmun'im Hafâcî. 3. Bs. Beyrut: Dâr'ul-Cîl, t.y.
- Kazvîni, Ebü'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdirrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvîni eş-Şâfiî (ö. 739/1338). *et-Telhîs (Telhîsü'l-Miftâh)*. İstanbul: Fazilet Neşriyat, t.y.
- Kefevî, Muhammed b. el-Hâc Hamîd el-Kefevî (ö. 1168/1755). *Şerhu'l-Binâ'*. İstanbul, 1316.
- Kızıklı, Zafer. "Arap Dilinde İdgâm Kavramı". *Akev Akademi Dergisi*. 32 (Yaz 2007): 195.
- Kubeş, Ahmed b. Muhammed Necip. *Mecmau'l-hikem ve'l-emsâl fi'ş-şî'ri'l-Arabî*. 1. Bs. Dimaşk: Dâru'n-Neşr, 1985.
- Kudûrî, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî (ö. 428/1037). *Kudûrî*. 1 Cilt. İstanbul: Fazilet Neşriyat, 1397.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî (ö. 671/1273). *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*. Thk. Ahmed Bürdevnî - ve İbrahim Utayfîş. 2. Bs. Kâhire: Dâr'ul-Kütüb el-Mısırye, 1964.
- Kuşeyrî, Ebü'l-Kâsım Zeynülsîlâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyrî (ö. 465/1072). *Letâ'ifü'l-işârât*. Thk. İbrâhim Besyûnî. 2. Bs. Mısır: el-Hey'et'ul Mısıriyyetu'l Âmme, 1970.
- Mahmud Sâfi, Mahmud b. Abdurrahim Sâfi (ö.1376 h.). *El-Cedvel fi'l-rabî'l-Kur'an*. 4. Bs. Dimaşk: Dâru'r-Raşîd, 1418.
- Ma'mer b. Müsennâ, Ebû Ubeyde (ö. 209/824 [?]). *Mecâzü'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed Fuat Sezgin. 1. Bs. Kâhire: Mektebetü'l-Hâncî, 1381h.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkindî (ö. 333/944). *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. Thk. Mecdî Basellûm. 1. Bs, 10 Cilt. Beyrut: Daru'l Kütübü'l ilmiyye, 2005.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkindî (ö. 333/944). *Te'vîlâtü'l-Kur'an*. Thk. Mecdî Basellûm. 1. Bs, 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2004.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî (ö. 450/1058). *Tefsîrû'l-Kur'ân (en-Nüket ve'l-uyûn)*. Thk. es-Seyyid ibn Abdulmaksud b. Abdirrahim. 1. Bs. Beyrut: Daru'l Kütübü'l ilmiyye, t.y.
- Mesud, Cübran. *er-Râid*. 7. Bs. Beyrut: Daru'l ilm el-Melâyîn, 1992.
- Mevsîlî, Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsîlî (ö. 683/1284). *el-İhtiyâr li-ta'lîlî'l-Muhtâr*. Thk. eş-Şeyh Mahmud Ebû Dakîka. 1. Bs, 5 Cilt. Kâhire: Matbaatu'l-Halebî, 1937.
- Meydânî, Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde el-Meydânî el-Guneymî ed-Dimaşkî (ö. 1298/1881). *el-Lübâb fi şerhi'l-Kitâb*. Thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. 1. Bs, 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, t.y.

- Molla Câmi, Nûrûddîn Abdurrahmân b. Nizâmiddîn Ahmed b. Muhammed el-Câmî (ö. 898/1492). *Molla Câmi = el-Fevaidü'z-Ziyaiyye = Şerh-i Molla Câmi*. 1. Bs. İstanbul: Salah Bilici, 1302.
- Molla Hüsrev, Mehmed b. Ferâmurz b. Ali Muhyiddin (ö. 885/1480). *Dürerü'l-hükkâm fî şerhi Gururî'l-ahkâm*. 2 Cilt. İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2017.
- Mustafa, İbrahim - Zeyyât, Ahmet Hasan ez- - Abdulkadir, Hamid - Neccar, Muhammed Ali en-. *el-Mu'cemü'l-vasît*. 2 Cilt. Dâru'd-Da've, 1960.
- Mücâhid, Ebü'l-Haccâc Mücâhid b. Cebr el-Mekkî el-Mahzûmî (ö. 103/721). *Tefsîru Mücâhid*. Thk. M. Abdüsselâm Ebü'n-Nîl. 1. Bs. Mısır: Dâr'ul-Fikr el-İslâmî el-Hadîsiyye, 1989.
- Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifîn b. Nûriddîn Alî el-Münâvî el-Haddâdî (ö. 1031/1622). *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmî'î's-sagîr*. 1. Bs, 6 Cilt. Mısır: el-Mektebetu't-Ticâriye el-Kübrâ, 1356.
- Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifîn b. Nûriddîn Alî el-Münâvî el-Haddâdî (ö. 1031/1622) el-. *et-Tevkîf 'alâ mühimmâtî't-te'ârîf*. 1. Bs. Kâhire: Âlemü'l-Kütüb, 1990.
- Nâbiğa, ez-Zübyani. *Divan-ı Nâbiğa ez-Zübyani*. Thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim. 2. Bs. Beyrut: Dâr'ul-Kitap el-Arabî, 1991.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî (ö. 303/915) - Abdulfettâh Ebû Gudde. *Sünen Nesâî*. 1. Bs, 9 Cilt. Halep: Mektebü'l Matbûât el-İslâmiyye, 1986.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî (ö. 710/1310). *Medârikü't-tenzîl ve hakâ'iku't-te'vîl*. Thk. Yûsuf Ali Büdeyvi. 1. Bs. Beyrut: Dâr'ul-Kelim et-Tayyib, 1998.
- Neşvân el-Himyerî, Ebû Saîd Neşvân b. Saîd (b. Neşvân) b. Sa'd b. Ebî Himyer b. Ubeydillâh el-Himyerî el-Yemenî (ö. 573/1178). *Şemsü'l-ulûm*. Thk. Hüseyin b. Ahmed el-Umrî - Mutahhir b. Ali el-İryânî - ve Yûsuf Muhammed Abdullah. 1. Bs, 11 Cilt. Beyrut: Daru'l Fikir el-Muâsır, 1999.
- Nîsâbü'rî, Nizâmüddîn Hasen b. Muhammed b. Hüseyin el-A'rec en-Nîsâbü'rî (ö. 730/1329 [?]). *Garâ'ibü'l-Kur'ân ve regâ'ibü'l-furkân*. Thk. eş-Şeyh Zekerîyya Umeyrât. 1. Bs. Beyrut: Dâru'l Kütübü'l ilmiyye, 1416.
- Ömer Rızâ (1905-1987), Kehhâle. *A'lâmü'n-nisâ' fî 'âlemeyi'l-Arab ve'l-İslâ*. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, t.y.
- Râcî, Abduh. *et-Tatbîku's-Sarfî*. Beyrut: Dâru'n-Nehda, t.y.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği). *Tefsîru er-Râgıb el-İsfahânî*. Thk. Muhammed Abdulaziz Besyûnî. Külliyyetü'l- Âdâb Câmiatü Tanta, t.y.
- Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir er-Râzî (ö. 666) er- - Yûsuf eş-Şeyh Muhammed. *Muhtârû's- Sîhâh*. 5. Bs. Beyrut: el-Mektebetü'l- Asriyye, 1999.
- Rummânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Îsâ b. Alî er-Rummânî el-Bağdâdî (ö. 384/994). *en-Nüket fî i'câzi'l-Kur'ân*. Thk. Abdülalîm. 1. Bs. Delhi: Mektebetü'l-Câmiatü'l-Milliyetü'l-İslâmiyye, 1934.

- Sâbûnî, Muhammed Ali es-Sâbûnî es-. *Safvetü't-Tefâsîr*. 1. Bs. Kâhire: Dâru's-Sâbûnî, 1997.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nîsâbûrî (ö. 427/1035). *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*. Thk. el-İmam Ebî Muhammed b. Âşûr. 1. Bs. Beyrut: Dâr'u İhyâi't-Türâsi'l Arabî, 2002.
- Seâlibî, Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf es-Seâlibî (ö. 875/1471). *el-Cevâhirü'l-hisân fî tefsîri'l-Kur'ân*. Thk. eş-Şeyh Muhammed Ali Muavviz - ve eş-Şeyh Âdil Ahmed Abdulmevcud. 1. Bs. Beyrut: Dâr'u İhyâi't-Türâsi'l Arabî, 1418.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî (ö. 483/1090). *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrut: Daru'l Mârifet, 1993.
- Sıddîk Hasan Han, Ebü't-Tayyib Muhammed Sıddîk Bahâdır Hân b. Hasen b. Alî el-Kannevcî (ö. 1307/1890). *Fethu'l-beyân fî makâsidi'l-Kur'ân*. 1. Bs. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1992.
- Sicistânî, Ebû Hâtîm Sehl b. Muhammed b. Osmân b. Kâsım (Yezîd) el-Cüşemî (ö. 255/869). *Garîbü'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed Edîb Abdülvâhid Cemrân. 1. Bs. Suriye: Dar-u Kuteybe, 1995.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî (ö. 911/1505). *el-Müzhir fî 'ulûmi'l-luğa*. Thk. Fuat Ali Mansûr. 1. Bs, 2 Cilt. Beyrut: Daru'l Kütübü'l ilmiyye, 1998.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî el-Hudayrî (ö. 911/1505) es-. *Tefsiru'l-Celaleyn*. 1. Bs. Kâhire: Daru'l-Hadis, Ty.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî (ö. 360/971). *el-Mu'cemü'l-Kebir*. Thk. Hamdi b. Abdülmecid es-Selefi. 2. Bs, 25 Cilt. Kâhire: Mektebet'ü İbn-i Teymiye, 1994.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî (ö. 310/923). *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. Thk. Ahmed Muhammed Şakir. 1. Bs. Müessesetü'r-Risale, 2000.
- Tirmizî, Ebû İshâ Muhammed b. İshâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî (ö. 279/892). *Sünen-i Tirmizî (el-Câmi'u's-Sahîh, el-Câmi'u'l-kebir,)*. Thk. Avvâd Ma'rûf Beşşâr. 1. Bs. Beyrut: Dâr'ul-Garb el-İslâmî, 1998.
- Udayme, Muhammed Abdülhâlik. *el-Lübâb min tasrîfi'l-Ef'âl*. 5. Bs. Kuveyt: Dâru'z-Zahiriyye, 1971.
- Ukberî, Ebü'l-Bekâ Muhibbüddîn Abdullâh b. el-Hüseyn b. Abdillâh el-Ukberî el-Ezecî el-Bağdâdî (ö. 616/1219). *et-Tibyân fî i'râbi'l-Kur'ân*. Thk. Ali Muhammed el-Bicâvî. 1. Bs. Beyrut: 'İsâ el-Bânî, 1987.
- Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbûrî (ö. 468/1076). *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-mecîd*. Thk. eş-Şeyh Âdil Ahmed Abdulmevcud - eş-Şeyh Ali Muhammed Muavviz - Ahmed Muhammed Sîra - Ahmed Abdulgîna el-Cemel - ve Abdurrahman Uveys. 1. Bs, 4 Cilt. Beyrut: Daru'l Kütübü'l ilmiyye, 1994.
- Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbûrî (ö. 468/1076). *el-Vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. Thk. Safvan Adnan Dâvûdî+. 1. Bs. Beyrut: Dâr'ul-Kalem, 1415.

Yıldırım, Ali. “Bilig”. *Bilig, Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı*. 25 (2003): 128.

Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî (ö. 1205/1791). *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. Thk. Tahkik Heyeti. 1. Bs, 40 Cilt. Kuveyt: Matbaatu'l hükûme el-Kuveyt, 2001.

Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc el-Bağdâdî (ö. 311/923). *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*. Thk. Abdulcelil Abduh Şibli. 1. Bs. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1998.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî (ö. 538/1144). *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl*. 3. Bs. Beyrut: Dâr'ul-Kitabî'l Arabî, 1407.

Zencânî, Ebü'l-Meâlî İzzüddîn Abdülvehhâb b. İbrâhîm b. Abdilvehhâb ez-Zencânî el-Hazrecî (ö. 660/1262 [?]). *el-İzzî fî't-tasrîf*. İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2011.



ÖZGEÇMİŞ

İsmail Hakkı Çelebi, 1971 yılında İstanbul'da doğmuştur. Arapça eğitimini Konya ve İstanbul'da bulunan vakıflarda klasik arapça metinlerinden yaparak 1994 yılında icazet aldı. Aynı yıl içinde Kadıköy İmam Hatip Lisesini dışardan sınavlara girerek bitirdi. 2011 yılında Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden (ilitam) mezun oldu. Vakıflara âit özel eğitim kurumlarında klasik metinler üzerinden arapça dersler verdi. Evli ve 3 çocuk babası olan Yavuz, DİB. İstanbul Bakırköy'de İmam-Hatip olarak hizmet etmektedir.

